

ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD
Volume 21, Issue 2(16) **2016**
SERIES
LIBRARY STUDIES
BIBLIOGRAPHY STUDIES
BIBLIOLOGY

ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
Том 21, випуск 2(16) **2016**
СЕРІЯ
БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО
БІБЛІОГРАФІЗНАВСТВО
КНИГОЗНАВСТВО

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Series: Library studies, Bibliography studies, Bibliology

Scientific journal

Published twice a year

Series founded in October, 2007

Volume 21, Issue 2(16) 2016

Odesa
ONU
2016

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство,
книгознавство*

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у жовтні 2007 р.

Том 21, випуск 2(16) 2016

Одеса
ОНУ
2016

Засновник та видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (головний редактор); В. О. Іваниця, д-р біол. наук (заступник головного редактора); С. М. Андрієвський, д-р фіз.-мат. наук; Ю. Ф. Ваксман, д-р фіз.-мат. наук; В. В. Глебов, канд. іст. наук; Л. М. Голубенко, канд. філол. наук; Л. М. Дунаєва, д-р політ. наук; В. В. Заморов, канд. біол. наук; О. В. Запорожченко, канд. біол. наук; О. А. Іванова, д-р наук із соц. комунікацій; В. Є. Круглов, канд. фіз.-мат. наук; В. Г. Кушнір, д-р іст. наук; В. В. Менчук, канд. хім. наук; М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки; Л. М. Солдаткіна, канд. хім. наук; В. І. Труба, канд. юрид. наук; В. М. Хмарський, д-р іст. наук; О. В. Чайковський, канд. філос. наук; Є. А. Черкез, д-р геол.-мінерал. наук; Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук.

Редакційна колегія серії:

В. М. Хмарський, д-р іст. наук (науковий редактор); М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки (заступник наукового редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); О. А. Бачинська, д-р іст. наук; В. Валецький, д-р габіл.; І. Л. Великодна, канд. філол. наук; І. С. Гребцова, д-р іст. наук; О. Б. Дьомін, д-р іст. наук; А. А. Непомнящий, д-р іст. наук; В. П. Пружина, заступник директора Наукової бібліотеки; М. Д. Руссев, д-р габіл. історії; Є. М. Черноіваненко, д-р філол. наук; Н. М. Шляхова, д-р філол. наук.

Відповідальний за випуск – В. П. Пружина

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial board of the journal:

I. M. Koval, DrSc (Politicalology) (Editor-in-Chief); V. O. Ivanytsia, DrSc (Biology) (Deputy Editor-in-Chief); S. M. Andrievskiy, DrSc (Physico-mathematical Sciences); Yu. F. Vaksman, DrSc (Physico-mathematical Sciences); V. V. Hliebov, CandSc (History); L. M. Holubenko, CandSc (Philology); L. M. Dunaieva, DrSc (Politicalology); V. V. Zamorov, CandSc (Biology); O. V. Zaporozhchenko, CandSc (Biology); O. A. Ivanova, DrSc (Social Communications); V. Ye. Kruhlov, CandSc (Physico-mathematical Sciences); V. G. Kushnir, DrSc (History); V. V. Menchuk, CandSc (Chemistry); M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library, L. M. Soldatkina, CandSc (Chemistry); V. I. Truba, CandSc (Jurisprudence); V. M. Khmarskyi, DrSc (History); O. V. Chaikovskiy, CandSc (Philosophy); Ye. A. Cherkez, DrSc (Geological and Mineralogical Sciences); Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology).

Editorial board of the series:

V. M. Khmarskyi, DrSc (History) (Scientific editor); M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library (Deputy Scientific editor); O. V. Polevshchikova, CandSc (History) (Executive Secretary); O. A. Bachynska, DrSc (History); W. Walecki, Dr habil.; I. L. Velikodnaya, CandSc (Philology); I. S. Grebtsova, DrSc (History); O. B. Diomin, DrSc (History); A. A. Nepomniashchyi, DrSc (History); V. P. Pruzhyna (Deputy Director of the Scientific library); M. D. Russiev, Dr habil. (History); Ye. M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology); N. M. Shliakhova, DrSc (Philology).

Responsible for the issue – V. P. Pruzhyna

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 14854-3825 Р від 08.10.2007 р.

Затверджено до друку Вченою радою Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова. Протокол № 3 від 29.11.2016 р.

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2016

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*До 200-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова*

Данилюк Н. Е.

ОПИСАТЕЛЬНАЯ КАТАЛОГИЗАЦИЯ В НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ОДЕССКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА: ВОПРОСЫ
ТЕОРИИ, ИСТОРИИ И МЕТОДИКИ..... 9

Соколов В. Ю.

ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ПЕРШОМУ
ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ З'ЇЗДІ БІБЛІОТЕЧНИХ РОБІТНИКІВ (1926):
РІШЕННЯ ТА ТРУДНОЩІ ВТІЛЕННЯ (ДО 90-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ З'ЇЗДУ)35

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кобельський Д. В.

ІСТОРИЧНА ПРОЗА НА ТЕМУ «КОЗАЦТВА» У ЗІБРАННЯХ
УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПОДІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ
РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.57

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Мельниченко Е. А.

РУМЫНСКИЕ ИЗДАНИЯ В ИМЕННОМ ФОНДЕ В. И. ГРИГОРОВИЧА
НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА69

Ревенко Д. В.

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА
У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА80

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Бірюкова Т. Л., Якубовська М. Г.

ІНТЕГРАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ БІБЛІОТЕЧНИХ ФУНКЦІЙ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ
В ОСВІТНЬОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....93

Костирко Т. М.

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК
ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ НОВОЇ ФОРМАЦІЇ109

РЕЦЕНЗІЇ

Гребцова І. С.

НАУКОВІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
ДО 200-РІЧЧЯ В. І. ГРИГОРОВИЧА.....123

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ.....129

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

*TO THE 200TH ANNIVERSARY OF SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV
NATIONAL UNIVERSITY*

Danilyuk N. E.

DESCRIPTIVE CATALOGUING IN SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA
I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY: THEORY, HISTORY
AND METHODS..... 9

Sokolov V. Iu.

QUESTIONS ABOUT THE ACTIVITIES OF LIBRARY ASSOCIATIONS AT THE
FIRST NATIONAL CONGRESS OF LIBRARY WORKERS (1926): DECISION AND
IMPLEMENTATION DIFFICULTIES (THE 90TH ANNIVERSARY OF CONGRESS) ...35

INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

Kobelskii D. V.

HISTORICAL PROSE ON "COSSACKS" IN THE COLLECTIONS
OF THE UNIVERSITY LIBRARY AND ITS ROLE IN THE EVENTS
OF UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917-192157

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

Melnichenko E. A.

ROMANIAN PUBLICATIONS IN NOMINAL COLLECTION OF BOOKS
OF V. I. GRIGOROVICH AT THE SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA
I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY69

Revenko D. V.

PUBLICATION OF THE UKRAINIAN SCIENTIFIC INSTITUTE OF BIBLIOLOGY
IN THE FUNDS OF SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA I. I. MECHNIKOV
NATIONAL UNIVERSITY.....80

INNOVATIVE PROCESSES AND LIBRARY STUDIES

Biriukova T. L., Yakubovska M. H.

INTEGRATIVE PROPERTIES OF LIBRARY FUNCTIONS: IMPLEMENTATION
IN THE EDUCATIONAL ELECTRONIC ENVIRONMENT.....93

Kostyrko T. M.

THE ORGANIZATION OF CONTINUING LIBRARY EDUCATION AS A FACTOR
OF NEW FORMATION SPECIALIST TRAINING.....109

REVIEWS

Hriebtsova I. S.

SCIENTISTS OF THE ODESSA NATIONAL UNIVERSITY:
TO 200TH ANNIVERSARY OF V. I. GRIGOROVICH123

INFORMATION FOR AUTHORS129

*До 200-річчя Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

УДК 025.3:027.7:378.4(477.74-21)

Н. Е. Данилюк,

главный библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ОПИСАТЕЛЬНАЯ КАТАЛОГИЗАЦИЯ В НАУЧНОЙ
БИБЛИОТЕКЕ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА:
ВОПРОСЫ ТЕОРИИ, ИСТОРИИ И МЕТОДИКИ**

В статье рассмотрен один из главных традиционных процессов библиотечного дела Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова – описательная каталогизация. Уделяется большое внимание вопросам истории развития описательной каталогизации. В неразрывной связи с историей рассмотрены вопросы теории и методики. Анализ описательной каталогизации проведен на материалах Генерального алфавитного каталога университетской библиотеки. Определены перспективы развития описательной каталогизации в Научной библиотеке на современном этапе.

Ключевые слова: каталогизация, описательная каталогизация, машиночитаемая каталогизация, Государственные стандарты, Научная библиотека Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

*«Каталогизация – это искусство, а не наука»
(«Cataloging is an art, not a science»)
Чарльз Кеттер*

Технологическая революция в библиотечном деле, вызванная компьютеризацией библиотек, прежде всего коснулась сферы обработки и каталогизации. Описание ресурсов и доступ к ним – новый уровень регламентирования процессов каталогизации. Современному каталогизатору требуются знания и умения в различных областях, прежде всего базовые знания в области каталогизации и поиска, а также необходимые технические знания в области компьютерных технологий. Настоящий период в развитии отечественной каталогизации можно охарактеризовать как переходный от традиционной к полностью машиночитаемой. Направление развития теории каталогизации на современном этапе можно определить как пересмотр принципов, стандартов и правил и замена их

на новые документы, отвечающие требованиям современной информационной среды.

Каталогизация развивается двумя путями – собственно развитие принципов каталогизации и развитие технологической базы, т. е. программного обеспечения. В нашей статье мы рассмотрим историю описательной каталогизации в Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, покажем влияние на каталогизацию изменений стандартов и правил составления библиографического описания, очертим перспективы развития.

Каталогизация – это совокупность процессов, обеспечивающих создание и функционирование библиотечных каталогов. В состав каталогизации входят библиографическая обработка (формирование библиографической записи (БЗ)), включающая также индексирование (систематизация, предметизация, координатное индексирование); ввод данных или тиражирование каталожных карточек; работа с каталогами (организация, ведение и редактирование каталогов в различных формах); разработка информации о каталогах в наглядной и печатной форме, пропаганда библиотечных каталогов и обучение пользователей; консультирование, обслуживание читателей по каталогам; управление системой каталогов и картотек и технологическими процессами каталогизации (планирование, организация труда, учет, контроль, анализ, определение качества и эффективности). На разных этапах развития термин каталогизация имел различное наполнение – от полного отождествления с библиографическим описанием до совпадения с современным пониманием, зафиксированным в ГОСТ 7.76-96. Продуктом этого процесса является библиографическая запись. История каталогизации – это история всех ее составных частей. В нашей статье мы будем рассматривать описательную каталогизацию.

Описательная каталогизация является известным понятием в традиции библиотек, в которых различие сделано между описательной каталогизацией и содержательной каталогизацией (классификация и индексация). Описательная каталогизация – часть каталогизации, касающаяся описания физических деталей книги, таких как форма и выбор записей и транскрипции титульного листа. Её продуктом является библиографическое описание (БО).

Современная каталогизационная деятельность с использованием компьютерных технологий получила название машиночитаемая каталогизация. Машиночитаемая каталогизация – «это деятельность, направленная на создание и упорядочение библиографической информации для предоставления её пользователям с использованием современных компьютерных технологий» [17, с. 51].

Традиционно вопросами каталогизации в Научной библиотеке Одесского национального университета занимается Отдел научной обработки документов и организации каталогов.

Приступая к изучению описательной каталогизации в Научной библиотеке университета нельзя не сказать несколько слов о самой библиотеке. Мне показалось уместным привести слова выдающегося библиотекаря Император-

ского Новороссийского университета¹ Петра Степановича Шестерикова: «Я не буду касаться всех исторических подробностей, помещенных у Маркевича, а лишь замечу, что с преобразованием Ришельевского Лицея в Новороссийский Университет, в 1865 году, в состав его учебно-вспомогательных учреждений вошла также и библиотека Лицея. ... В каком состоянии была эта библиотека в лицейские времена, я не знаю; в архивных делах нашей библиотеки я нашел указание, что для устройства университетской библиотеки, перешедшей из Лицея, была избрана Советская Комиссия из профессоров: Струве, Маракузена, Карастелева и Власьева для выработки системы распределения книг по отделам, способов расположения книг в складах и других созидательных работ, которая и довела порученное ей дело до благополучного конца» [30, с. 166]. Первоначально библиотека занимала помещения в главном здании университета по улице Дворянской, но библиотека развивалась стремительно, рос фонд, и в скором времени обнаружилась нехватка места, поэтому пришлось подумать о постройке особого здания.

«В 1890 году Правлением Университета было переделано здание университета на Преображенской улице под факультеты историко-филологический, и юридический, аудитории, музей, семинарии и библиотеку» [30, с. 170]. Тут же у П. С. Шестерикова мы встречаем упоминание о наличии шкафа «...с карточками алфавитного каталога...» (карточный каталог начал свой отсчет с 1865 года) и далее – описание комнат, в которых велись «...инвентарные записи, систематические и алфавитные каталоги, регистрационные записи книг и журналов» [30, с. 176]. Вот «путь книги», как он описан в труде П. С. Шестерикова «Постановка библиотечного дела...» 1915 года: «После формального документирования поступившей книги, последняя поступает в каталожную обработку...», далее следует «...записывание книг в систематические каталоги», книга получает инвентарь, на обложке отмечается номер отдела. А вот и упоминание о предмете нашей статьи – об описательной каталогизации в библиотеке Императорского Новороссийского университета: «Затем заглавие книги переписывается на карточку из плотной бумаги, формата 10-17 см., для алфавитного каталога; заглавие пишется, начиная с фамилии автора или с первого существительного слова в любом падеже, если в заглавии книги нет фамилии автора. Это будет основная карточка» [30, с. 204]. Далее приводится описание ссылочных карточек и описывается запись книг в отдел систематического каталога (современная шифровка и обработка карточек). Из этой цитаты можно сделать вывод, что описательной каталогизации как таковой и не было: уделялось внимание систематизации, а о составлении библиографического описания мы имеем весьма неполные сведения. К сожалению, с течением времени невозможно изыскать первоначальные карточки и нет возможности привести наглядный пример.

¹ Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Интерес к вопросам каталогизации остро проявился во второй половине XIX-го века. Он напрямую связан с увеличением «книжного потока», когда память самого блестящего, энциклопедически образованного библиотекаря не в состоянии справиться с объёмами новой литературы, поступающей в библиотеки. Первое российское руководство по библиотечному делу «Об устройстве общественных библиотек и составлении их каталогов», опубликованное в 1859 году старшим библиотекарем Императорской публичной библиотеки Василием Собольщиковым, явилось первой русской инструкцией по описанию, рассчитанной на широкий круг библиотек. «Главное основание всех правил писания карточек, – по мнению В. И. Собольщикова, – чтобы карточка представляла книгу верно и подробно, соблюдая определенную последовательность:

- 1) имя автора, если оно известно, или главное слово заглавия;
- 2) текст заглавия;
- 3) город, где книга печатана и имя типографа или название типографии, а также имя издателя или лица, давшего средства напечатать книгу;
- 4) год издания;
- 5) формат;
- 6) количество томов и частей с обозначением количества переплетов;
- 7) количество страниц, имеющих нумерацию, с обозначением: сколько нумеровано римскими цифрами, сколько арабскими и сколько вовсе не нумеровано;
- 8) число принадлежащих к книге гравюр, или карт, планов и т. п.
- 9) какого рода переплет;
- 10) означение места, где книга находится в библиотеке» [24, с. 37].

Уже в этом «руководстве», написанном библиотекарем-практиком, отразились основные принципы каталогизации – точность, последовательность, стандартизация; кроме того, дан перечень основных элементов описания, которые каталогизаторы используют более 150 лет.

Теория и методика описания развивались во всем мире. В конце XIX-го века велась интенсивная работа по выявлению и формированию основных принципов описания. В работе Саула Яковлевича Борового, первого аспиранта Центральной научной библиотеки г. Одессы², «Наукова бібліотека в сучасних умовах» кратко перечислены первые каталографические инструкции: «Першу каталографічну інструкцію опубліковано в Сполучених Штатах – в 1872 р., в Англії – 1878-1883; в 1908 році опубліковано відому звідну так звану англо-американську інструкцію. В 1899-му році – пруську» [9, с. 17]. Инструкции принципиально различны – англо-американская система во главу угла ставит «коллективного автора», а прусская – «порядковое слово» [9, с. 18]. Англо-американская инструкция получила широкое распространение во многих странах. На ее базе был разработан ряд национальных правил описания произведений печати. В основу инструкции заложены два принципа – принцип

² Научная библиотека Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

«коллективного авторства» и принцип описания «под первым словом заглавия» книг, вышедших без указания автора.

Заметный след в теории описания оставил Чарльз Кеттер (1837-1903), один из известных американских библиотековедов. И. А. Савина пишет: «В 1876 году им были опубликованы «Правила для составления словарного каталога». В них Ч. Кеттер впервые четко сформулировал принципы описания, которые сводятся к двум основным положениям: книги должны описываться под именем автора, если же он неизвестен – под первым словом заглавия» [23, с. 23].

На Первом всероссийском съезде по библиотечному делу, состоявшемся в Санкт-Петербурге в 1911 году, в докладе П. А. Унде-Попова «О системе каталога и о библиографических приложениях-карточках при вновь выходящих книгах» поднимался вопрос о выработке «образца описания книг» и «окончательном размере карточек»: «Предлагаю: ...признать крайне важным приложение ко всем вновь выходящим изданиям библиографических приложений-карточек; выработать окончательно размер и число карточек, а также образец описания книг...» [28, с. 111]. Спустя 13 лет Постановление Первой конференции научных библиотек РСФСР (7-12 декабря 1924 г.) гласило: «Считать централизацию каталогизации и печатания карточек одной из первых задач в деле строительства научных библиотек» [12, с. 276]. Централизованная каталогизация не могла состояться без унифицированной каталогизационной инструкции.

В июле 1922 г. в Кабинете Библиотековедения³ состоялось организационное заседание пленума Научно-исследовательской комиссии, созданное по инициативе Л. Б. Хавкиной⁴. Вопрос о разработке инструкции по каталогизации был признан первоочередным. Для её разработки была образована особая Комиссия, которая сразу приступила к работе⁵. В нее вошли представители наиболее крупных научных библиотек г. Москвы. Первым председателем Каталогизационной комиссии был Антон Иеронимович Калишевский⁶. Инструкция должна была применяться в крупных научных библиотеках.

Выход первой каталогизационной инструкции предварила «Каталография. Руководство к библиографическому описанию книг» Е. И. Шамурина, заведующего Отделом редакции Российской центральной книжной палаты. Предисловие к «Каталографии...» начинается весьма красноречивой фразой: «Отсутствие единой, обстоятельно составленной каталографической инструкции – одно из зол, с которыми русский библиограф и библиотекарь встречаются в своей повседневной работе», и далее «...в области же каталографии мы не имеем почти ничего, кроме кратких, небольших работ, дающих лишь общие основные понятия о составлении каталожных карточек, но оставляющие

³ Институт Библиотековедения Публичной библиотеки Союза ССР им. В. И. Ленина

⁴ Директор Института Библиотековедения

⁵ Работа над инструкцией длилась шесть лет

⁶ Директор библиотеки Московского университета (1908-1925)

библиографа и библиотекаря безо всякой помощи перед той огромной массой недоуменных вопросов, с которыми им приходится встречаться в повседневной практической работе» [29, с. 5]. По «Каталогграфии...» Е. И. Шамурина мы можем иметь представление о размере каталожной карточки, порядке расположения элементов описания в записи и содержании библиографической записи: «Размер библиографической карточки должен быть строго определенным – 12,5 x 7,5 см.см. – размер, установленный Международным Библиографическим институтом»⁷ [29, с. 26]. До настоящего времени мы пользуемся карточками данного размера. А её внешний вид, т. е. расположение элементов описания, претерпевал изменения. Е. И. Шамурин сравнивает библиографическое описание с математической формулой, с фотографией титульного листа: «Следует строго придерживаться установленного порядка размещения элементов описания на библиографической карточке:

Абзац 1-й: Автор: фамилия, запятая, имя, отчество, запятая, звание, точка.

Абзац 2-й: Дата: год, точка, тире. Заглавие и подзаголовок с теми знаками препинания, которые поставлены в подлиннике. Точка.

Абзац 3-й: Место издания, запятая, издатель, запятая, типография, точка. Формат, точка. Число страниц, запятая, иллюстрации и добавочная пагинация, точка. Цена, точка. Серия и надзаголовок, точка. Тираж.

Примечание. Надзаголовок ставится всегда в круглых скобках.

Абзац 4-й: Особенности – данные о внешности книги и другие сведения, которые схедограф⁸ найдет нужным добавить к записи.

Примечание. В «Особенностях» каждое замечание должно начинаться с новой строки, если замечания эти различны по характеру...» [29, с. 25].

Несколько слов о содержании библиографической записи. БЗ содержит:

1. Заглавие произведения.

По Шамурину: «Заглавием произведения в широком смысле считается: имя автора и заглавие в тесном смысле слова с подзаголовком» [29, с. 24].

2. Выходные сведения и так называемые «колляции»⁹ (или «коллации»). «Выходные сведения содержат: место издания, наименование издателя, типографии, выходную дату и сведения о тираже» [29, с. 24].

3. «Особенности» произведения – «это примечания, которые заносятся в конце карточки и имеют целью еще более индивидуализировать и «специфицировать» описываемую библиографическую единицу» [29, с. 24].

Схема библиографической записи строится так:

1. Заглавие:

Автор.

Заглавие, подзаголовок.

⁷ В 1876 г. Учредительным конгрессом Американской библиотечной ассоциации принята форма стандартной каталожной карточки, разработанная М. Дьюи на основе анализа библиотечной практики – 125 x 75 мм и постепенно признанная международной

⁸ «Схедография есть писание каталожных карточек» – Е.И. Шамурин

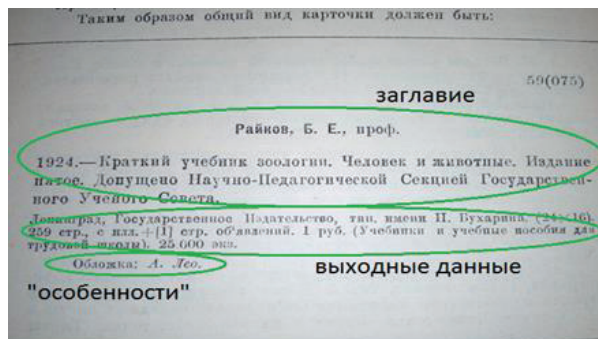
⁹ Количественная характеристика (Терминология // Инструкция по составлению алфавитного каталога. М., 1934. – С. 8)

2. Выходные сведения и

так называемые «колляции».

3. «Особенности».

К сожалению, представить карточки данного образца из каталога Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова не представляется возможным.

В Украине в 20-х годах

XX-го века стремительно развивалась библиография и библиотечное дело, закладывались основы украинского библиотековедения. В последних числах декабря 1925 года в Киеве состоялась «Перша конференція наукових бібліотек УСРР». Одним из важнейших вопросов, поставленных на этой конференции, был вопрос «про запровадження централізації в каталоговій справі». Михаил Абрамович Годкевич, директор Украинской книжной палаты, говоря о главных проектах УКП, отметил: «Питання про необхідність централізації каталогової справи – питання неодкладне» [10, с. 67]. В. Козловский, сотрудник Всенародной библиотеки Украины, в докладе «про уніфікацію каталографії» сетовал на отсутствие единых правил описания книг для научных библиотек, ссылаясь на «Каталографию» Е. И. Шамурина. Важное влияние на развитие каталографии в Украине оказала резолюция конференции по этому вопросу: «Перша конференція Наукових бібліотек УСРР, вимагає вироблення наукових, детальних правил каталографії, що мають стати обов'язковими для бібліографічного опису, а також, для вжитку в наукових бібліотеках УСРР, з перспективою на зведення єдиних правил для всіх бібліотек Республіки» [19, с. 127]. Сергей Леонидович Рубинштейн, директор Центральной научной библиотеки г. Одессы (1923-1929), в докладе «Завдання Наукової бібліографії на Україні» также касался этого вопроса: «Централізована каталографія буде мати дуже велике значення для наукових бібліотек України: вона розвантажить бібліотеки від деяких технічних функцій і буде сприяти бібліографічній праці» [22, с. 57]. Надо сказать, что в ЦНБ г. Одессы Научно-исследовательской комиссией библиотеки под руководством С. Л. Рубинштейна был составлен Проект всеукраинской каталографической инструкции [21, с. 46].

В труде «Наукова бібліотека в сучасних умовах» С. Я. Боровой сетовал: «Стара Росія не мала нічого, щоб нагадувало національну каталографічну інструкцію. Кожна бібліотека йшла своїм шляхом, покладаючись на власну ініціативу або, в кращому випадкові – пристосовувавши кустарним способом який-небудь закордонний зразок» [9, с. 47]. Далее С. Я. Боровой указал, что, хотя «Каталография» Е. И. Шамурина практически обязательна для использования в крупных библиотеках, которые используют печатные карточки Российской

книжной палаты, со стороны библиотекарей она не встретила полного удовлетворения. Это в первую очередь касалось «коллективного автора». Эту же мысль поддерживает С. Шестериков в работе «Бібліографічний їжак»: «Недостаток продумане й надто непослідовне застосування Книжковою Палатою методи колективного авторства обертає друкований картковий каталог у справжнього бібліографічного їжака. Велика небезпечність такого становища надто видима й реальна» [31, с. 73]. Авторы отмечают часто искусственное создание коллективных авторов, нередко в ущерб, к примеру, составителям, которое влечет за собой сложную систему ссылочных карточек. При этом Книжная палата практически не предоставляет таких карточек. Все это крайне затрудняет работу библиотекаря-библиографа, а главное часто ставит читателя в положение, когда по имеющимся у него данным он просто не в состоянии найти нужную книгу. С. Шестериков напоминает о том, о чем во все времена забывать нельзя: «...абетковий каталог – це ключ до книжкових скарбів бібліотеки...» [31, с. 69]. В рецензии на труд Е. И. Шамурина «Каталография» известный библиотекарь, библиограф, теоретик библиотечного дела А. И. Калишевский считает: «Неосомненно, что основы этих правил найдут себе удачное применение в русской каталографии, но не сомневаемся также и в том, что русская практика укажет на необходимость внести некоторые изменения в эти правила, вызываемые особыми условиями нашей жизни» [16, с. 95]. Далее он высказывается более категорично: «... она (инструкция), помимо этого, слишком академична и громоздка, чтобы служить практической инструкцией» [16, с. 96].

В конце 20-х годов XX века настойчиво поднимался вопрос о сводных каталогах. В. Козловский в работе «Спільні каталоги» отмечал, ссылаясь на практику зарубежных библиотек, что очень сложно организовать такие каталоги еще и потому, что библиотеки не придерживаются единых правил библиографического описания: «Чужа практика, і навіть практика закордонних бібліотек, доводить, як важко буває досягти того, щоб усі бібліотеки-спільниці виконували й додержували навіть, здавалося б, зовсім прості правила. Це стосується особливо правил бібліографічного опису, – а не забуваймо, що зведення сякої-такої кількості літератури мислиме лише з умовою строго додержувати прийняту каталографічну інструкцію» [20, с. 44].

В декабре 1926 года в Ленинграде состоялась Вторая Всероссийская конференция научных библиотек. На этой конференции также вставал вопрос о сводных каталогах. В. Э. Банк в докладе «Сводные каталоги в современных условиях» подчеркивал: «...самым трудным делом было добиться единства в выполнении предложенных отдельным библиотекам заданий. Мы и тут вплотную подходим к вопросу о невозможности дальнейшей работы библиотек без единой инструкции по ведению алфавитного каталога» [7, с. 317]. Основные принципы построения «Инструкции по каталогизации произведений коллективов» были вынесены на обсуждение конференции.¹⁰

¹⁰ Работа над этой инструкцией велась с 1923 по 1926 год.

Мы уже говорили о том, что в 1922 году Каталогизационной Комиссией под руководством А. И. Калишевского началась работа над «Инструкцией по составлению алфавитного каталога». Работа над ней велась шесть лет с 1922 по 1928 годы. Результатом этой работы стал 1-й выпуск инструкции, включающий в себя части: «Введение», «Терминология», «Описание под автором». В 1928 году Институтом библиотековедения Публичной библиотеки СССР имени В. И. Ленина была издана выработанная Институтом библиотековедения и принятая библиотечной комиссией Научно-политической секции ГУСа¹¹ «Инструкция по составлению алфавитного каталога» [15]. В «правилах описания под автором» не произошло значительных изменений, поэтому мы позволим себе не останавливаться подробно на этом документе. Как в этой инструкции, так и во всех последующих книга считается авторской, если в ней от одного до 3-х авторов [15, с. 23].

В то же время отдельной подкомиссией велась работа над инструкцией по описанию произведений коллективов. Работа шла параллельно, в связи с особой потребностью в этой инструкции Книжной палаты, планирующей начать печатать каталожные карточки с января 1927 года, и ряда библиотек, начавших применять принцип авторства коллективов в своих каталогах. В 1926 году «Инструкция по описанию произведений коллективов» издана Государственной центральной книжной палатой РСФСР. В основу данной инструкции положена «Англо-американская инструкция» 1908 года. Однако, учитывая особенности отечественной книжной продукции и отечественной библиотечной практики, в некоторые разделы вносились существенные изменения и дополнения. При составлении инструкции сотрудники пользовались книжными собраниями Публичной библиотеки СССР имени В. И. Ленина, 1-го Московского государственного университета и др. Составители предлагают большое количество примеров для облегчения читателю пользования инструкцией.

В инструкции выделено три основные группы коллективов:

1. Правительственные и ведомственные (так называемые официальные издания);
2. Общества, организации и учреждения;
3. Съезды, конференции, выставки и др. временные организации.

Кроме этого, в четвертом разделе предлагаются правила, которые можно применить как к правительственным изданиям, так и к изданиям обществ, организаций и учреждений [11].

Проведя выборочный анализ карточек Генерального алфавитного каталога Научной библиотеки Одесского национального университета, можно сделать вывод, что описаний на авторские коллективы первой группы в каталоге почти не сохранилось (было просмотрено несколько десятков предполагаемых авторов 1-й группы). Очевидно их место заняли описания под заглавием в узком значении.

¹¹ Государственный ученый совет

Пример:

Описание **официального издания** (согласно инструкции 1926 года) под коллективным автором, в данном случае **Губерния, Земская управа** (органы местного самоуправления) выглядело так:

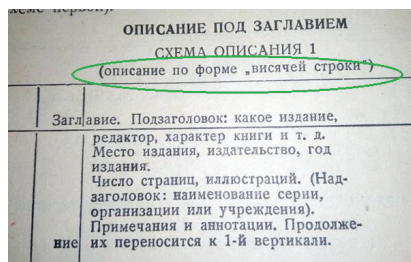
**Полтавская губерния. Земская управа,
1906 г.**

Доклад...

В настоящее время в каталоге выглядит так:

**Доклад Полтавской Губернской Земской
управы 41-ому очередному Губернскому
Земскому собранию, 1906 год.**

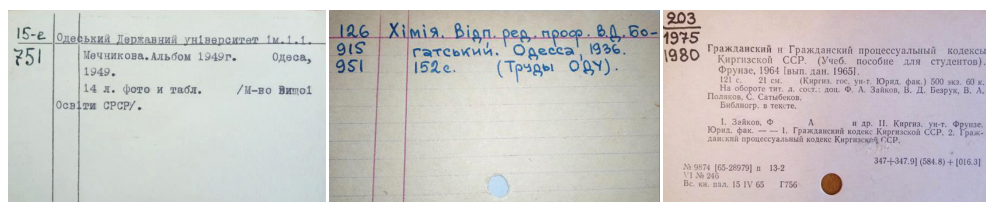
Появляется, так называемая «висячая строка».

В «Справочнике каталогизатора» 1940 года под редакцией Е. И. Шамурина расположена «Схема описания под заглавием по форме «висячей строки».

По этой форме описываются: сборники, на титульном листе которых авторы не указаны; многотомные произведения, отдельные тома которых написаны различными авторами; произведения 4-х и более авторов. Так же

описываются произведения, составители которых не указаны на титульном листе или обложке; инструкции и прочие материалы, публикуемые коллективами, но не подлежащие описанию под коллективным автором; программы, составленные для целой сети учебных заведений.

Вот типичные примеры каталожных карточек разных лет из каталога Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

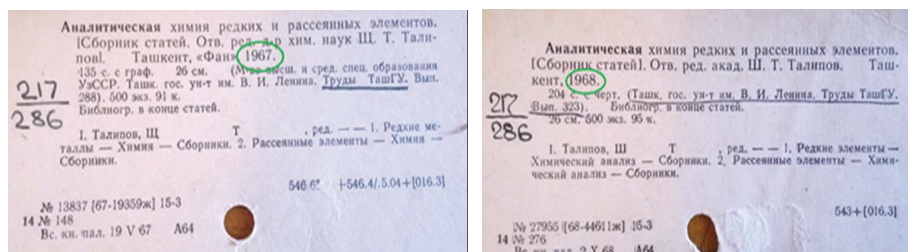
По инициативе Международной федерации библиотечных ассоциаций и учреждений (ИФЛА) в 1961 году впервые был проведен на международном уровне пересмотр теории и практики каталогизации. Результатом этой работы стала разработка набора принципов каталогизации, которые впоследствии стали называться «Парижскими принципами», так как были согласованы на Международной конференции, проходившей в Париже в 1961 году.

Научная конференция по каталогизации, состоявшаяся весной 1965 года в Государственной библиотеке СССР имени В. И. Ленина в Москве по инициативе Межведомственной каталогизационной комиссии, подвела итог многолетней работы библиотек в области методики книгоописания и наметила направления ее дальнейшего развития. Вот первоочередные задачи, которые поставила конференция перед каталогизаторами:

- 1) сблизить правила описания для крупных и небольших библиотек, упростив при этом правила описания книг, изданных с указанием составителя, сузить объем применения описания под коллективным автором и т. д.
- 2) максимально унифицировать методику описания.

Результаты работы конференции нашли свое отражение в «Дополнениях и изменениях к «Единым правилам описания произведений печати для библиотечных каталогов» [13], их рекомендовано применять, начиная со 2-го полугодия 1968 года. Одним из важных решений этой конференции был отказ от описания по способу висячей строки, что существенно унифицировало каталогизационное описание.

Проведя выборочный анализ карточек алфавитного каталога, мы нашли подтверждения тому, что решения конференции незамедлительно исполнялись в Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

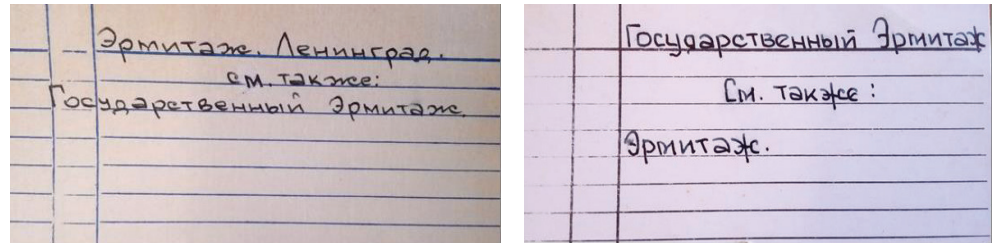

Примеры из АК Научной библиотеки.

Наряду с печатными карточками Книжной палаты изменялись и рукописные карточки, составляемые на новую литературу (после 1968 года), однако в каталоге существует значительный массив карточек с описанием по форме «висячей строки». Это литература 1940-х – начала 1960-х годов издания более в библиотеку не поступавшая. Библиографическое описание на этих карточках редактируется в процессе плановой редакции.

Значительным результатом работы, проведенной конференцией, стало введение «альтернативного правила описания» изданий переименованных коллективов. Это решение дало библиотекам возможность собирать в каталоге такие издания под разными заголовками, связывая их перекрестными ссылками или справочными карточками, и избавило каталогизаторов от огромной работы по сведению библиографических описаний к одному унифицированному кол-

лективному автору. Такая альтернатива рекомендована Международной конференцией по принципам каталогизации (Париж, 1961) [13, с. 8].

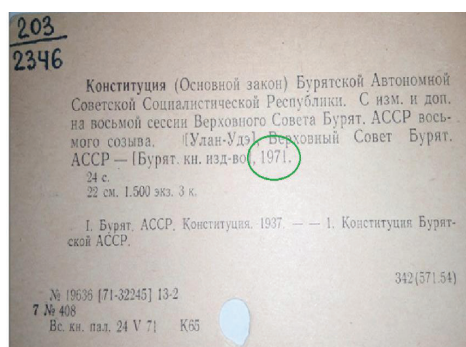
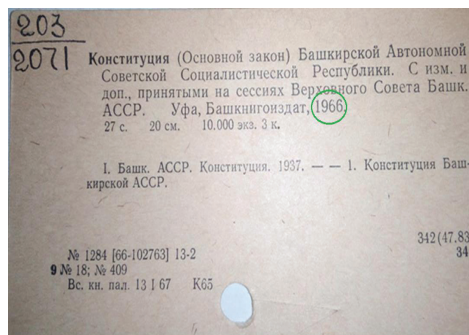
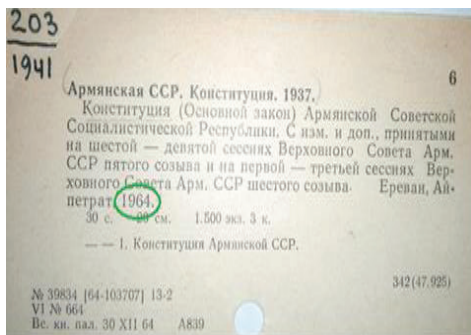
Примеры применения в АК университетской библиотеки альтернативного правила.

Существенное нововведение касается описания законодательных и руководящих материалов под коллективным автором «Правительственные и ведомственные учреждения». Законодательные материалы – конституции, законы и т. д. описывались под названием страны, после которого в заголовке указывается вид материала: «Конституция».

<u>203</u>
1946	СССР. Конституция. 1936.
Конституция (Основной закон) Союза Советских
Социалистических Республик.
С доп., ... М., «Известия», 1965.
<u>203</u>
1946	Конституция (Основной закон) Союза Советских
Социалистических Республик.
С доп., ... М., «Известия», 1965.

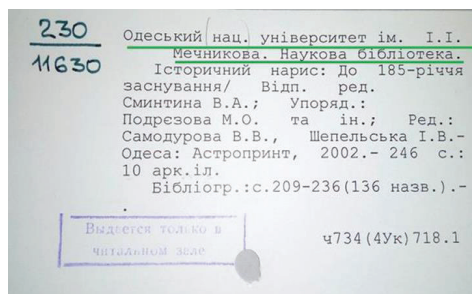
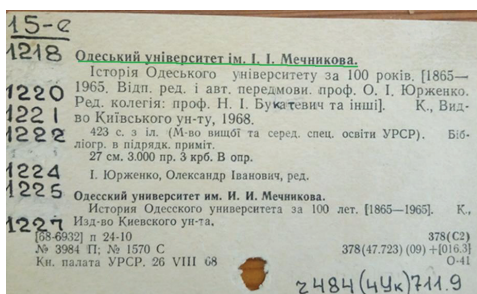
После выпуска «Дополнений...» начинает работать альтернативное правило: перечисленные издания описываются под заглавием, но с обязательным составлением добавочного описания на коллективного автора. Это изменение мы также можем проследить в каталоге Научной библиотеки. Существуют параллельно карточки, описанные по альтернативным правилам. На всех карточках приводятся сведения о заголовках предметных рубрик. На 2-й и 3-й – приводятся сведения о добавочных карточках на название республики и вид материала.

В описательной каталогизации документов под коллективным автором «Общества, организации, учреждения» от первой «Инструкции по описанию произведений коллективов» 1926 года и до ДСТУ ГОСТ 7.1-2006 [6] значительных изменений не произошло. Однако после 1984 года мы видим более жесткие правила применения условных разделительных знаков, предшествующих областям и элементам описания. Сведения о добавочных карточках убираются с лицевой стороны карточки. В связи с экономией места на каталожной карточке коллективный автор, отраженный в заголовке, в библиографическом описании не повторяется.

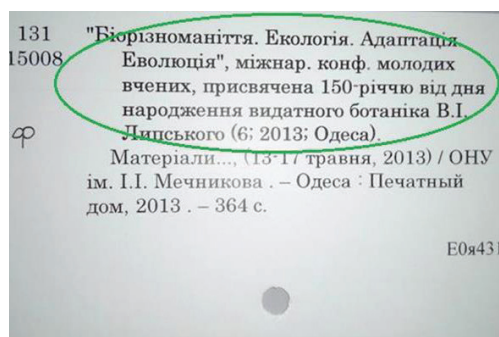
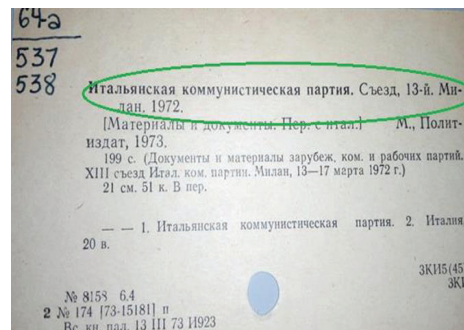
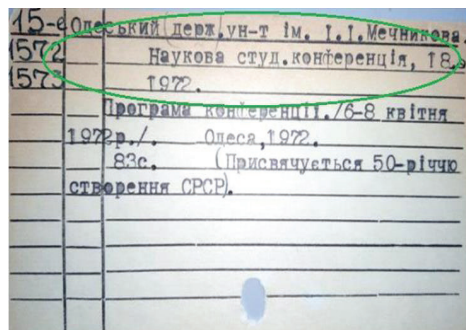

Карточки из каталога Научной библиотеки Одесского национального университета разных лет.

Описания под коллективным автором «Съезды, конференции, выставки и другие временные организации» широко представлены в каталоге на карточках Книжной палаты изданных в разные годы, а также на рукописных, машинописных и современных компьютерных карточках. Правила описательной каталогизации практически не изменились.

Примеры из каталога Научной библиотеки разных десятилетий.

Примеры из каталога Научной библиотеки Одесского национального университета.

Как видно из примеров, изменилась пунктуация в коллективном авторе: ранее использовалась точка, в настоящее время – запятая.

В данном примере название сформулировано на основе *надзаголовочных данных*. На лицевую сторону карточки выносятся заголовки предметных рубрик.

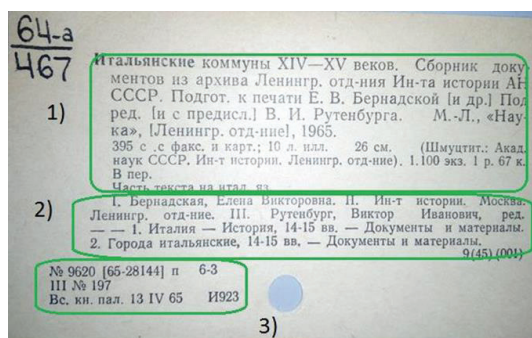
В библиографическом описании в элементе *Основное заглавие* повторяется название конференции, на карточку не выводится в связи с экономией места, но отражается в Электронном каталоге. Номер конференции, год и место проведения берется в круглые скобки.

На протяжении XX-го века издавалось большое количество различных работ в помощь каталогизатору. Это и «Каталогизация. Руководство к библиографическому описанию книг» Е. И. Шамурина [29], «Инструкция по описанию произведений коллективов» К. Г. Дерман, Г. И. Иванова, Л. В. Трофимова [11], «Инструкция по составлению алфавитного каталога» под ред. Л. Б. Хавкиной [15], «Библиотечные каталоги» А. В. Кленова [18], «Справочник каталогизатора» под ред. Е. И. Шамурина [25], «Единые правила описания произведений печати для библиотечных каталогов» в шести частях [14], «Дополнения и изменения к «Единым правилам...» [13] и т. д. Исходя из всего приведен-

ного выше, можно сделать вывод, что в шестидесятые годы XX ст. возникли предпосылки создания нормативных документов.

Чтобы повысить значение инструкций и сделать их применение обязательным, начиная с 1969 года библиотечно-библиографические документы стали публиковаться в виде государственных стандартов.

Перед принятием первого Государственного стандарта 7.1-69 каталожная карточка Книжной палаты выглядела так:

Текст карточки централизованной каталогизации состоял из трех частей:

- 1) библиографическое описание (составлялось по «Единым правилам описания произведений печати для библиотечных каталогов» [13]);
- 2) справки о добавочных описаниях и заголовки предметных рубрик для предметных каталогов и картотек;
- 3) порядковые номера карточек, год и порядковый номер книги, зарегистрированной в инвентарных листах поступлений контрольного экземпляра, индексы для систематических каталогов и картотек и авторский знак.

Основные правила библиографического описания стали обязательными для библиотек, издательств и учреждений, осуществляющих централизованную каталогизацию. С 1 января 1970 г. были введены в действие ГОСТ 7.1-69 Описание произведений печати для библиографических и информационных изданий, ГОСТ 7.2-69 Описание периодических изданий для каталогов и ГОСТ 7.3-69 Описание книг для каталогов.

ГОСТ 7.1-69 предлагает ряд обязательных и факультативных **элементов** библиографического описания. (См. табл. «Элементы и области библиографического описания»).

Заголовок описания входит в элементы библиографического описания. Элементы пунктов **е-к**: надзаголовочные данные, примечания, сведения о формате, тираже и цене являются факультативными. В необходимых случаях библиографическое описание допускается сопровождать аннотациями, рефератами, которые приводятся с абзаца [1].

Важным событием в развитии теории и методики каталогизации стала Международная встреча экспертов в области каталогизации, проходившая в

Копенгагене в 1969 году, где была принята резолюция о необходимости разработки международных стандартов, определяющих форму и содержание библиографического описания. Первый такой документ – International Standard for Bibliographic Description (Международное стандартное библиографическое описание) был опубликован в 1971 г. и регламентировал создание монографических описаний. По мнению авторов учебно-методического пособия по каталогизации Ю. Г. Селивановой, Т. Л. Масхулии, О. Н. Жлобинской, М. В. Стегаевой «большое достижение этого документа в том, что для идентификации представленной в БО информации был предложен такой механизм, как выделение и стандартизация восьми областей описания. Кроме того, в ISBD был впервые введен перечень базовых основных элементов, включаемых в описание, определен порядок их приведения и разделительные знаки между элементами и областями описания» [17, с. 93].

ГОСТ 7.1-76 Библиографическое описание произведений печати вышел взамен ГОСТа 7.1-69 и предлагал более развернутый перечень **элементов** БО. Заголовок описания входит в БО. В таблице, колонка 3 приводится только перечень **областей** библиографического описания. Как видно из таблицы произошли значительные изменения: появились *Область издания* и *Область серии*, *Область международного стандартного книжного номера (ИСБН)*, *переплета, цены, тиража* со всеми элементами. В новом ГОСТе отсутствует элемент *надзаголовочные данные*, функции этого элемента частично берет на себя *Область серии* (элементы этой области в библиографическом описании располагаются в том месте, где ранее располагались надзаголовочные данные), частично данные располагаются в *сведениях об авторстве* [2, с. 4-5].

Область издания. Элементы этой области располагаются после *Области заглавия и сведений об авторстве*.

Появление *Области серии* и *коллективного автора*, взамен надзаголовочных данных.

Основываясь на анализе карточного массива АК Научной библиотеки Одесского национального университета можно сделать вывод, что, хотя Международный стандартный номер ISBN¹² вводит ГОСТ 7.1-76, карточки в каталог Научной библиотеки университета с ISBN стали поступать только с 1988 года.

Государственный стандарт 1984 года не содержит принципиальных изменений по сравнению с ГОСТом 7.1-76, но имеет ряд отличий. Так, в ГОСТе 7.1-84 «Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления» [3], расширен круг охватываемых документов; для описания документов каждого вида установлен необходимый минимум обязательных элементов; более широко применяются сокращения. Установлены более жесткие правила применения условных разделительных знаков, предшествующих

¹² ИСБН по ГОСТу 7.1-76

областям и элементам (предписанная пунктуация в действующем ГОСТе). Изменен общий подход к заголовку, который в ГОСТе 7.1-84 рассматривается как **элемент** библиографической записи, но условно включен в состав перечней элементов описания. Заголовок является факультативным.

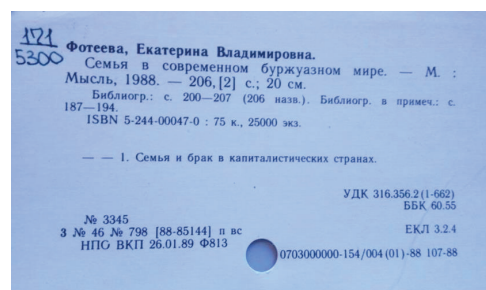
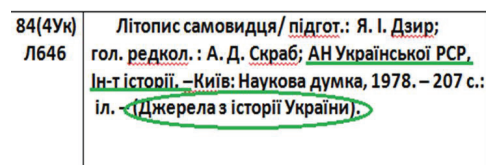
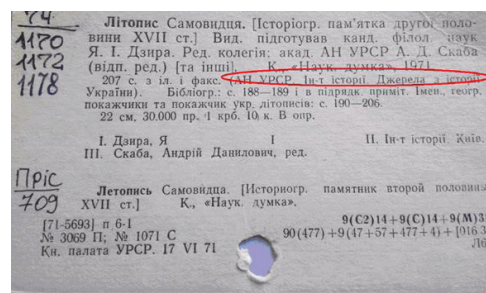
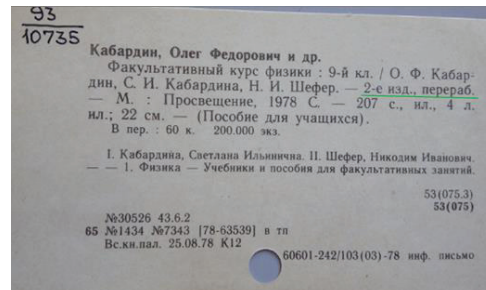
Табл. «Элементы и области библиографического описания»

Каталографи- яШамурина, 1926 год	ГОСТ 7.1-69	ГОСТ 7.1-76	ГОСТ 7.1-84	ДСТУ ГОСТ 7.1-2006
	а) заголовок опи- сания;	Заголовок опи- сания		
Абзац 1-й: Автор. Абзац 2-й: Дата. – Загла- вие и подзаголовок.	б) заглавие; в) подзаголовоч- ные данные;	Область заглавия и сведений об авторстве	Область заглавия и сведений об от- ветственности	Область заглавия и сведений об от- ветственности
		Область издания	Область издания	Область издания
				Область спец- ифических сведений
Абзац 3-й: Место из- дания, издатель, типо- графия.	г) выходные данные;	Область выход- ных данных	Область выход- ных данных	Область выход- ных данных
Формат. Число страниц, ил- люстрации. Цена.	д) количественная характеристика;	Область количе- ственной характеристики	Область количе- ственной характеристики	Область физиче- ской характери- стики
Серия и надза- головков. Тираж.	е) надзаголовоч- ные данные;	Область серии	Область серии	Область серии
Абзац 4-й: Особенности	ж) примечания;		Область приме- чаний	Область приме- чания
	з) сведения о формате; и) сведения о тираже; к) сведения о цене.	Область междуна- родного стандартного книжного номера (ISBN), перепле- та, цены, тиража	Область междуна- родного стандартного номера книги (ISBN), цены, тиража	Область стан- дартного номера (или его альтер- нативы) и усло- вий доступности

(Таблица построена по областям описания действующего стандарта (5 колонка).

ГОСТ 7.1-84 не рекомендует приравнивать составителя к «индивидуальному автору» и приводить в заголовке основной записи, что вызвало значительные изменения в описательной каталогизации.

Стандартом введено новое правило, позволяющее приводить в сведениях об ответственности имя автора и наименование учреждения [8].

Примеры из АК Научной библиотеки Одесского национального университета.

Изменения Государственных стандартов и правил БО влечет за собой большую каталогизационную работу: составление описаний по новым правилам, дублирование карточек, написание нужных добавочных карточек, составление ссылочных и перекрестных карточек; изъятие устаревших карточек, влияние новых в алфавитный каталог библиотеки и постоянная редакция АК.

В 90-х гг. XX-го века и в начале XXI века, утверждено несколько новых стандартов, действие которых распространяется на каталогизацию. В каталоговедении стали изучаться проблемы качества каталогов и эффективности их использования, сделан огромный шаг вперед в изучении и освоении зарубежного опыта.

Среди основных причин изменения принципов создания БО авторы учебно-методического пособия «Каталогизация. Современные технологии. Тенденции и перспективы развития» Ю. Г. Селиванова, Т. Л. Масхулия, О. Н. Жлобинская и М. В. Стегаева отмечают:

- изменение среды каталогизации; всеобщий переход к формированию библиографических записей в электронной среде;
- использование Интернет-технологий в практической деятельности каталогизаторов;

- появление новых каталогизируемых объектов, прежде всего электронных ресурсов (в том числе удаленных);
- накопление крупных баз данных, требующих эффективного управления для удобства пользователей [17, с. 94].

С 1999 года новые технологии пришли и в Научную библиотеку Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Начал создаваться Электронный каталог. Каталогные карточки стали набирать на компьютерах и

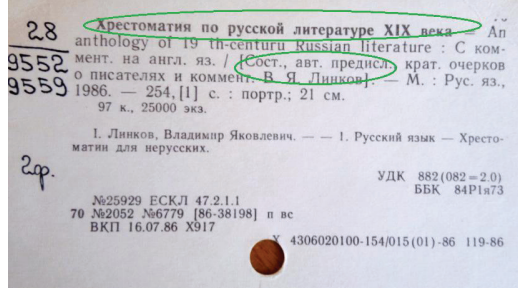
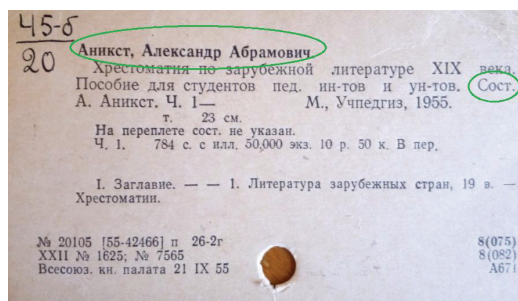
распечатывать. Появилась возможность внедрения машиночитаемой каталогизации (MARC).

В октябре 2000 года Научная библиотека Одесского национального университета начала работу на компьютерной библиотечной программе АБИС¹³ ИРБИС. *Карточки вида:*

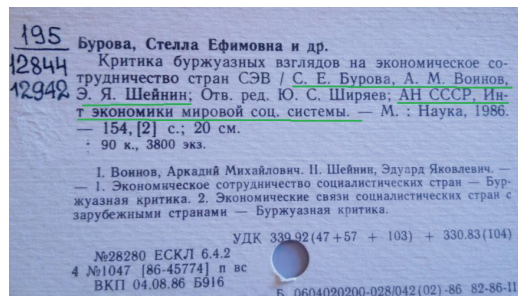
С марта 2002 года университетская Научная библиотека перешла на новую АБИС «Liber».

ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання [6], идентичный Межгосударственному Стандарту ГОСТ 7.1-2003 Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления, отменил ГОСТ 7.1-84 и внёс некоторые изменения. Появилась новая область – *Область специфических сведений*, в которой указываются специфические данные о документе: ноты, картографические материалы, электронные ресурсы и т. д.

ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 приведен в соответствие с Международным стандартным библиографическим описанием и имеет восемь областей описания. Библиографическая запись состоит из заголовка, библиографического описания, шифра и терминов индексирования (в нашем случае на карточку выносятся только классификационный индекс). Изменения по отношению к предыдущему стандарту: в заголовке, содержащий имя лица, выносятся фамилия только одного автора. Если авторов от одного до трех, второй и третий автор приводятся в элементе *другие авторы*; за косой чертой – все три автора. Элемент *подзаголовочные данные* пишется с маленькой буквы (исключо-

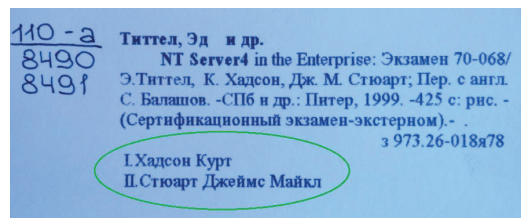

Примеры из АК университетской библиотеки: первая карточка соответствует ГОСТу 7.1-76, следующая – отражает правила ГОСТа 7.1-84.

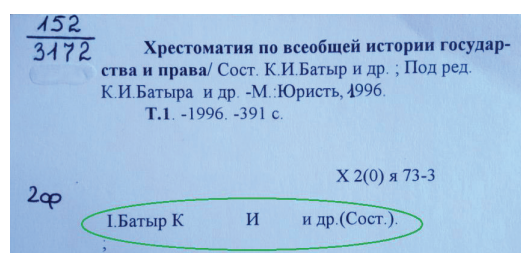

Пример 1986 года из каталога Научной библиотеки.

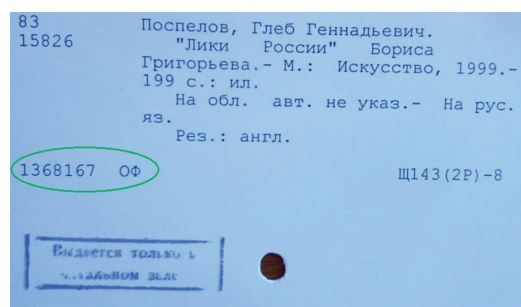
¹³ Автоматизированная библиотечно-информационная система

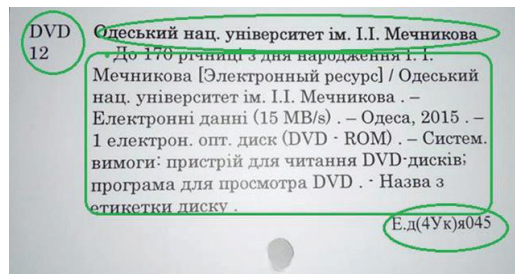
Вот характерная карточка тех лет: на лицевую часть карточки выносятся сведения о добавочных карточках.

Сведения о добавочных карточках выносятся на лицевую сторону. Добавочные карточки заводились в процессе описания литературы.

Вот как выглядела карточка: инвентарный номер книги и место хранения выходили на лицевую сторону карточки. Добавочные – создаются при распечатывании комплекта карточек, что является более удобным.

Вид современной каталожной карточки в НБ ОНУ.

чение – другое заглавие). Слова, уточняющие категорию участия лиц в создании документа, также пишутся с маленькой буквы. В *Области выходных данных* обозначение «[б. г.]» не приводят. Законодательные материалы, стандарты, патенты можно описывать по *альтернативным правилам*: под заголовком или под заглавием.

Поиск в Электронном каталоге (ОРАС)¹⁴ ведется практически по всем областям описания, по *Области примечаний* в том числе, несмотря на то, что эта область является факультативной. В Научной библиотеке университета методическим решением принят определенный набор факультативных элементов, которые постоянно используются каталогизаторами при описании документов. Поиск в ЭК также ведется по шифрам, индексам, предметным рубрикам.

В октябре 2012 года Научная библиотека Одесского национального университета имени И. И. Мечникова перешла на усовершенствованный вариант АБИС – «Absotheque Unicode». Эта программа соответствует национальному стандарту ДСТУ ГОСТ 7.1-2006. MARC-формат определяет структуру записи, в то время как правила каталогизации, наряду с практикой библиографирующего учреждения, – содержание библиографической записи. Так же, как правила каталогизации определяют

¹⁴ Open Access Catalogue – Каталог открытого доступа

обязательные области и элементы описания, в машиночитаемой БЗ определяются обязательные элементы, которые должны присутствовать в каждой записи.

Современные АБИСы дают большую свободу каталогизатору, позволяют заводить в Электронную базу максимум информации, создавать как можно больше точек доступа для пользователя и в то же время не перегружать излишней информацией каталожную карточку для традиционных каталогов. Каталогизатор во время распечатки комплекта карточек убирает всю служебную или лишнюю для пользователя информацию, но вся эта информация доступна пользователю в ЭК.

В работе современных каталогизаторов Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова бывают трудности, связанные с описанием вновь пришедших документов прошлых лет издания. При описании современных именных коллекций встречаются книги, которые являются дублетами, находящимися в библиотеке. Встает вопрос: по каким правилам каталогизатор должен составить библиографическое описание на эти документы? По правилам, действующим на сегодняшний день, либо по правилам, существовавшим на момент издания документа? В каталоге имеются карточки Книжной палаты на книги основного фонда, отражающие правила описательной каталогизации прошлых лет. Генеральный алфавитный каталог состоит из 17 шкафов, карточки расположены в 1875 каталожных ящиках до 1000 карточек в каждом. Не представляется возможным отредактировать абсолютно всё, да на сегодняшний день это и не является актуальным. Каталогизаторы нашей библиотеки выбрали наиболее верный путь: имея в каталоге грамотную, хорошо сделанную карточку Книжной палаты, несущую максимум информации о документе, создать аналогичное библиографическое описание в ЭК и продублировать эту карточку для именных каталогов.

Есть и «современные» трудности, связанные с наличием альтернативных вариантов описания в некоторых пунктах действующего ГОСТа. К примеру, описание документа с приложением. Этот вопрос нами решается так: отталкиваясь от содержания каждого конкретного документа (и приложения к нему), выбираем наиболее приемлемый вариант описания.

И наиболее злободневная проблема, с которой сталкиваются каталогизаторы, думаю, не только нашей библиотеки: не всегда корректно изданная книга. Что делать, если предписанный источник информации таковой не несет, а информация, содержащаяся в других частях документа, противоречива? Чему верить, если в выходных данных мы имеем одну информацию, а в макете каталожной карточки совершенно другую? И как каталогизатору определить роль автора в создании книги, если на обложке он – автор, на титуле его нет, а в макете каталожной карточки это же лицо называют составителем? Сталкиваясь с таким случаем, каталогизатор должен провести всесторонний анализ книги, ознакомиться со вступительной статьей, заключением, если надо, привлечь ис-

точники вне документа и, только на основании комплексного анализа, составить компетентное мнение о роли того или иного лица в создании книги.

Описательная каталогизация в Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова развивается на протяжении более ста лет. Сотрудники постоянно повышают свою квалификацию, изучают нормативные документы и периодическую печать по вопросам каталогизации. Все изменения, предлагаемые Книжной палатой, Государственными стандартами по библиографическому описанию внедряются каталогизаторами в кратчайшие сроки, о чем свидетельствуют каталожные карточки.

К сожалению, мы не всегда смогли проиллюстрировать разные этапы изменения описательной каталогизации подлинными каталожными карточками. После инвентаризации 1948 года, все карточки с устаревшей орфографией, описанные по правилам конца XIX-го – начала XX-го века, были изъяты из каталога и заменены на современные карточки (на то время). Мы старались приводить в примерах карточки централизованной каталогизации, изданные Книжной палатой, так как на них четко зафиксирован год издания и, следовательно, можно утверждать, что именно в эти годы произошли изменения в каталоге университетской библиотеки. В то же время в нашем каталоге присутствует огромный массив рукописных и машинописных карточек, выполненных по всем правилам описательной каталогизации, но мы не всегда можем установить год создания этих карточек. Большое количество карточек вливается в алфавитный каталог при плановой редакции ящиков взамен ветхих и морально устаревших карточек; на новых карточках библиографическое описание составляется по новым стандартам.

Вся история развития каталогизации и описательной каталогизации в частности подтверждает стремление к унификации, стандартизации и, как следствие к корпоративной каталогизации. Корпоративная каталогизация – наиболее распространенный вид взаимодействия библиотек и предполагает наличие сети библиотек-участниц корпорации. Изучая многолетнюю мировую историю развития теории каталогизации, мы видим, что эта отрасль библиотечной деятельности как никакая другая призвана содействовать консолидации ресурсов библиотек в единую корпоративную сеть, которая может обеспечивать информацией наибольшее количество пользователей.

Занимаясь вопросами истории описательной каталогизации в Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, я пришла к выводу, что каталожные карточки – это не просто документы, несущие информацию и раскрывающие читателям книжные сокровища библиотек, но и хранители истории описательной каталогизации. А сама наука – описательная каталогизация – в наше время, время огромного информационного массива, изменения среды каталогизации, использования Интернет-технологий в практической деятельности каталогизаторов, как никогда ранее приближается к искусству.

Список использованной литературы

1. ГОСТ 7.1-69 : Описание произведений печати для библиографических и информационных изданий. – М., 1969. – 25 с.
2. ГОСТ 7.1-76 : Библиографическое описание произведений печати. – М., 1977. – 62 с.
3. ГОСТ 7.1-84 : Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления. – М., 1984.
4. ГОСТ 7.76-96 : Комплектование фонда документов. Библиографирование. Каталогизация. Термины и определения // Библиотека и закон : юрид. журн.-справ. – М., 1999. – Вып. 6. – С. 297-325.
5. ДСТУ 4861:2007 : Видання. Вихідні відомості. – Київ, 2009. – 45 с.
6. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 : Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання. – Київ, 2007.
7. Банк В. Э. Сводные каталоги в современных условиях / В. Э. Банк // Труды Второй Всероссийской Конференции научных библиотек : стенографический отчет. – Л., 1929. – С. 316-329.
8. Библиографическое описание документа. Инструктивно-методические указания к внедрению ГОСТа 7.1-84. – М., 1985. – 94 с.
9. Боровий С. Я. Наукова бібліотека в сучасних умовах / С. Я. Боровий. – Київ, 1930. – 67 с.
10. Годкевич М. А. Книжкова Палата й наукові бібліотеки / М. А. Годкевич // Бібліотечний збірник. – Київ, 1926. – Ч. 1 : Праці Першої Конференції Наукових бібліотек УСРР. – С. 62-68.
11. Дерман Г. К. Инструкция по описанию произведений коллективов / К. Г. Дерман, Г. И. Иванов, Л. В. Трофимов. – М., 1926. – 82 с.
12. Дерман Г. К. Рационализация каталогизации в научных библиотеках / К. Г. Дерман // Труды Второй Всероссийской Конференции научных библиотек : стенографический отчет. – Л., 1929. – С. 276-279.
13. Дополнения и изменения к «Единым правилам описания произведений печати для библиотечных каталогов». – 2-е изд., испр. и доп. 1960. – М., 1967. – Ч. 1, вып. 1. – 63 с.
14. Единые правила описания произведений печати для библиотечных каталогов : [в 6 т.]. – 2 изд., испр. и доп. – М., 1959.
15. Инструкция по составлению алфавитного каталога // Материалы института библиотековедения / под ред. Л. Б. Хавкиной. – М., 1928. – Вып. 1 – С. 1-55.
16. Калишевский А. И. [Рецензия] / А. И. Калишевский // Красный библиотекарь. – 1925. – № 7. – С. 95-96. – Рец. на кн.: Шамурин Е. И. Каталогизация / Е. И. Шамурин. – Л. : Колос, 1925. – 149 с.
17. Каталогизация. Современные технологии. Тенденции и перспективы развития : курс лекций : учебно-методическое пособие / Ю. Г. Селиванова, Т. Л. Масхулия, О. Н. Жлобинская, М. В. Стегаева. – М. : ФАИР: ЛИБНЕТ, 2007. – 215 с.
18. Кленов А. В. Библиотечные каталоги : руководство для библиотечных работников / А. В. Кленов. – М., 1963. – 351 с.
19. Козловський В. О. Єдина каталографічна інструкція / В. О. Козловський // Бібліотечний збірник. – Київ, 1926. – Ч. 1 : Праці Першої Конференції Наукових бібліотек УСРР. – С. 122-128.
20. Козловський В. О. Спільні каталоги / В. О. Козловський // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. – Київ, 1928. – № 2. – С. 35-49.
21. Ноткина О. Ю. Сергей Леонидович Рубинштейн – директор Одесской центральной научной библиотеки / О. Ю. Ноткина // Рубинштейновские чтения : сборник докладов и выступлений на конференции (Одесса, 28-31 мая 1992 г.). – Одесса, 1992. – С. 46-47.
22. Рубинштейн С. Л. Завдання Наукової бібліографії на Україні / С. Л. Рубинштейн // Бібліотечний збірник. – Київ, 1926. – Ч. 1 : Праці Першої Конференції Наукових бібліотек УСРР. – С. 54-62.
23. Савина И. А. Библиографическое описание документа : учебно-методические рекомендации / И. А. Савина ; под ред. Н. Б. Зиновьевой. – СПб. : Профессия, 2007. – 269 с.
24. Соболевский В. И. Об устройстве общественных библиотек и составлении их каталогов / В. И. Соболевский. – СПб. : Тип. Имп. Акад. Наук, 1859. – [48] с.
25. Справочник каталогизатора / сост.: В. И. Добровольская, И. О. Юденкова ; под ред. Е. И. Шамурина. – М., 1940. – 59 с.
26. Терминология // Инструкция по составлению алфавитного каталога. – М., 1934. – 56 с.
27. Труды Второй Всероссийской Конференции научных библиотек : стенографический отчет. – Л., 1929. – 363 с.
28. Унде-Попов П. А. О системе каталога и о библиографических приложениях-карточках при вновь выходящих книгах / П. А. Унде-Попов // Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1-го по 7-е июня 1911 г. : в 2 ч. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1912. – Ч. 2 : Доклады. – С. 110-111.
29. Шамурин Е. И. Каталогизация. Руководство к библиографическому описанию книг / Е. И. Шамурин. – Л. : Колос, 1925. – 149 с.

30. Шестериков П. С. Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России / П. С. Шестериков. – Одесса, 1915. – 261 с.
31. Шестериков С. «Бібліографічний їжак» / С. Шестериков // Журнал бібліотекознавства та бібліографії. – Київ, 1928. – № 2. – С. 66-73.

Поступила 15.11.2016 г.

Н. Є. Данилюк,

головний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

ОПИСОВА КАТОЛОГІЗАЦІЯ В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИКИ

Анотація

У статті розглянуто один з головних традиційних процесів бібліотечної справи Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – описова каталогізація. Значну увагу приділено питанням історії розвитку описової каталогізації. У нерозривному зв'язку з історією розглянуті питання теорії і методики. Аналіз описової каталогізації проведено на матеріалах Генерального алфавітного каталогу університетської бібліотеки. Визначено перспективи розвитку описової каталогізації в Науковій бібліотеці на сучасному етапі.

Ключові слова: каталогізація, описова каталогізація, машиночитасема каталогізація, Державні стандарти, Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

N. E. Danilyuk,

Chief Librarian
Scientific Library of the
Odesa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel.: (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

DESCRIPTIVE CATALOGUING IN SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY: THEORY, HISTORY AND METHODS

Summary

The article describes one of the main traditional processes librarianship of Scientific Library of the Odessa National I. I. Mechnikov University – descriptive cataloging.

Great attention is paid to history of development of descriptive cataloging in the world and particularly in the Library of the Odessa University. In indissoluble communication with history, questions of the theory and a technique are considered. The analysis of descriptive cataloging carried out on materials of the General alphabetical catalog of University Library. General scientific methods have been used: terminological analysis, operationalization of concepts, and analysis of documents. The formalized method of the analysis of documents – the content analysis was applied to studying of the card array of the General alphabetical catalog. Special methods of library science – bibliographic and analytical were applied to studying of the General alphabetical catalog.

Defined the prospects of development of descriptive cataloging in Scientific Library at the present stage. Shown the stages of introduction of machine-readable cataloging. All history of development of cataloging and descriptive cataloging in particular confirms aspiration to unification, standardization and, as a result to corporate cataloging. Corporate cataloging – the most widespread type of interaction of libraries also assumes existence of network of participating libraries of corporation. Studying long-term world history of development of the theory of cataloging, we see that this branch of library activity as any another is urged to promote consolidation of resources of libraries in uniform corporate network, which can provide with information the greatest number of users. It is possible to tell that machine-readable cataloging – the conductor to corporate cataloging.

Key words: cataloging, descriptive cataloging, machine-readable cataloging (MARC), State standards, Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University.

References

- [1] GOST 7.1-69: *Opisanie proizvedeniy pechati dlya bibliograficheskikh i informatsionnykh izdaniy* [The description of works of the press for bibliographic and information publications: GOST 7.1-69]. Moskva, 1969, 25 p.
- [2] GOST 7.1-76: *Bibliograficheskoe opisanie proizvedeniy pechati* [Bibliographic description of works of the press: GOST 7.1-76]. Moskva, 1977, 62 p.
- [3] GOST 7.1-84: *Bibliograficheskoe opisanie dokumenta. Obshchie trebovaniya i pravila sostavleniya* [Bibliographic description of the document. General requirements and rules of drawing up: GOST 7.1-84]. Moskva, 1984.
- [4] GOST 7.76-96: *Komplektovanie fonda dokumentov. Bibliografirovanie. Katalogizatsiya. Terminy i opredeleniya* [Completing of fund of documents. Bibliografirovaniye. Cataloguing. Terms and definitions: GOST 7.76-96]. *Biblioteka i zakon : yurid. zhurn.-sprav* [Library and law: legal magazine reference book]. Moskva, 1999, no. 6, pp. 297-325.
- [5] DSTU 4861:2007: *Vydannia. Vykhidni vidomosti* [Edition. Original information: DSTU 4861: 2007]. Kyiv, 2009.
- [6] DSTU HOST 7.1:2006: *Systema standartiv z informatsii, biblioteknoi ta vydavnychoi spravy. Bibliografichniy zapys. Bibliografichniy opys. Zahalni vymohy ta pravyla skladannia* [System of standards on information, librarianship and publishing. Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules for drafting: GOST 7.1: 2006]. Kyiv, 2007.
- [7] Bank V. E. *Svodnye katalogi v sovremennykh usloviyakh* [Summary catalogs in modern conditions]. *Trudy Vtoroy Vserossiyskoy Konferentsii nauchnykh bibliotek* [Works of the Second All-Russian Conference of scientific libraries]. Leningrad, 1929, pp. 316-329.
- [8] *Bibliograficheskoe opisanie dokumenta. Instruktivno-metodicheskie ukazaniya k vnedreniyu GOSTa 7.1-84* [Bibliographic description of the document. Instructions and guidelines for the introduction of GOST 7.1-84]. Moskva, 1985, 94 p.
- [9] Borovyi S. Ia. *Naukova biblioteka v suchasnykh umovakh* [Scientific library in modern conditions]. Kyiv, 1930, 67 p.

- [10] Hodkevych M. A. Knyzhkova Palata i naukovy biblioteki [Book Chamber and scientific libraries]. *Biblioteknyi zbirnyk* [Library collection]. Kyiv, 1926, no. 1, pp. 62-68.
- [11] Derman K. G., Ivanov G. I., Trofimov L. V. *Instruktsiya po opisaniyu proizvedeniy kollektivov* [Instruction on the description of works of collectives]. Moskva, 1926, 82 p.
- [12] Derman G. K. Ratsionalizatsiya katalogizatsii v nauchnykh bibliotekakh [Rationalization of cataloguing in scientific libraries]. *Trudy Vtoroy Vserossiyskoy Konferentsii nauchnykh bibliotek* [Works of the Second All-Russian Conference of scientific libraries]. Leningrad, 1929, pp. 276-279.
- [13] *Dopolneniya i izmeneniya k "Yedynym pravilam opisaniya proizvedeniy pechati dlya biblioteknykh katalogov"* [Additions and changes to «Uniform rules of the description of works of the press for library catalogs»]. Moskva, 1967, no. 1, 63 p.
- [14] *Yedinye pravila opisaniya proizvedeniy pechati dlya biblioteknykh katalogov* [Uniform rules of the description of works of the press for library catalogs]. Moskva, 1959.
- [15] *Instruktsiya po sostavleniyu alfavitnogo kataloga* [Instruction for drawing up the alphabetical catalog]. *Materialy instituta bibliotekovedeniya* [Materials of institute of library science]. Moskva, 1928, no. 1, pp. 1-55.
- [16] Kalishevskiy A. I. Retsenziya [Review]. *Krasny bibliotekar* [Red librarian]. 1925, no. 7, pp. 95-96.
- [17] Selivanova Yu. G., Maskhuliya T. L., Zhlobinskaya O. N., Stegaeva M. V. *Katalogizatsiya. Sovremennye tekhnologii. Tendentsii i perspektivy razvitiya* [Cataloging. Modern technologies. Tendencies and prospects of development]. Moskva, 2007, 215 p.
- [18] Klenov A. V. *Biblioteknye katalogi: rukovodstvo dlya biblioteknykh rabotnikov* [Library catalogs: the management for library workers]. Moskva, 1963, 351 p.
- [19] Kozlovskiy V. O. Yedyna katalografichna instruktsiia [The only instruction of the catalog]. *Biblioteknyi zbirnyk* [Library collection]. Kyiv, 1926, no. 1. pp. 122-128.
- [20] Kozlovskiy V. O. Spilni katalogy [Public catalogs]. *Zhurnal bibliotekoznavstva ta bibliohrafi* [Journal of library and bibliography]. Kyiv, 1928, no 2, pp. 35-49.
- [21] Notkina O. Yu. Sergey Leonidovich Rubinshteyn – direktor Odesskoy tsentralnoy nauchnoy biblioteki [Sergey Leonidovich Rubinshteyn – director of the Odessa Central Scientific Library]. *Rubinshteynovskie chteniya* [Rubinshteynovsky readings]. Odessa, 1992, pp. 46-47.
- [22] Rubinshteyn S. L. Zavdannia Naukovoï bibliohrafi na Ukraini [The task of scientific bibliography in Ukraine]. *Biblioteknyi zbirnyk* [Library collection]. Kyiv, 1926, no. 1, pp. 54-62.
- [23] Savina I. A. *Bibliograficheskoe opisanie dokumenta* [Bibliographic description of the document]. Sankt-Peterburg, 2007, 269 p.
- [24] Sobolshchikov V. I. *Ob ustroystve obshchestvennykh bibliotek i sostavlenii ikh katalogov* [About the structure of public libraries and drawing up their catalogs]. Sankt-Peterburg, 1859, [48] p.
- [25] *Spravochnik katalogizatora* [Reference book of a cataloguer]. Moskva, 1940, 59 p.
- [26] Terminologiya [Terminology]. *Instruktsiya po sostavleniyu alfavitnogo kataloga* [Instruction for drawing up the alphabetical catalog]. Moskva, 1934, 56 p.
- [27] *Trudy Vtoroy Vserossiyskoy Konferentsii nauchnykh bibliotek* [Works of the Second All-Russian Conference of scientific libraries]. Leningrad, 1929, 363 p.
- [28] Unde-Popov P. A. O sisteme kataloga i o bibliograficheskikh prilozheniyakh-kartochkakh pri vnov vykhodyashchikh knigakh [About system of the catalog and about bibliographic applications cards at again appearing books]. *Trudy Pervogo Vserossiyskogo s'ezda po biblioteknomu delu, sostoyavshegosya v S.-Peterburge s 1-go po 7-e iyunya 1911 g.* [Works of the First All-Russian congress on library science which took place in St. Petersburg from June 1st to June 7th, 1911.]. Sankt-Peterburg, 1912, no. 2, pp. 110-111.
- [29] Shamurin Ye. I. *Katalografiya. Rukovodstvo k bibliograficheskoy opisaniyu knig* [Catalografiya. The management to the bibliographic description of books]. Leningrad, 1925, 149 p.
- [30] Shesterikov P. S. *Postanovka biblioteknogo dela v universitetskikh i nekotorykh drugikh bibliotekakh Rossii* [Statement of library science in university and some other libraries of Russia]. Odessa, 1915, 261 p.
- [31] Shesterykov S. "Bibliografichnyi yizhak" [Bibliographic hedgehog]. *Zhurnal bibliotekoznavstva ta bibliohrafi* [Journal of library and bibliography]. Kyiv, 1928, no. 2, pp. 66-73.

УДК 021:061.3:94(477)''1926''

В. Ю. Соколов,

кандидат історичних наук, головний бібліотекар
Національної парламентської бібліотеки України
вул. М. Грушевського, 1, м. Київ, 01008, Україна
тел.: (044) 278 85 12
e-mail: socolv@i.ua

ПИТАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕЧНИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ПЕРШОМУ ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ З'ЇЗДІ БІБЛІОТЕЧНИХ РОБІТНИКІВ (1926): РІШЕННЯ ТА ТРУДНОЩІ ВТІЛЕННЯ (ДО 90-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ З'ЇЗДУ)

На основі аналізу резолюцій Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників (1926), а також наукових публікацій, досліджено зміст і сутність доповідей та обговорень делегатами з'їзду питання про бібліотечні об'єднання, а також значення його рішень для розвитку як самих бібліотечних об'єднань, так і бібліотечної справи в Україні в цілому. В статті в загальних рисах досліджено особливості створення та функціонування бібліотечних об'єднань та їхнє місце у бібліотечному будівництві у другій половині 1920-х рр.

Ключові слова: 1920-ті рр., Україна, бібліотечна справа, історія бібліотечної справи, бібліотечні з'їзди, бібліотечні об'єднання, Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників.

Матеріали Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р. неодноразово привертала увагу вітчизняних бібліотекознавців. Про важливе значення цієї події свідчить той факт, що в 2006 р. у ХДНБ імені В. Г. Короленка було здійснено окреме наукове дослідження «Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів та ХДНБ імені В. Г. Короленка» [10, с. 61]. Певні аспекти роботи з'їзду, окремі питання, що розглядалися на з'їзді або вивчення його значення для розвитку вітчизняної бібліотечної справи в цілому досліджувалися в працях Н. Білополої, Л. Ворон, Л. Дубровіної, І. Дьомкіна, С. Зворського, Н. Капустіної, Л. Одинокі, О. Онищенко, П. Рогової, В. Сєдих, С. Сірополка та ін. Отже, актуальність вивчення діяльності та матеріалів зазначеного з'їзду зумовлена важливістю переосмислення та аналізу переломних історичних подій у становленні вітчизняної бібліотечної справи 1920-х рр. для подальшого розвитку теорії і практики бібліотечного будівництва, української освіти та культури в цілому. Кожне питання, що розглядалося на з'їзді мало визначне і вирішальне значення для розвитку певних галузей бібліотечної справи того часу. Зокрема, неабиякий інтерес і значущість мало питання про розвиток бібліотечних об'єднань в Україні. У середині 1920-х рр. про особливості створення, організацію та функціонування бібліотечних об'єднань писали І. Вугман, Ф. Доблер, В. Звездін, Л. Коган, М. Осипов, М. Смушкова, Н. Фрідьєва та

ін. Окремі аспекти вивчення діяльності бібліотечних об'єднань в Україні були в центрі уваги сучасних вітчизняних дослідників (праці Т. Рубанової, Г. Солоїденко, В. Ступак, Ю. Трач та ін.). **Метою** запропонованої статті є дослідження історичних передумов, соціально-політичних та культурних чинників створення та функціонування бібліотечних об'єднань, вивчення змісту і сутності доповідей та обговорень питання про розвиток бібліотечних об'єднань в Україні на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників 1926 р. та значення його рішень для розвію як самих бібліотечних об'єднань, так і бібліотечної справи в Україні в другій половині 1920-х рр. в цілому.

1-го червня 1926 р. для вирішення подальших практичних завдань розвитку бібліотечного будівництва в Україні було скликано Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотечних робітників, організований клубно-бібліотечним відділом Управління політосвіти Наркомату освіти УСРР. З'їзд відбувався майже протягом тижня в урочистій атмосфері у Харкові на базі однієї з найбільших бібліотек України того часу – Харківської громадської бібліотеки імені В. Г. Короленка (нині – Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка). На зазначеному форумі були сформульовані важливі організаційні завдання бібліотечного будівництва в Україні з урахуванням потреб робітничого та селянського читача в контексті планів соціалістичного будівництва [17, с. 6]. З переліку питань, що обговорювалися на з'їзді (робота з читачами, методи вивчення читацьких інтересів, культурно-масова робота бібліотек, створення бібліотечних об'єднань, підготовка кадрів для бібліотек, забезпечення книгами дітей та ін.) можна стверджувати, що робота в масових бібліотеках набрала значних масштабів, а бібліотечне будівництво вийшло на рівень необхідності узагальнення емпіричного матеріалу та теоретико-методологічного вирішення питань, що виникали в повсякденній бібліотечній практиці.

Делегатів з'їзду привітали: секретар ЦК КП(б)У В. Затонський (1888-1938), заступник Наркомосвіти А. Приходько, голова профспілки Робос (Робітники освіти) О. Мізерницький, представники Головополітосвіти (Головного політико-освітнього комітету) РСФРР І. Цареградський та З. Шнеєрсон [32, с. 65]. Після привітань делегати з'їзду приступили до роботи в пленарних та секційних засіданнях. Вони розглянули стан і перспективи бібліотечного будівництва в республіці, питання роботи з масовим читачем і методи вивчення його інтересів, особливості обслуговування дітей і підлітків, формування книжкового ядра бібліотеки, проблеми організації предметного каталогу, необхідності широкого впровадження методів раціоналізації бібліотечної роботи, централізованої обробки книг, централізації бібліотечної мережі та усунення зайвого паралелізму бібліотечних процесів, підготовки і перепідготовки бібліотечних кадрів тощо. За основними доповідями (їх автори – відомі діячі бібліотечної справи і бібліотекознавства: Д. Балика (1894-1971), Б. Борович (1883-1938), І. Вугман (1890-1964), Г. Марголіна (1888-1960), Я. Розанов (1889-1936), В. Шенфінкель (1867-1928) та ін.) було прийнято низку конструктивних резолюцій і постанов,

що мали загально-організаційний і методичний характер. Видані в 1927 р., ці документи декілька років визначали зміст і спрямованість діяльності бібліотек в Україні.

Делегати з'їзду констатували тенденцію до зростання бібліотечної мережі на організаційно-планових державних засадах; підвищення вагомості ролі бібліотек системи Наркомосу (Наркомосвіти) у розвитку освіти; важливість посилення тісної праці бібліотекарів з педагогічними працівниками та ін. Хоча на з'їзді розглядалися, в більшості, питання організації роботи бібліотек масового користування, його рішення стосувалися діяльності всіх книгозбірень країни – як масових, так і наукових, військових, профспілкових та ін. На з'їзді зазначалося, що з середини 1920-х рр. в Україні намітився значний зріст активності у бібліотечній практиці. Найголовнішими завданнями бібліотечної справи було намічено кооперацію роботи та об'єднання громадських організацій, які займаються бібліотечним обслуговуванням, централізацію та координацію бібліотечної діяльності різних відомств, посилення методичного керівництва бібліотек, планування, контроль та перевірку всіх ланок бібліотечної діяльності.

Кожна доповідь на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників була своєрідним підсумком роботи на певній ділянці бібліотечного будівництва за роки Радянської влади в Україні та розгорнутою пропозицією з відповідного питання побудови шляхів подальшого розвитку бібліотечної справи. На секційних засіданнях з'їзду, окрім обговорення пленарних докладів, було заслухано низку спеціальних доповідей. В організаційно-технічній секції заслухано доповіді: «Комплектування робочого книжково-бібліотечного ядра» О. Прозоровської (Харків); «Предметний каталог» Д. Балики (Київ) і співдоповідь на цю ж тему Б. Боровича (Харків); «Самоосвіта та роль в ній бібліотеки» Л. Когана (Одеса); «Про довідкову роботу» Т. Акаловської (Харків). В секції перепідготовки бібліотечних робітників були представлені такі доповіді як: «Підготовка та перепідготовка бібліотечних робітників на Україні» О. Троїцької (Харків) та «Бібліотечні об'єднання» Л. Когана (Одеса). В секції державних бібліотек: «Про завдання кабінетів марксизму-ленінізму» Я. Розанова (Київ); «Бібліографічна робота державних бібліотек» Б. Боровича (Харків); «Статут державної бібліотеки» І. Вугмана (Одеса). В секції дитячих бібліотек: «Бібліотечна робота серед дітей» та «Науково-дослідча робота над вивченням дитячої бібліотечної роботи» Г. Марголіної (Київ); «Розповідання в бібліотечній роботі серед дітей та підлітків» В. Бер (Одеса) [2, с. 80]. Активна робота секцій викликала значний інтерес делегатів з'їзду. Особливо жваві дискусії відбувалися на обговоренні доповіді про бібліотечні об'єднання Л. Когана, де були присутні більше половини делегатів з'їзду [12, с. 51].

Професійні бібліотечні організації у різні періоди мали різні найменування. На початку ХХ ст. вони називалися товариствами. У 1920-ті рр. було прийнято назву «бібліотечні об'єднання», хоча в цей період поряд з об'єднаннями продовжували діяти асоціації та товариства бібліотекарів. Бібліотечні об'єднання – це

громадські професійні організації, до яких входили працівники від багатьох книгозбірень міста, що здійснювали, в більшості, координацію діяльності та методичне керування бібліотеками певного регіону; професійну підготовку та перепідготовку фахівців; проведення та організацію науково-дослідної роботи книгозбірень. Виникнувши стихійно, зазначені організації знайшли позитивну підтримку зі сторони Головполітосвіти. У «Положенні про об'єднання бібліотечних працівників на місцях» (1922) встановлювалося обов'язкове членство в бібліотечних об'єднаннях працівників всіх типів і видів бібліотек та визначалося повне їх підпорядкування керуючим структурам політосвіти. Основними причинами, що викликали до життя бібліотечні об'єднання були дефіцит кваліфікованих бібліотечних кадрів і різке скорочення апарату органів управління бібліотечною справою [21, с. 9-10]. Відповідно і в діяльності об'єднань виділялися два основні напрями роботи: підвищення кваліфікації кадрів і адміністративно-організаційна робота в галузі бібліотечної справи. Організаційна структура бібліотечних об'єднань, в основному, складалася із загальних зборів як вищого керівного органу та президії, яка обиралася на певний термін і здійснювала поточне керівництво. На жаль, президія, хоча, формально, і обиралася, часто її склад, фактично, не змінювався [20, с. 60]. Президія повинна була займатися, в більшості, питаннями адміністративно-організаційного характеру, щоб не захаращувати діяльність біб'єднань зайвими, відволікаючими від основної роботи, справами [8, с. 68].

Спочатку увага бібліотечних об'єднань акцентувалася на самопідготовці та перепідготовці бібліотекарів, яка передбачала політзаняття для працівників бібліотек та підвищення їх професійної кваліфікації. Як правило, в кожному об'єднанні створювався гурток політграмоти і гуртки (секції) з організаційних і методичних питань бібліотечної роботи [20, с. 61]. Форма доповідей із подальшим обговоренням була незабаром замінена семінарськими заняттями. Навчання в політичному і бібліотечних гуртках проводилося, як правило, щотижня [24, с. 57]. Гуртки в середньому складалися з 20-25 осіб [26, с. 27]. Крім того, були щомісячні загальні збори, на яких відбувалися дискусії з питань, що становлять інтерес для більшості членів об'єднання. Робота з підвищення кваліфікації бібліотекарів мала певні переваги в умовах, коли в країні спеціальна література видавалася малими тиражами, коли тільки почали відкриватися перші спеціальні навчальні заклади. У першій половині 1920-х рр. бібліотечні об'єднання під тиском органів політосвіти були змушені займатися питаннями приймання та звільнення з роботи, складанням доповідей, планів, звітів, розробкою програм проведення різних кампаній, свят, тижнів, днів та інших заходів, що призводило до перевантаження їхньої діяльності дріб'язковою роботою [20, с. 61]. На початковому етапі свого розвитку бібліотечні об'єднання були, по суті, єдиним каналом пропаганди і розповсюдження бібліотечних знань. Навіть у 1926 р. бібліотекознавці О. Казакевич та О. Пермський на сторінках провід-

ного періодичного видання «Красный библиотекарь» зазначали, що бібліотечні об'єднання залишаються головною школою бібліотекаря-політпросвітника та потужним засобом покращення бібліотечної справи [9, с. 1]. Об'єднання намагалися самотужки вирішувати певні проблеми побутового та соціального характеру (охорона праці, захист прав бібліотекарів, узгодження тарифів та ін.), але вони зустрічали запеклий опір з боку профспілкових органів, які вбачали в цьому прагненні замах на права профспілок. Виконуючи в якійсь мірі управлінські функції, бібліотечні об'єднання, тим не менше, були позбавлені владних повноважень, тому зазначена діяльність не мала під собою юридичних підстав, а отже, і конкретного ефекту. У «Положенні про бібліотечні об'єднання» 1924 р. чітко визначалося, що бібліотечні об'єднання створювалися з метою допомоги, в першу чергу, органам політосвіти, координації роботи міських бібліотек, підготовки та перепідготовки кадрів, налагодження методичної роботи [22, с. 11]. Певною мірою, суперечливе і запутане становище бібліотечних об'єднань стало предметом спеціальної дискусії, що розгорнулася в середині 1920-х рр. на сторінках часопису «Красный библиотекарь» та у якій брали участь провідні бібліотекознавці та практики бібліотечної роботи того часу (І. Вугман, В. Звездін, Л. Коган, М. Осипов, М. Смушкова, Н. Фрідьева та ін.). Головна мета дискусії полягала в осмисленні програмних документів, що регулюють діяльність об'єднань, глибокому аналізі практики їхнього функціонування та пошуку шляхів виходу з кризового стану. Дискусія, хоча формально і не отримала завершення, мала велике значення. Вона довела, що бібліотечні об'єднання, навіть у недосконалій формі, були потрібні бібліотекарям. Учасники дискусії прийшли до висновку, що ті нескладні форми організації їх діяльності, які застосовувалися на етапі створення об'єднань, мають потребу в зміні та розвитку. Слід було більш чітко визначити взаємини бібліотечних об'єднань з керівними структурами політосвіти і профспілками. Крім того, зазначалося, що назріла необхідність розробки більш глибокого і детального «Положення про бібліотечні об'єднання», яке визначило б їх права та обов'язки, статус, структуру та зміст діяльності, сформулювало б основні завдання на найближчу та більш віддалену перспективу [20, с. 61].

Одним з корифеїв у вивченні організації та функціонування бібліотечних об'єднань, делегатом з'їзду та активним учасником вищезазначеної дискусії був видатний вітчизняний бібліотекознавець І. Вугман (1890-1964), на думку якого об'єднання бібліотечних працівників повинні бути виключно організаціями професійними, оскільки відкрите професійне «самовизначення» бібліотечних працівників сприятиме посиленню їхньої загальної фахової активності [3, с. 58]. Прагнучи подолати замкнутість бібліотечних об'єднань, І. Вугман запропонував утворити асоціацію бібліотек як добровільну організацію, спілку бібліотек, незалежну від їхньої відомчої приналежності, головною метою якої могло б стати колективне вирішення питань і завдань, спільних для всіх бібліотек. Необхідність створення саме асоціації бібліотек, а не бібліотекарів, він ар-

гументував тим, що бібліотека є юридичною особою, розпорядником певних коштів, які необхідні для виконання будь-якого практичного завдання.

Члени бібліотечних об'єднань проводили як загальноміські, так і губерньські (після реформування губерній в 1925 р. – окружні) бібліотечні конференції, де вирішувалися проблеми підвищення політичного, загального культурного розвитку та професійного рівня бібліотекарів, питання організації пересувних бібліотек, різноманітних тематичних книжкових виставок, надання методичної допомоги бібліотекам регіону тощо. Члени об'єднань укладали тематичні та предметні каталоги, які у друкованому вигляді поширювалися серед сільських бібліотек. Проте, більшість повітових та сільських бібліотекарів не мали зв'язків з центрами та міськими бібоб'єднаннями, не отримували методичну допомогу або отримували її випадково, несистематично [9, с. 1]. Міські бібліотечні об'єднання повинні були стати тим ядром, навколо якого будуть організовані сільські бібліотекарі. У середині 1920-х рр. в Україні бібліотечні об'єднання були створені в Артемівську, Євпаторії, Сімферополі, Херсоні, Миколаєві, Кіровограді, Маріуполі та у багатьох інших містах [26, с. 28]. У різні періоди свого розвитку бібліотечні об'єднання або розширювали, або звужували свої повноваження та завдання, але основними їх завданнями залишалися: об'єднання та координація бібліотечної роботи; обмін досвідом між бібліотекарями та встановлення виробничих зв'язків між бібліотеками; спільне опрацювання питань практичної діяльності бібліотек та методів бібліотечної роботи; вирішення проблем з підвищення кваліфікації бібліотекарів, а також професійних питань щодо встановлення норм праці, зарплати тощо; налагодження постійного зв'язку з структурами Наркомосу. Бібліотечні об'єднання допомагали здійснювати наукові дослідження в галузі бібліотекознавства, зокрема щодо вивчення читачів (робітників, селян, службовців та ін.), значення книги як джерела знань, своєрідності бібліотечної роботи з дітьми, особливостей комплектування книжкового ядра та ін. Вивчення книги, як правило, було пов'язано з дослідженням книжкового ядра та обізнаністю з новими виданнями [6, с. 3]. Фактично, бібліотечні об'єднання здійснювали методичне керівництво бібліотеками певного району чи регіону, надаючи практичну допомогу бібліотекам, організовуючи спеціальну підготовку та підвищення кваліфікації працівників бібліотек. Проте їх правовий статус, організаційна структура та функції ще не були чітко визначені, про що неодноразово писали на сторінках періодичних видань та зазначали на різних дискусіях і конференціях.

На Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників 1926 р., під час обговорення діяльності бібліотечних об'єднань, делегати форуму висловлювали важливі конструктивні ідеї про необхідність демократизації їхньої організаційної структури, про удосконалення форм і методів роботи, про небезпечну тенденцію щодо уніфікації правил, форм і методів діяльності бібліотечних об'єднань та ін. Цікаво, що до питання про бібліотечні об'єднання делегати з'їзду неодноразово поверталися також при обговоренні інших допо-

відей і повідомлень [12, с. 51]. У доповідях та обговореннях на з'їзді неодноразово зазначалося, що бібліотечні об'єднання повинні охоплювали всіх працівників бібліотек, звичайно, на добровільних засадах професійної зацікавленості робітників. Делегати з'їзду в резолюції постановили створювати об'єднання у кожному місті. Під час обговорення питань, що торкалися діяльності бібліотечних об'єднань, учасники з'їзду часто ототожнювали зазначені громадські організації з виробничими нарадами, де колективно вирішуються організаційні та методичні питання бібліотечної справи, науково-дослідної роботи бібліотек, професійної підготовки кадрів, бібліотечного побуту та виробництва в цілому. У своїй доповіді про бібліотечні об'єднання Л. Коган на з'їзді зазначав, що дані громадські організації мають, в більшості, практичний характер, тобто, фактично, виконують функції виробничої організації, а не суто професійної чи бюрократичної, як певна частка апарату Політосвіти [19, с. 86-87; 12, с. 53]. Доповідач повідомив, що спроби використовувати об'єднання як певну структуру бюрократичного апарату Політосвіти зазнавали краху. Не може бути громадського об'єднання там, де його члени вбачають в своїх товаришах адміністраторів [1, с. 55]. Виробничі функції бібліотечних об'єднань пов'язані, в першу чергу, з питаннями методичної роботи та підготовки і перепідготовки фахівців. Діяльність бібліотечних об'єднань повинна бути побудована так, щоб бібліотекарі – члени об'єднань, опрацьовуючи методичні питання, на практиці підвищували свою кваліфікацію. За думкою доповідача найбільш активно працюють бібліотекарі, що є членами бібліотечних об'єднань, що також підтверджували і виступи учасників з'їзду – членів бібоб'єднань, які вирізнялися більшою зваженістю та критичністю [12, с. 51]. З'їзд більше схилився до посилення спільної праці бібліотечних об'єднань та структур політосвіти. Було ухвалено, що бібліотечні об'єднання повинні функціонувати в певній єдності з політикою та завданнями організаційного центру. Делегати з'їзду постановили, що організаційним центром бібліотечних об'єднань повинна бути центрально-округова бібліотека або Кабінет політосвітробітника. Проте, Кабінети політосвітробітника (зокрема, бібсекції кабінетів) існували далеко не всюди, а де й були, то існували тільки на папері, були не життєздатні та часто ледве працювали як бюрократичні офіційні установи. На відміну від них, значні великі Кабінети бібліотекарів, що дійсно були живими методичними центрами бібліотечної роботи, як правило, були творіннями саме бібліотечних об'єднань [28, с. 65]. Своєрідним штабом і базою бібліотечних об'єднань, за думкою доповідача, можуть бути саме Кабінети бібліотекаря, що утворювалися в той час. Наприклад, Кабінет бібліотекаря, що був створений зусиллями Київського бібліотечного об'єднання, мав 450 видань з політосвітроботи та бібліотекознавства і згодом перетворився у великий методичний центр [25, с. 26]. На початку 1930-х рр. він мав вже біля двох тисяч книг з бібліотечної та політосвітньої роботи [26, с. 28]. В своїй доповіді на з'їзді Л. Коган зазначав, що бібліотечні об'єднання слід розподіляти на секції

там, де існують бібліотеки різних типів (наукові, політосвітні (масові), профспілкові, військові та ін.). Організація секцій можлива за трьома напрямками: за об'єктом праці (наприклад, секція методики роботи, секція роботи з самоосвіти, секція з пересувної роботи та ін.), за характером праці (типом бібліотек, наприклад, секція наукових бібліотек, секція клубних бібліотек та ін.), за національною ознакою (секція єврейська, німецька та ін.). За звичай, об'єднання використовували всі три напрями, що призводило до певної плутанини в роботі. Ще більш погіршувало діяльність об'єднань розподілення секцій за методами роботи. На з'їзді за найбільш доцільний, визначено перший напрям (організація секцій за об'єктом праці, окрім дитячих бібліотек, що мають окрему секцію), який дозволяв запобігти паралелізму в роботі [19, с. 86-87]. Секційна структура роботи бібліотечних об'єднань доцільна там, де кількість членів становила більше 10-20 осіб. Невеликі об'єднання повинні працювати в режимі пленуму. На з'їзді зазначалося, що непогано зарекомендували себе такі методи роботи як гуртки та комісії. Комісії з 3-5 осіб готували одну або дві доповіді на місяць, що зачитувалися на пленарній нараді об'єднання. Після розгляду на нараді, якщо було прийняте відповідне рішення, доповідь роздруковували і розсилали у бібліотеки або готували її до читання на міській конференції, які проводили, як правило, раз на місяць. Гуртки також активізували діяльність членів об'єднання. В більшості, створювалися гуртки з вивчення читачів, книги, марксистської літератури, створення плакатів та ін. У 1926 р. у плани роботи кожної бібліотеки було внесено питання вивчення читача [31, с. 2]. А в другій половині 1920-х рр. перед бібліотечними об'єднаннями вже постало завдання організованого, планомірного та систематичного вивчення читача на кожному адміністративно-територіальному рівні. В своїй доповіді Л. Коган повідомляв, що ефективність роботи об'єднань залежить від добре продуманого плану, злагодженості дій складу президії, активності всіх членів об'єднання. Бібліотечні об'єднання не повинні перевантажуватися дрібними справами, не створювати велику кількість секцій, щоб не розпорошувати сили, не братися за непомірні завдання, що виходять за межі їхнього функціонування і компетенції. Доповідач зазначав, що за старим «Положенням про бібліотечні об'єднання» (1924) головою президії об'єднання обирається особа з числа бібліотечних інспекторів або завідуючих центрально-округовими бібліотеками. Для посилення демократичних основ діяльності об'єднань Л. Коган запропонував делегатам з'їзду встановити повну виборність усіх органів та керівних осіб бібліотечних об'єднань. З'їзд та представники Головполітосвіти України погодилися з цією пропозицією [12, с. 55]. Обов'язки президії бібліотечних об'єднань залишилися без змін: керівництво роботою всіх секцій, затвердження планів, допомога бібліотечній інспекції в проведенні політосвітніх заходів. Президія повинна бути тільки виконавчим органом, координуючи роботу секцій, та слугувати зв'язком між об'єднаннями і структурами Головполітосвіти. Основними формами роботи бібліотечних об'єднань, за рі-

шенням з'їзду, повинні були бути бібліотечні конференції, семінари, гурткові заняття, секційні зібрання, які сприятимуть підвищенню кваліфікації бібліотечних працівників та більш раціональній організації бібліотечної справи. Складним і до кінця не вирішеним залишалося питання взаємодії бібліотечних об'єднань різних рівнів (центральных міст, міських округових та районних). Зв'язок між ними здійснювався за допомогою обміну протоколами, звітами, засобами листування, посередництвом семінарів, конференцій, з'їздів. Координація їхньої діяльності не була ще остаточно вирішена, проте вже зазначалося, що основним недоліком у цьому відношенні було безпосереднє підпорядкування нижчих за ієрархією об'єднань – вищим, що призводило до скоювання активності та ініціативи членів даних організацій. Також на з'їзді серед недоліків роботи бібліотечних об'єднань визначали неповне охоплення всіх міських бібліотекарів, недостатня увага до потреб сільських бібліотек, відсутність належної плановості в діяльності, відрив теорії від практики та від актуальних практичних завдань роботи бібліотек та від соціалістичного будівництва в цілому, пасивність окремих членів об'єднань, розподіл членів об'єднань на керівних і керованих, відсутність ефективного обліку роботи всіх членів бібліотечного об'єднання. Для залучення всіх бібліотекарів до роботи в об'єднаннях пропонувалося вводити в колективні угоди додатковий пункт про виділення певного робочого часу для роботи в бібліотечному об'єднанні (наприклад, один день на тиждень для міських бібліотекарів, два дні на місяць – для працівників районних бібліотек). Справа в тому, що робота в гуртках або в секціях об'єднань відбувалася, в більшості, у позаслужбовий час. Методична робота бібліотечних об'єднань базувалася на бібліотечній секції Кабінету політосвітробітника. Делегати з'їзду зазначали, що підвищення ефективності бібліотечної роботи буде суттєве тоді, коли у центрі уваги діяльності бібліотечних об'єднань будуть не тільки бібліотечні працівники, що в секціях і гуртках опрацьовують певні питання, а й організація роботи самих бібліотек, коли головним стрижнем діяльності об'єднань будуть виробничі завдання кожної окремої бібліотеки. За рік до з'їзду, бібліотекознавець В. Звездін зазначав, що головною метою бібліотечних об'єднань повинно бути підвищення ефективності роботи бібліотек шляхом виконання ряду практичних завдань, що, в свою чергу, можливо тоді, коли кожний член об'єднання буде автором і творцем певних заходів, що регулюють діяльність даних громадських організацій [7, с. 44]. Теж саме зазначалося і на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників. Делегати з'їзду ухвалили «Положення про бібліотечні об'єднання» та доручили клубно-бібліотечному відділу Головополітосвіту України разом з Центральним бюро профспілки Робос удосконалити та доопрацювати зазначене Положення. Пропозиції Л. Когана щодо організації сільських бібліотечних об'єднань з'їзд відхилив як передчасні, оскільки створювати паралельні міським бібліотечні об'єднання було б неправильним, тому що сільські об'єднання, не маючи цементуючого ядра, були б нежиттєві та нее-

фективні. Делегати з'їзду вирішили відкласти це питання до наступного бібліотечного з'їзду, який, на жаль, так і не відбувся. В обговореннях рекомендувалося створювати в бібоб'єднаннях окремі сільські секції або продовжувати розвивати їхню роботу там, де вони вже існують.

На жаль, в другій половині 1920-х рр. ідеї розвитку бібліотечних об'єднань не були прийняті широкою бібліотечною громадськістю і головне – органами державного управління бібліотечною справою. Вже в інструкції Головполітосвіти «Про підготовку та перепідготовку бібліотечних працівників» 1925 р. не передбачалося розмежування діяльності бібліотечних об'єднань з структурами політосвіти і профспілок [16, с. 27-31]. Тобто діяльність бібліотечних об'єднань в питаннях політосвіти та профроботи мала певне дублювання дій. Якщо раніше заняття політграмотою в бібліотечних об'єднаннях було ледве не на першому місці, з другої половини 1920-х рр. як в інструкціях Головполітосвіти, так і в працях бібліотекознавців, питання політичної підготовки бібліотекарів, що вирішувалися даними об'єднаннями, не схвалювалися. Майже в той самий час, коли відбувалася робота з'їзду, завідувачка бібліотечним відділом Наркомосу, головний редактор журналу «Красный библиотекар» М. Смушкова у своїх публікаціях зазначала, що ці об'єднання не повинні займатися питаннями політпідготовки, організаційними та професійними питаннями, які відносяться до сфери діяльності профспілок та Головполітосвіти [23, с. 4]. На її думку, бібліотечні об'єднання – це, в першу чергу, методичні організації з професійної перепідготовки кадрів.

Один з провідних теоретиків 1920-х рр. з питань діяльності даних об'єднань Фріда Доблер (1890-1973) у другій половині 1926 р. (тобто вже після з'їзду) писала, що в проекті нового «Положення про бібліотечне об'єднання» зазначено, що «заняття політграмотою не є завданням бібліотечного об'єднання» [5, с. 15]. «Займатися політекономією, вивчати історичний матеріалізм – для всіх бібліотекарів необхідна та серйозна справа, але не для цього створені бібоб'єднання. [...] Вивчення поточних політичних подій є лише службовим моментом, а не самостійною метою занять», – зазначала дослідниця. Для цієї роботи, за думкою Ф. Доблер, доцільно залучати партійних доповідачів. Не можна зводити політичний зміст роботи бібліотечного об'єднання, яке повинно вирішувати політичні завдання більш масштабно, до діяльності гуртка з політграмоти. Зрозумівши політичне завдання, об'єднання повинно вирішувати його доступними для нього бібліотечними методами. Проте, деякими працівниками пропонувалося взагалі зняти з бібліотечних об'єднань політосвітню роботу губернського рівня, що вимагала масштабних підходів, оскільки досвід доводив, що така робота часто нав'язувалася самими органами політосвіти, тобто необхідно було б розробити циркуляр Головполітосвіти, який забороняв би органам політосвіти нав'язувати бібоб'єднанням невласливу їм роботу та перекладати на них свої функції. Інакше об'єднання перетворюються у довідку колегію при політосвіті. Якщо працівники політосвіти, в деяких випад-

ках, не зможуть справитися з цією роботою власними силами, вони можуть запросити до неї фахівців центрально-округової бібліотеки, яка є, на відмінну від бібоб'єднань, державною установою [1, с. 55]. Проте, на думку більшості бібліотекознавців того часу, так само як і делегатів Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників, найбільш доцільною та ефективною формою взаємодії бібліотечних об'єднань та органів політосвіти була б співпраця на основі взаємоповаги та ділового співробітництва. Незважаючи на інструкції 1925-1927 рр., багато об'єднань продовжувало працювати в напрямі творчих пошуків колективної організації праці та добилися значних результатів, що можна прослідкувати на прикладах діяльності Київського та Одеського бібліотечних об'єднань, які репрезентували в своїх містах бібліотеки, незалежно від їхнього типу і виду. Наприклад, Київська міська мережа бібліотек у 1926-1927 рр. складалася з великої центральної, дев'яти районних (70 тис. книг та 12 тис. постійних читачів), 19 профспілкових, п'яти самостійних дитячих бібліотек [14]. До цього слід додати ще десятки бібліотек при школах, клубах, вузах, наукових, військових, профспілкових та інших спеціальних бібліотек. Загалом, Київське бібліотечне об'єднання, що було створено при Політосвіті у 1924 р. для вивчення стану бібліотечної роботи, побуту бібліотекарів Київщини; розвитку методики бібліотечної роботи; організації підвищення кваліфікації працівників; проведення певних експериментів і дослідів у галузі бібліотечної справи та бібліотекознавства та ін., у 1926 р. охоплювало 229 бібліотечних працівників (181 жінка і 48 чоловіків) та мало три секції: секція бібліотекарів дитячих бібліотек; секція бібліотекарів, що обслуговували масового дорослого читача (бібліотек політосвіти та профспілок); секція бібліотекарів спеціальних бібліотек (академічних та вишів). З 229 бібліотечних працівників 79 було з політосвітніх бібліотек, 50 – з профспілкових, 39 було безробітних бібліотекарів, 26 – бібліотекарів-практикантів та 35 – представників інших бібліотек, в тому числі академічних і вишів [30, с. 90]. Президія Київського бібліотечного об'єднання складалася з семи осіб та збиралася щотижня. Рада Київського бібліотечного об'єднання, що працювала при Губполітосвіті, кожні три місяці складала план роботи, який затверджувався на конференціях, що проходили щомісяця. На основі аналізу досвіду бібліотек м. Києва в об'єднанні були розроблені положення про бібліотечні ради, форми звітності, підготовлено та проведено п'ять загальноміських конференцій [25, с. 25]. У 1926 р. Київським об'єднанням було проведено 14 лекцій: чотири – з української літератури, по дві – з філософії, політекономії та з річниці революції 1905 р., по одній – з еволюційної теорії, педагогічній психотехніки та ін. Було також проведено конференцію з питань НОП (Наукової організації праці) у бібліотечній роботі. У Київському бібліотечному об'єднанні працювало сім гуртків з вивчення: марксистської української книги; сучасних проблем марксизму (керівник – Я. Розанов, що приймав активну участь у роботі з'їзду); філософії; революції 1905 р.; сучасної художньої літератури українською та російською мовами. Були також гуртки

марксистської самоосвіти; єврейської бібліографії; живої газети «Самоучка» для агітації за самоосвіту; плакатного мистецтва. Як бачимо, політосвіта займала значне місце в діяльності бібоб'єднання. Крім гуртків працювало ще п'ять комісій з: НОП'у в бібліотечній роботі; самоосвіти; проробки резолюцій Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників у справі вивчення читача (керівники відомі бібліотекознавці і учасники з'їзду – Д. Балика та Н. Фрідьева); вивчення резолюцій з'їзду в справі пересувної роботи; вивчення питань організації об'єднання [30, с. 90]. Цікаво, що при Київському бібліотечному об'єднанні діяли також курси з вивчення української мови, які у 1926 р. відвідувало 96 осіб, з яких 68 – успішно завершило навчання. Базою для роботи об'єднання був Кабінет бібліотекаря (бібліотечна секція Кабінету політосвітробітника), який згуртував навколо себе методичний актив об'єднання [29]. Силами зазначеного Кабінету на основі семінару, що тривав дев'ять місяців, було підготовлено у 1926 р. 22 бібліотекаря (всього на семінарі брали участь 144 особи). Зазначимо також, що активну участь у роботі Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників (1926) приймали 10 членів Київського бібліотечного об'єднання, двоє з яких було керівниками секцій, сім – активно працювали в комісіях, п'ятеро – доповідачами, які ознайомили делегатів з'їзду з питаннями вивчення читачів, організації предметного каталогу, бібліотечної та науково-дослідної роботи дитячих бібліотек, діяльності кабінетів та відділів марксизму-ленінізму в бібліотеках [12, с. 51].

Одеське бібліотечне об'єднання, так само як і Київське, активно займалося професійною бібліотечною, політосвітньою, культурно-масовою та загально-освітньою роботою. Наприклад, при Одеському об'єднанні у 1925 р. було утворено окрему українську секцію, що ставила перед собою завдання ознайомлення одеських бібліотекарів та читачів з розвитком української культури. В секції було організовано декілька курсів з різних галузей українознавства, було проведено низку доповідей, лекцій, творчих вечорів, виставок української книги, що викликало велике зацікавлення одеських бібліотекарів [27, с. 164]. Загалом при Одеському об'єднанні працювало шість секцій: бібліотечної самоосвіти, методична, дитяча, пересувна, українська та єврейська секції. У 1925–1926 рр. в об'єднанні було проведено більше 340 зборів, лекцій, семінарів, занять гуртків. Президія даного об'єднання, що складалася з 17 осіб, збиралася протягом року 20 разів [11, с. 90]. У зазначений час завдяки роботі членів об'єднання було також видано два подвійних номери «Бюлетеня Одеського Бібліотечного Об'єднання» (Одеса, 1924-1926), що були присвячені розвитку бібліотекознавства. Силами членів Одеського бібліотечного об'єднання було складено «Русско-украинский словарь библиотечной терминологии», що мав більше тисячі термінів [26, с. 27]. До речі, на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників брали також активну участь 10 осіб з Одеського бібліотечного об'єднання, з яких двох було обрано до Президії з'їзду, двох – головами секцій, одного – головою комісії, п'ять осіб зачитали сім доручених їм

доповідей [11, с. 90]. Діяльність зазначених об'єднань мала велике значення у вирішенні питань координації роботи бібліотек в Україні, організації та створенні бібліотечних об'єднань та розвитку бібліотечної справи в цілому. Проте, поступово за бібліотечними об'єднаннями залишили, в основному, тільки методичну роботу та завдання підготовки та перепідготовки кадрів.

Постійним нападкам бібліотечні об'єднання піддавалися з боку профспілок, які інкримінували об'єднанням те, що вони будучи, по суті, громадськими організаціями, мають свої організаційні центри, незалежне виборне керівництво та намагаються перетворитися з методичних організацій в організації, які бажають взяти на себе керівництво всією бібліотечною роботою, підміняючи цим відповідні союзні органи, а в окремих випадках – намагаються взяти на себе завдання представництва щодо захисту економічних та інших інтересів бібліотечних працівників [15, с. 10-11]. Взаємини між профспілками та бібліотечними об'єднаннями протягом 1920-х рр. розвивалися суперечливо. На з'їзді в своїй доповіді Л. Коган зазначав, що на початку 1920-х рр. на прагнення бібліотечних об'єднань співпрацювати з профспілками, керівники Робосу (Робітники освіти) відповідали, що рішення професійних питань не стосуються функціональних обов'язків членів об'єднань. У 1925-1926 рр. відносини між бібліотечними об'єднаннями та профспілками дещо покращилися, що відразу стало помітно у підвищенні активності бібліотечних працівників [12, с. 52]. Л. Коган в доповіді зазначав про своє гарне враження від виступу голови профспілки Робос О. Мізерницького та доповіді представника цієї профспілки І. Слуцькіна, на основі яких можна було зробити такий висновок: те, що бібліотечним об'єднанням раніше заборонялося, тепер ставиться їм в обов'язки, що свідчить про їхню життєву стійкість та ефективність. Проте, що у 1922-1923 рр. вважалося в діяльності бібліотечних об'єднань природним і прийнятним в тогочасних умовах бібліотечної та політосвітньої роботи, в 1925-1926 рр. вже було, певною мірою, застарілим та могло зашкодити цій роботі. У доповіді І. Слуцькіна про питання покращення матеріального стану, нормування та охорону праці бібліотекарів, зазначалося про посилення уваги профспілки до діяльності бібліотечних об'єднань щодо професійно-виробничих питань [12, с. 51]. На з'їзді було констатовано, що бібліотечні об'єднання не намагаються замінити профспілки. Мова йшла тільки про пошуки шляхів раціональних взаємин. В своїй доповіді Л. Коган зазначав, що бібліотечні об'єднання повинні працювати разом з профспілкою та спиратися на єдиний потужний колектив, що ґрунтується на добровільних товариських засадах та колективне опрацювання всіх організаційних і методичних питань бібліотечної справи, вивчення побуту та бібліотечного виробництва, проте, невдовзі, відносини між бібліотечними об'єднаннями та профспілкою Робос знову погіршилися. Профспілка бажала залишити за об'єднаннями лише методичну роботу та перепідготовку кадрів. Побачивши в об'єднаннях мало не контрреволюційні організації, Всеукраїнська бібліотечна нарада, що була скликана ВУРПС (Всеукраїнська рада

професійних спілок) у березні 1927 р., прийняла резолюцію, де рекомендувалося ліквідувати бібліотечні об'єднання як нікчемні, «кастові, якщо не гірше, організації». Така тактика по відношенню до бібліотечних об'єднань, хоча і не була типовою, яскраво відображала загострення пристрастей навколо проблем їхнього функціонування [4, с. 57-61]. Офіційна думка неодноразово фіксувала у відповідних документах, що «обговорення питань організаційного політосвітнього характеру, політпідготовки не повинно входити до діяльності бібліотечних об'єднань», за якими залишаються здебільшого методичні питання [23, с. 4]. Таким чином, бібліотечні об'єднання переставали бути професійними громадськими організаціями та поступово трансформувалися у методичні органи. На вищезгаданій Всеукраїнській бібліотечній нараді ВУРПС (1927) було засуджено рішення Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників про бібліотечні об'єднання як «безумовну політичну помилку», що загрожує створенням «особливої касты культпрацівників-фахівців» із бібліотекарів. Найбільше занепокоєння викликала виборність в об'єднаннях бібліотечних органів. На нараді лунали виступи проти бібліотечних об'єднань як організацій, що перейняли традиції дореволюційної «Просвіти». Повідомлялося також, що Наркомосвіти підготував резолюцію, яка скасовує рішення Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників про роботу бібліотечних об'єднань [18, с. 40-41].

В нормативно-інструктивних документах поступово замінювалася назва «бібліотечні об'єднання» на «бібліотечні ради», які існували ще на початку 1920-х рр. Наприклад, в 1922 р. розвитку коопераційних засад бібліотечної та методичної роботи сприяла реалізація резолюції Харківської губернської бібліотечної наради щодо створення бібліотечних рад (при центральних, районних та волосних книгозбірнях), введення у повітові центральні ради представників від волосних бібліотечних установ, скликання губернських бібліотечних конференцій та ін. При Харківській громадській бібліотеці була організована Міська бібліотечна рада, а згодом – Рада пересувних бібліотек та Об'єднання дитячих бібліотек (1925 р.). Підтримувалися постійні зв'язки з бібліотечним об'єднанням наукових бібліотек Харкова, створеного наприкінці 1925 р., яке на правах секції входило до загальноміського бібліотечного об'єднання [13, с. 14]. На початку 1926 р. при Харківському бібліотечному об'єднанні наукових бібліотек практикувалися окрім гуртків, курсів та семінарів, обмін досвідом роботи клубних бібліотек, хат-читалень та інших видів бібліотек [24, с. 54]. Остаточна методична спрямованість діяльності об'єднань була закріплена в інструкції Головополітосвіти «Про роботу бібліотечних нарад» (1927), де було замінено саму назву «бібліотечне об'єднання» на «бібліотечні наради» та чітко визначено її сутність і функції [21, с. 9-10]. В офіційних документах бібліотечна нарада (рада) визначалася як одна з форм організації методичної роботи бібліотек і систематичного підвищення кваліфікації бібліотекарів, завданням якої були: опрацювання методичних питань бібліотечної справи; під-

няття кваліфікації бібліотекарів шляхом вирішення актуальних питань бібліотечної справи; організація планової допомоги міських бібліотекарів сільським та ін. За інструкцією, виборна президія, як керівний орган, скасовувалася [20, с. 63]. Таким чином, бібліотечні об'єднання наприкінці 1920-х рр. перестали бути організаційно-професійними громадськими організаціями, остаточно трансформувалися в методичний орган.

В цілому, бібліотечні об'єднання прагнули до професійної консолідації та сприяли розвитку бібліотечної справи в країні. Однак діяльність об'єднань щодо захисту економічних та юридичних прав бібліотекарів, спроби поліпшити умови їхньої праці та побуту весь час зустрічали протидію з боку профспілок. Уповноважені вирішувати деякі організаційно-адміністративні питання, бібліотечні об'єднання, фактично, були позбавлені самостійного статусу, юридичних прав і матеріальної бази для реалізації завдань з управління бібліотечною справою. Основною причиною, яка ускладнювала подальший розвиток бібліотечних об'єднань як громадських професійних організацій, була сувора регламентація їхньої діяльності та контроль з боку органів управління бібліотечною справою. Вимоги керівних органів політосвіти щодо уніфікації форм, методів, планів роботи та організаційних структур бібліотечних об'єднань, централізація управління бібліотечною справою стримували творчу ініціативу та професійну активність бібліотечних працівників. Подальшому розвитку об'єднань заважала також недостатньо чітко визначена функціональна спрямованість їхньої діяльності, що спричиняло дублювання ними окремих функцій органів політосвіти і профспілок.

В заключній промові на Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників завідувач клубно-бібліотечним відділом Головополітосвіти І. Розенгауз (1896-1938) підкреслив важливість результатів, теоретичних та практичних висновків з'їзду, особливо тих, що мають методологічне значення для розвитку бібліотечного будівництва в Україні. Відмічалось про велику значущість та актуальність рішень, що стосувалися провідних напрямів розвитку бібліотечної справи, в тому числі розвитку діяльності бібліотечних об'єднань. У деяких постановах, інструкціях та й, безпосередньо, у практичних заходах бібліотечного будівництва в Україні протягом другої половини 1920-х рр. послідовно втілювалися ідеї та рішення, що були прийняті делегатами Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1926 р., зокрема з питань організації та функціонування бібліотечних об'єднань. Як вже зазначалося, у Київському бібліотечному об'єднанні були навіть створені спеціальні комісії з опрацювання резолюцій з'їзду у справі вивчення читача та пересувної роботи. При обговоренні діяльності бібліотечних об'єднань вільний обмін думок та жваві дискусії, що відбувалися на з'їзді, стимулювали певні творчі пошуки та своєрідні «професійні відкриття», що призводили до консолідації рішень і прийняття виваженої резолюції з діяльності бібліотечних об'єднань, що дало змогу зафіксувати ефективні напрями їхньої роботи та розкрити певні недоліки. Професійні дискусії делегатів з'їзду, що проходили в творчій та відносно

демократичній атмосфері сприяли кращому розумінню завдань бібліотечних об'єднань, вирішення яких було життєво важливим для розвитку бібліотечної справи того часу.

На Першому Всеукраїнському з'їзді бібліотечних робітників було констатовано, що бібліотечні об'єднання напрацювали і впровадили в практичну діяльність різні форми організаційної роботи, різноманітні засоби і методи вирішення та реалізації професійних завдань, використовували багатий арсенал демократичних механізмів постановки і вирішення багатьох питань бібліотечного будівництва. В цілому, делегати з'їзду позитивно оцінили роботу бібліотечних об'єднань та намітили певні шляхи розвитку їхньої діяльності. Головними досягненнями роботи бібліотечних об'єднань, які були, по суті, громадсько-професійними структурами, що виконували організаційно-координаційні та методичні функції, як зазначалося на з'їзді, були: формування та розвиток у бібліотекарів професійних навичок; підвищення ефективності роботи міських бібліотек шляхом організації та координації їхньої діяльності; налагодження системи методичної допомоги бібліотекам різних типів і видів, зокрема сільським бібліотекам; сприяння організації науково-дослідної роботи бібліотек. У другій половині 1920-х рр. у бібліотечних колах все частіше висловлювалися про необхідність залучення бібліотечних об'єднань до науково-дослідної роботи [24, с. 56]. Проте в цей час поступово змінювалася внутрішня політика радянської держави. Партійно-бюрократичний апарат радянського уряду встановлював поступово жорсткий контроль за всіма сферами політичного, громадського та професійного життя суспільства, зокрема, значною мірою, це стосувалося такої сфери як бібліотечна справа, де, як і в інших галузях, в зазначений період відбувався перехід від більш-менш демократичних форм соціально-професійної діяльності до централізації управління та уніфікації форм і методів суспільного виробництва та праці. Отже, поступово бібліотечні об'єднання як громадські організації, поступалися державним установам спочатку управлінськими та координуючими функціями, а потім професійними та методичними, доки зовсім не припинили своєї діяльності у 1930-х рр.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бажанов Б. Что и как должны делать библиотечные объединения / Б. Бажанов // Красный библиотекарь. – 1926. – № 6. – С. 51-62.
2. Балика Д. Перший Всеукраїнський Бібліотечний з'їзд / Д. Балика // Бібліологічні вісті. – 1926. – Ч. 1 (10). – С. 79-80.
3. Вугман И. Библиотечные объединения и ассоциация библиотек : (по поводу статьи т. Бажанова) / И. Вугман // Красный библиотекарь. – 1925. – № 6. – С. 57-59.
4. Доблер Ф. Поход против библиотечных объединений / Ф. Доблер // Красный библиотекарь. – 1927. – № 5. – С. 57-61.
5. Доблер Ф. Цели и задачи библиотечных объединений в 1926-27 гг. / Ф. Доблер // Красный библиотекарь. – 1926. – № 11. – С. 13-24.
6. Звездин В. Изучение книги в библиотечных объединениях / В. Звездин, В. Поляков // Красный библиотекарь. – 1926. – № 2. – С. 1-11. – Приложение.
7. Звездин В. К методике работы библиотечных объединений: итоги и перспективы / В. Звездин // Красный библиотекарь. – 1925. – № 3. – С. 42-48.

8. Звездин В. Как же вести работу объединения : (По поводу ст. т. Бажанова в №1 «Красного библиотекаря» за 1925 г.) / В. Звездин // Красный библиотекарь. – 1925. – № 4. – С. 66-72.
9. Казакевич А. Работа деревенских секций уездных библиотечных объединений / А. Казакевич, А. Пермский // Красный библиотекарь. – 1926. – № 4. – С. 1-16. – Приложение.
10. Капустіна Н. Перший Всеукраїнський з'їзд бібліотекарів: погляд через 80 років / Н. Капустіна // Короленківські читання 2006 : матеріали наук.-практ. конф. ХДНБ (Харків, 6 жовтня 2006 р.). – Харків : ХДНБ, 2006. – С. 61-67.
11. Коган Л. [Одеське бібліотечне об'єднання] / Л. Коган // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 90-91. – Хроніка.
12. Коган Л. О библиотечных объединениях / Л. Коган // Красный библиотекарь. – 1926. – № 7. – С. 51-55.
13. Куніч О. П. Методична робота ХДНБ ім. В. Г. Короленка : становлення, тенденції розвитку / О. П. Куніч // Методична діяльність бібліотек : традиції, інновації, перспективи : матеріали регіон. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю відділу бібліотекознавства (Харків, 2 листопада 2004 р.) / уклад. О. П. Куніч, Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка. – Харків, 2005. – С. 3-38.
14. Лукашенко П. Народна освіта на Київщині на 10 річницю Жовтня / П. Лукашенко // Бюлетень Київської окружної інспектури народної освіти. – 1927. – № 6. – С. 5-13.
15. Маймистов А. Р. Почему мы против библиотечных объединений? / А. Р. Маймистов // Культработник. – 1927. – № 6. – С. 10-19.
16. О подготовке и переподготовке библиотечных работников : Инструкция // Программные материалы о подготовке и повышении квалификации ликвидаторов неграмотности, библиотекарей и клубных работников. – М., 1925. – С. 27-31.
17. Онищенко О. Бібліотечна справа в Україні ХХ ст. : 1917-1931 рр. / О. Онищенко, Л. Дубровіна // Бібліотечний вісник. – 2005. – № 3. – С. 3-16.
18. Рабичев Н. Больные вопросы библиотечной работы профсоюзов : доклад на Всеукраинском библиотечном совещании / Н. Рабичев. – Харків : Вид. «Украинский рабочий», 1927. – 128 с.
19. Резолюції та постанови Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотечних робітників 1-6 червня 1926 р. / НКО УСРР, Клубно-бібліотечний відділ. – Харків, 1927. – 91 с.
20. Рубанова Т. Д. Библиотечные объединения 20-х гг.: уроки истории / Т. Д. Рубанова // Советское библиотечное дело. – 1991. – № 2. – С. 59-63.
21. Рубанова Т. Д. Профессиональные библиотечные объединения в СССР : история формирования и современное состояние : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Т. Д. Рубанова. – М., 1991. – 16 с.
22. Смушкова М. К вопросу о библиотечных объединениях / М. Смушкова // Красный библиотекарь. – 1924. – № 2-3. – С. 11-14.
23. Смушкова М. Методические конференции о работе библиотечных объединений / М. Смушкова // Красный библиотекарь. – 1926. – № 9. – С. 3-10.
24. Солоїденко Г. Історія створення та організація діяльності бібліотечних об'єднань та асоціацій в Україні / Г. Солоїденко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : Бібліотеки Національної академії наук України : історія і сучасність / відп. за випуск А. А. Свобода, Г. І. Солоїденко ; редкол. О. С. Онищенко [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. АБУ. – Київ, 2006. – Вип. 15. – С. 48-63.
25. Ступак В. Л. Діяльність Київського бібліотечного об'єднання у 20-х роках ХХ ст. / В. Л. Ступак // Історія бібліотечної справи в Україні : зб. наук. пр. – Київ, 1995. – Вип. 1. – С. 24-29.
26. Трач Ю. Фахові товариства та їх роль у професійному розвитку бібліотекарів України в 20-ті роки / Юлія Трач // Вісник Книжкової палати. – 1998. – № 12. – С. 26-29.
27. Українська секція при Одеському бібоб'єднанні // Бібліологічні вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 164. – Хроніка
28. Фридьєва Н. К вопросу о работе методической секции библиотечных объединений / Н. Фридьєва // Красный библиотекарь. – 1926. – № 6. – С. 62-75.
29. Фридьєва Н. Кабинет библиотекаря в Киеве / Н. Фридьєва // Красный библиотекарь. – 1925. – № 12. – С. 71-76.
30. Фридьєва Н. Київське бібліотечне об'єднання / Н. Фридьєва // Бібліологічні вісті. – 1926. – № 4. – С. 89-91.
31. Шнеерсон З. Постановка работы по изучению читателя в библиотечных объединениях / З. Шнеерсон // Красный библиотекарь. – 1926. – № 1. – С. 1-14. – Приложение.
32. Я. К. Всеукраинский библиотечный съезд / [Яков Керекез] // Красный библиотекарь. – 1926. – № 7. – С. 65-66.

Надійшла 27.10.2016 р.

В. Ю. Соколов,

кандидат исторических наук, главный библиотекарь
Национальной парламентской библиотеки Украины
ул. М. Грушевского, 1, г. Киев, 01008, Украина
тел.: (044) 278 85 12
e-mail: socolv@i.ua

**ВОПРОС О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕЧНЫХ
ОБЪЕДИНЕНИЙ НА ПЕРВОМ ВСЕУКРАИНСКОМ СЪЕЗДЕ
БИБЛИОТЕЧНЫХ РАБОТНИКОВ (1926): РЕШЕНИЯ
И ТРУДНОСТИ ВОПЛОЩЕНИЯ (К 90-ЛЕТНЕМУ ЮБИЛЕЮ
СЪЕЗДА)**

На основе анализа резолюций Первого Всеукраинского съезда библиотечных работников (1926), а также научных публикаций, исследовано содержание и сущность докладов и обсуждений делегатами съезда вопроса о библиотечных объединениях, а также значение его решений для развития как самих библиотечных объединений, так и библиотечного дела в Украине в целом. В статье в общих чертах исследованы особенности создания и функционирования библиотечных объединений и их место в библиотечном строительстве во второй половине 1920-х гг.

Ключевые слова: 1920-е гг., Украина, библиотечное дело, история библиотечного дела, библиотечные съезды, библиотечные объединения, Первый Всеукраинский съезд библиотечных работников.

V. Iu. Sokolov,

CandSc (History), Chief Librarian
National Parliamentary Library of Ukraine
1, M. Hrushevskoho St., Kyiv, 01008, Ukraine
Tel.: (044) 278 85 12;
e-mail: socolv@i.ua

**QUESTIONS ABOUT THE ACTIVITIES OF LIBRARY
ASSOCIATIONS AT THE FIRST NATIONAL CONGRESS
OF LIBRARY WORKERS (1926): DECISION AND
IMPLEMENTATION DIFFICULTIES (THE 90TH ANNIVERSARY
OF CONGRESS)**

Summary

The purpose of the article is to study the historical background, socio-political and cultural factors of the establishment and operation of library associations; study the meaning and essence of the presentations and discussions, the issue of development of library associations in Ukraine at the First National Congress of library workers in 1926 and studies their influence on the development of libraries in Ukraine in the second half of the 1920 years overall. In his scientific work by extensive use of

historical-comparative, historical and genetic, statistical, chronological, biographical research methods, the method of diachronic analysis.

The article describes the social and cultural conditions of the library associations main stages of development and features of their operation; disclosed value of their work in coordinating the work of libraries; analyzed the characteristic shape and features of these socio-professional organizations training and retraining of library staff. The author found that the success of a development and library associations have sought to consolidate and promote professional scatter libraries in the country were limited initially counteraction on the part of trade unions, and in the future and the governing bodies of political education.

The author analyzed and proved that the library association worked out and implemented in practice various forms of organizational work, a variety of means and methods of solution and implementation of professional tasks, using a rich arsenal of democratic mechanisms and raising many issues of library building that was positively evaluated by delegates from 'ride. The main areas of library associations were: formation and development of professional skills of librarians; improving the efficiency of urban libraries through the organization and coordination of their activities; establishing a system of methodological assistance to libraries of different types and species, particularly rural libraries; promotion of scientific research, cultural, and educational activities libraries. However, in the late 1920 years Party and Soviet government bureaucracy gradually established tight control over all aspects of political, social and working life of society, of course, way into the library association and forced them to give in slowly at first managerial government agencies and coordinating functions, and professional and methodical, while not stop its activities in the early 1930 years.

Keywords: 1920s., Ukraine, librarianship, history of librarianship, Library Congress, library associations, First All-Ukrainian Congress of library workers.

References

- [1] Bazhanov B. Chto i kak dolzhny delat bibliotchnye obedineniya [What and how have to do library association]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1926, no. 6, pp. 51-62.
- [2] Balyka D. Pershyi Vseukrainskyi Bibliotchnyi z'ezd [First All-Ukrainian Congress Library]. *Bibliolohichni visti [Library news]*. 1926, no. 1(10), pp. 79-80.
- [3] Vugman I. Bibliotchnye obedineniya i assotsiatsiya bibliotek: (po povodu stati t. Bazhanova) [Library Union and the Library Association: (about the article of Bazhanov.)]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1925, no. 6, pp. 57-59.
- [4] Dobler F. Pokhod protiv bibobedineniy [The campaign against the library associations]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1927, no. 5, pp. 57-61.
- [5] Dobler F. Tseli i zadachi bibobedineniy v 1926-27 gg. [The purposes and problems of library associations in 1926-27.]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1926, no. 11, pp. 13-24.
- [6] Zvezdin V., Polyakov V. Izuchenie knigi v bibliotchnykh obedineniyakh [The study of books in the library associations]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1926, no. 2, pp. 1-11.
- [7] Zvezdin V. K metodike raboty bibliotchnykh obedineniy: itogi i perspektivy [To the method of work of library associations: results and prospects]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1925, no. 3, pp. 42-48.
- [8] Zvezdin V. Kak zhe vesti rabotu obedineniya [How to conduct association work]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1925, no. 4, pp. 66-72.
- [9] Kazakevich A., Permskiy A. Rabota derevenskikh sektsiy uездnykh bibobedineniy [Work of rural sections of district library associations]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1926, no. 4, pp. 1-16.
- [10] Kapustina N. Pershyi Vseukrainskyi z'ezd bibliotekariv: pohliad cherez 80 rokiv [First All-Ukrainian congress of librarians: a look in 80 years]. *Korolenkivski chytannia 2006 : materialy naukovykh-praktychnoi konferentsii [Korolenkovski readings 2006: materials of the HGNB scientific and practical conference]*. Kharkiv, 2006, pp. 61-67.

- [11] Kohan L. Odeske bibliotechnne obiednannia [Odessa library association]. *Bibliolohichni visti [Bibliological news]*. 1926, no. 3, pp. 90-91.
- [12] Kogan L. O bibliotechnnykh obiedineniyakh [About library associations]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1926, no. 7, pp. 51-55.
- [13] Kunych O. P. Metodichna robota KhDNB imeni V. H. Korolenka: stanovlennia, tendentsii rozvytku [Methodical work KSSL by V. G. Korolenko : formation, development trends]. *Metodychna diialnist bibliotek: tradytsii, innovatsii, perspektivy: materialy rehionalnoi naukovopraktychnoi konferentsii, prysviachenoi 100-richchiu viddilu bibliotekoznavstva [Methodical activity of libraries: traditions, innovations, perspectives: Materials of regional scientific conference devoted to the 100th anniversary of the Department of Library Science]*. Kharkiv, 2005. pp. 3-38.
- [14] Lukashenko P. Narodna osvita na Kyivshchyni na 10 richnytsiu Zhovtnia [National education in Kiev region for the 10th anniversary of October]. *Biuletyn Kyivskoi okruzhnoi inspektury narodnoi osvity [Bulletin of the Kiev district inspectorate of national education]*. 1927, no. 6, pp. 5-13.
- [15] Maymistov A. R. Pochemu my protiv bibliotechnnykh obiedineniy? [Why we against library associations?]. *Kultrabotnik [Person in charge of cultural and educational activities]*. 1927, no. 6, pp. 10-19.
- [16] O podgotovke i perepodgotovke bibliotechnnykh robotnikov : Instruktsiya [About training and retraining of library workers: Instruction]. *Programmnye materialy o podgotovke i povyshenii kvalifikatsii likvidatorov negramotnosti, bibliotekarey i klubnykh robotnikov [Program materials about preparation and professional development of liquidators of illiteracy, librarians and club workers]*. M., 1925, pp. 27-31.
- [17] Onyshchenko O., Dubrovina L. Bibliotechnna sprava v Ukraini 20 st.: 1917-1931 rr. [Library science in Ukraine in the 20th centuries: 1917-1931.]. *Bibliotechnnyi visnyk [Library messenger]*. 2005, no. 3, pp. 3-16.
- [18] Rabichev N. Bolnye voprosy bibliotechnoy raboty profsoyuzov: Doklad na Vseukrainskom bibliotechnnom soveshchanii [Sore points of library work of labor unions: The report at the All-Ukrainian library meeting]. Kharkiv, 1927, 128 p.
- [19] Rezolyutsii ta postanovi Pershogo Vseukrainskogo z'izdu bibliotechnnykh robotnikov 1-6 chervnya 1926 r. [Resolutions and resolutions of the First All-Ukrainian congress of library workers on June 1-6, 1926]. Kharkiv, 1927, 91 p.
- [20] Rubanova T. D. Bibliotechnnye obiedineniya 20-kh gg.: uroki istorii [Library associations of the 20th years: history lessons]. *Sovetskoe bibliotekovedenie [Soviet library science]*. 1991, no. 2, pp. 59-63.
- [21] Rubanova T. D. Professionalnye bibliotechnnye obiedineniya v SSSR: istoriya formirovaniya i sovremennoe sostoyanie [Professional library associations in the USSR: history of formation and current state]. M., 1991, 16 p.
- [22] Smushkova M. K voprosu o bibliotechnnykh obiedineniyakh [To the question of library associations]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1924, no. 2-3, pp. 11-14.
- [23] Smushkova M. Metodicheskie konferentsii o rabote bibliotechnnykh obiedineniy [Methodical conferences about work of library associations]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1926, no. 9, pp. 3-10.
- [24] Soloidenko H. Istoriia stvorennia ta orhanizatsiia diialnosti bibliotechnnykh obiednan ta asotsiatsii v Ukraini [History of creation and the organization of activity of library group and associations in Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Biblioteki Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: istoriia i suchasnist [Scientific works of Vernadsky National library of Ukraine: Libraries of National academy of Sciences of Ukraine: history and present]*. Kyiv, 2006, no. 15, pp. 48-63.
- [25] Stupak V. L. Diialnist Kyivskoho bibliotechnoho ob'iednannia u 20-kh rokakh 20 st. [Activity of the Kiev library association in the twenties of 20th century.]. *Istoriia bibliotechnoi spravy v Ukraini [History of library science in Ukraine]*. Kyiv, 1995, no. 1, pp. 24-29.
- [26] Trach Iu. Fakhovi tovarystva ta yikh rol u profesiinomu rozvytku bibliotekariv Ukrainy v 20-ti roky [Professional societies and their role in professional development of librarians of Ukraine in the 20s years]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty [Bulletin of Book chamber]*. 1998, no. 12, pp. 26-29.
- [27] Ukrainska sektiia pry Odeskomu bibobiednanni [The Ukrainian section at the Odessa library association]. *Bibliolohichni visti [Library news]*. 1925, no. 1/2, pp. 164.
- [28] Frideva N. K voprosu o rabote metodicheskoy sektiis bibobiedineniya [To the question of work of methodical section of library association]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1926, no. 6, pp. 62-75.
- [29] Frideva N. Kabinet bibliotekarya v Kieve [The librarian's office in Kiev]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1925, no. 12, pp. 71-76.
- [30] Frydieva N. Kyivske bibliotechnne obiednannia [Kiev library association]. *Bibliolohichni visti [Library news]*. 1926, no. 4, pp. 89-91.
- [31] Shneerson Z. Postanovka raboty po izucheniyu chitatelya v bibliotechnnykh obiedineniyakh [Statement of work on studying of the reader in library associations]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1926, no. 1, pp. 1-14.
- [32] Ya. K. Vseukrainskiy bibliotechnnyy sezd [All-Ukrainian library congress]. *Krasnyy bibliotekar [Red librarian]*. 1926, no. 7, pp. 65-66.

УДК 027.7:82-3:378.4(477.74-21)''1917/1921''

Д. В. Кобельський,

бібліотекар I категорії Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (0482) 34 77 89

e-mail: library@onu.edu.ua

ІСТОРИЧНА ПРОЗА НА ТЕМУ «КОЗАЦТВА» У ЗІБРАННЯХ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПОДІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

У статті висвітлюється видання історичної прози про козацтво, що містяться в фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та їх вплив на події Української революції 1917-1921 рр. Окреслено причини популярності художніх творів про козацтво, виявлено фактори використання ідеї козацтва в боротьбі за владу в Україні 1917-1921 рр.

Ключові слова: Кашенко А., Островський О., Комаров М., Ждаха А., Антоненко-Давидович Б., Сосюра В., Наукова бібліотека, Українська революція, ідея козацтва, Червоне козацтво, Вільне козацтво.

Останніми роками в Україні, надзвичайно популяризувалась тема козацтва. Зокрема, ідея козацтва широко використовується протиборчими сторонами конфлікту на Сході України. Наприклад, деякі військові частини Національної Гвардії України та Збройних сил мають на своїх прапорах традиційні символи влади козацької доби: хоругви, булави, перначі, а також містять зображення козака, чи шаблі, що асоціюються саме з козацтвом. Серед учасників збройних формувань ДНР та ЛНР, також поширено помітне використання козацької атрибутики. Поміж обох сторін конфлікту, спостерігається використання і козацького одягу (папахи, смушкові шапки зі шликом, кубанки, бурки, черкески з газирями) і традиційних зачісок (чуби, оселедці, айдари). Серед збройних формувань ЛНР, помітну роль відіграють і підрозділи донського козацтва (але донське козацтво – не стосується нашої теми).

Чимало факторів сприяли збереженню та поширенню «козацького міфу»: це і історична пам'ять народу; традиційне селянське суспільство, в якому панувала усна історія та історичний фольклор; наукові праці, що стосувались історії України в даний період тощо. Однією з найвагоміших причин, можна вважати історичну белетристику, що здобула неабияку популярність серед українського населення.

Метою нашого дослідження є висвітлення художніх історичних творів, які присвячені тематиці козацтва і знаходяться в зібраннях університетської бібліотеки.

Слід наголосити, що глибоких наукових розвідок, що були б присвячені цій малодослідженій проблематиці немає, тому актуальним є наступне вивчення цієї теми.

На початку XX ст. на теренах українських етнічних земель, що знаходились у складі Російської імперії, неабияким попитом користувалась історична проза П. Куліша, І. Нечуй-Левицького, О. Стороженка, М. Старицького та ін. Серед найбільших популярних авторів на початку XX ст. був А. Кащенко з його оповіданнями та повістями про героїку Запорозької Січі. Як пригадував видатний український поет В. Сосюра, твори А. Кащенка посприяли його вступу в грудні 1918 р. до лав Дієвої армії УНР: «Потім приїхав на село 3-й гайдамацький полк. Розстрілює каральників, обеззброює німців, тримає фронт проти дончаків... Ви розумієте, як це впливає на наївного хлопця, що начитався Гоголя та Кащенка, змалку марив грозливими образами козаччини... А тут вона жива... Воскресла моя синя омріяна Україна, махнула клинком, і зацвіла земля козацькими шликами... Та ще й кажуть: – Ми більшовики, тільки ми українці. Ну й я українець. Чого ж мені треба? І записався я до повстанців у такий момент» [10, с. 129]. Український письменник Б. Антоненко-Давидович пригадує: «Деся на середині між Сквирою й Білою Церквою ми заночували в маленькому селі, де сам Бог навів нас на гостинного, національного свідомого селянина-господаря, котрий, як Євангеліє, зберігав «історичні оповідання» Кащенка, які мабуть його і зробили таким свідомим» [1, с. 181].

У фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова міститься рідкісний примірник першого видання історичної повісті А. Кащенка «Під Корсунем». Дане видання ілюстроване, зокрема, використано малюнки І. Репіна. На примірнику містяться штампи власника¹ **«Борись Виталієвич Юркевскій Києвъ»** на верхній обкладинці, титульній сторінці та на листах 3, 5, 35, 55, 75. На титульній сторінці міститься власницький запис **«Юркевський Борис Квітня 1го 1914 р.»**. На сторінці 91 розміщено позначку власника: **«подвижной очагъ»**.

Не менш популярним серед населення був Олелько (Олександр) Островський. «За столом при світлі газової лампи сидів підліток років п'ятнадцяти, син господаря, й читав. Коли двері рипнули, він підвівся й згорнув книжку, та я встиг глянути на палітурки її. То був Кащенко-твір «Славне Військо запорозьке низове», і я ще раз здивувався з популярності в народі цього, не такого вже майстра художнього слова Кащенка, старшого кондуктора Катерининської залізниці. Хоч на книжковому ринку вже помітний був своєю повістю «Мазепа» та іншими історичними творами набагато талановитіший кубанський письменник Олелько Островський, але не рівнялись йому до Кащенко-слави й великого впливу не тільки на молодь, а й на таких поважних літніх селян, як наші попередні і цей новий господарі» [1, с. 184]. Б. Антоненко-Давидович вказує, що О. Островський з Кубані. Насправді, він з Полтавщини, але в роки Першої

світової війни був мобілізований до царського війська і служив на Кавказькому фронті, тому й деякі його твори, що вийшли в 1915-1917 рр., й підписані містами Тифліс (нині Тбілісі), Баку, «діюча армія Кавфронту».

Надзвичайно цінним є 2-ге, виправлене й ілюстроване видання історичного оповідання «Корсунь» О. Островського, що вийшло друком у Харкові в 1914 році і міститься у фондах бібліотеки. Не зважаючи на постійну критику, праці А. Кащенко та О. Островського насамперед створювались для популяризації історії України серед юнацтва та малограмотного селянства, тому й були невеликими за розмірами й легкими для читання, через що й користувались такою популярністю серед населення.

Не можна оминати увагою й розкішне видання П. Куліша «Чорна рада», надруковане в типографії Є. Фесенка в Одесі у 1900 р. На відміну від попередніх двох зазначених книг, що були написані українською мовою, дане видання написано т. зв. ярижкою². «Чорна рада» ілюстрована відомим українським художником з Одеси – А. Ждахою, який при написанні своїх робіт, широко використовував етнографічні та історичні деталі того часу. Спочатку цензура усіляко, перешкоджала виходу книги, особливо ж через заголовний малюнок А. Ждахи. Тому за друком першого історичного роману слідувала уся тодішня українська громадськість. На жаль, малюнок був вилучений і досі не відомий [9, с. 70]. Екземпляр цього значущого видання міститься у фондах бібліотеки, зокрема на обороті титульного листа стоїть штамп круглої форми із зображенням герба Російської імперії і написом **«БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА»**. На титульному листі розміщений штамп **«Ukrainica»**, що свідчить про те, що даний примірник перебував у відділі книг «Україніка», який існував в 30-ті рр. XX ст. в Центральній науковій бібліотеці м. Одеси (ЦНБ).

Своєрідним символом українського руху початку XX ст. в Одесі був М. Комаров, що займався й популяризацією історії України, на жаль, не на стільки відомий як А. Кащенко та О. Островський [8, с. 129]. Так, ілюстрована праця М. Комарова «Оповідання про Богдана Хмельницького. Якъ вызволивъ винъ Украину одъ неволи польської. Написавъ М. Комаръ» 1901 р. в. (М. Комаръ – один із літературних псевдонімів автора), що потрапила до фондів з особистої бібліотеки О. Маркевича. О. Маркевич – одеський історик, що написав першу ґрунтовну монографію присвячену 25-ти річчю Новоросійського університету і першим почав вести курси з історії України в Одесі. О. Маркевич активно співпрацював з українським національним рухом в Одесі. Так, причиною його звільнення і встановлення подальшого жандармського нагляду за ним стали українські книжки, надруковані в Європі й подаровані М. Грушевським, що знайшли в його саквояжі при переході кордону. Про належність книги до особистої бібліотеки О. Маркевича свідчить дарчий напис: **«Многоуважаемому Алексею Ивановичу Маркевичу, отъ М. Комарова»**. Після смерті О. Маркевича в 1903 р. його дружина частину книгозбірні чоловіка подарувала бібліотеці Новоросійського університету.

В 1901 році вийшла в світ ще одна праця М. Комарова «Оповідання про Антона Головатого та про початок чорноморського козацького війська», оздоблена ілюстраціями А. Ждахи. Дана праця є дещо переробленим твором Г. Квітки-Основ'яненка «Головатый», де розміщено популярний виклад основних віх біографії А. Головатого. На с. 52 міститься штамп круглої форми з написом **«ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА М. ОДЕСИ»**, що свідчить про надходження книги в період з 1923 р. по 1930 р.

Ще одна праця М. Комарова «Запорозьські вольності» (в бібліотеці знаходиться 2-е видання 1917 р.), в якій в популярній формі викладу охарактеризовано землі, що належали Запорізькій Січі, описано паланкову схему поділу, вказано економічні сторони життя тощо. На титульній сторінці знаходиться прямокутний штамп **«БІБЛІОТЕКА 1-ОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАТИВНОЇ ПРОСВІТИ імені Тараса Шевченка»**.

Власне, через популяризаторську роль історичної белетристики та інших обставин можна констатувати, що в період Української Революції 1917-1921 рр. «козацький міф», або ж ідею козацтва використовували практично усі противборчі сторони, що діяли на теренах України. Слід відзначити, що існувало дві паралельні ідеї козацтва. Інтелігенція захоплювалась історією Гетьманщини і вважала за потрібне відновити автономію України (так, влітку 1917 р. М. Грушевський пропонував відновити федеративний союз України з Росією, саме на засадах Переяславського договору 1654 року), а в селянства пам'ять про козацтво та його уособленням була Запорізька Січ з її егалітарними традиціями та доволі анархічною структурою та гайдамацький рух, що сприймався як антипанський. Отже, історична пам'ять про козачину містила державницький та соціальний фактори, але нечисленний прошарок української інтелігенції орієнтувався на автономістські традиції козаків, а селянство захоплювалось козацтвом через його антипоміщицьку направленість (цікаво, що селянство не брало до уваги той факт, що чимало козацької старшини успішно інкорпоровалось в стан російського дворянства і стало тими самими панами; насамперед, народна пам'ять більшою мірою стосувалась Запорізької Січі, С. Палія та діячів гайдамацького руху) [4, с. 60].

Зокрема, весною 1917 року, у зв'язку з українізацією військових частин колишньої царської армії, більшість українських полків отримали назви на честь козацьких гетьманів, отаманів, полковників (П. Орлика, І. Богуна, М. Залізняка, Б. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Мазепи, Т. Трясила, К. Гордієнка, І. Сірка, П. Полуботка тощо), військові ранги теж були змінені. Замість «солдат» вводилось «козак», «офіцер» змінювалось на «старшина», «батальйон» — на «курінь», «взвод» — на «чота» і т. д. Віддаючи данину історичній традиції, формувалися українські добровольчі частини, що отримали назву «гайдамак». Зокрема, в Одесі за ініціативи та активної участі І. Луценка сформовано Одеський гайдамацький кіш [11, с. 74]. Пізніше в радянській історіографії «гайдамаками» та «петлюрівцями» називали усіх учасників українських військових

частин, а самі слова стали синонімами погромників, бандитів, головорізів. В цей самий час на Звенигородщині починають утворюватися перші осередки Вільного козацтва. Вільне козацтво – парамілітарна організація самооборони українського селянства (згодом долучились робітники та інтелігенція), що мала яскраво виражений антипоміщицький характер. Переважна більшість учасників цього руху зосередилась на Правобережній Україні, проте чимало осередків діяли й на Лівобережжі. Модними та популярними у вільних козаків стає традиційний козацький одяг (чумарки, киреї, жупани, опанчі, смушкові шапки), зброя та зачіски (на 2-й Всеукраїнський військовий з'їзд делегація від Вільного козацтва прибула одягнута в козацький одяг XVIII ст., озброєнні старовинними шаблями та з виголеними на головах оселедцями) [3, с. 86]. Згодом ця мода починає ширитись і на вояків військових підрозділів УНР.

З військовополонених царської армії українського походження Німеччиною та Австро-Угорщиною було утворено дві дивізії Синьожупанну та Сірожупанну (свої назви вони отримали через військовий однострій, що складався з синього чи сірого жупана). В період Української Держави гетьман П. Скоропадський планував відродити козацький стан, що мусив би стати опорою його режиму.

Чимало повстансько-селянських загонів різноманітного політичного забарвлення, що діяли в період 1918-1921 рр., також містили в собі елементи «козацького міфу». Як свідчать більшовицькі джерела: *«Селянська молодь у бандах становила дуже й дуже чималу частину. Розагітована куркулівською контрреволюцією за справу «самостійної України без жидів і кацапів», проти «комунії» уявляючи себе в ролі коліїв, козаків-запорожців, молодь брала участь у погромах, грабунках, що до того ж були взаконені в деяких бандах, за прикладом Запорізької Січі – все що здобув козак під час бою /погрому/ переходить у його власність, здобуте на стоянці /розуміється мирний грабунок/ у власність загону»* [13, арк. 53]. Лідер селянського руху на Півдні України Н. Махно в своїх мемуарах свідчить, що змалку любляв слухати історії, перекази, пісні про запорозьких козаків, їх боротьбу за волю проти панів. Так, територія, на якій активно діяли загани махновців, географічно співпадає з колишніми Вольностями Війська низового Запорозького. В деяких документах махновці називають себе «вільними козаками степу», а елементи козацької одежі набули й серед них чималого поширення [7, с. 34; 2 с. 346].

Серед військ Директорії УНР чимало військових підрозділів отримали назву, пов'язану з козацтвом, і намагались мати своєрідні елементи одягу (смушкові шапки зі шликами, жупани, оселедці). Слід згадати про елітну кавалерійську частину армії УНР – 1-й полк Чорних запорожців, що отримав свою назву, через те, що увесь одяг був чорного кольору: шапки зі шликами, жупани. Майже усі козаки носили зачіску – оселедець. Доречною є згадка і про Запорізьку Січ отамана Ю. Божка, що стала символом використання ідеї козацтва. Колишній штабс-капітан царської армії Юхим Божко сформував власний загін, що отримав назву «Запорізька Січ». Порядок і дисципліна у загоні підтримувались

звичаями та практиками, що побутували на Запорізькій Січі XVII-XVIII ст. Сам отаман мріяв на одному з островів Дніпра відбудувати Січ та відновити «колишні вольності». Ю. Божко писав та підписувався гусячим пером, мав при собі булаву (впродовж довгого часу вважалося, що булаву «конфіскували Божкові хлопці» з Катеринославського музею; але це історична легенда, оскільки в «Запорозькій Січі» був свій майстер, що і виготовив точну копію з експонату XVIII ст.) [1, с. 120; 6, с. 123].

Не оминули увагою фактор популярності козацтва серед українського народу й більшовики, тому й використовували його самі. *«В українському народі була живуча традиція боротьби – козакування. Живучістю цих традицій нехтувати було шкідливо, що і врахував Радянський уряд України у 1918 р. Центральна Рада провадячи контрреволюційну політику, обіцяла провести «оказачення» всього народу і разом з тим враховуючи традицію козакування – формувала власне національне військо – вільне козацтво, до якого входили: гайдамацькі, сердюцькі та січово стрілецькі дивізії. До її вільного козацтва пішла масово молодь українського села, особливо ж на Правобережжі. Радянський уряд прийнявши виклик Центральної Ради на війну з нею, і правильно розуміючи причини живучості в українському народі козакування в протилежність до вільного козацтва – і проти нього 10-го січня 1918 р. видав свій декрет про утворення українського радянського регулярного війська, назвавши його «Червоним козацтвом» [12, арк. 6-9]. З'єднання Червоного козацтва стало однією з елітних кавалерійських частин Робітниче-селянської Червоної армії. Під час радянсько-польської війни 1920 р. червоні козаки часто співали історичні козацькі пісні про боротьбу козацтва з польською шляхтою, присвячені Хмельниччині тощо [14, с. 145]. Також в Червоній армії восени 1918 року було сформовано полки імені І. Гонти, М. Залізняка, І. Богуна та Т. Трясила. Одним із перших командирів полку ім. І. Богуна був М. Щорс, згодом міфологізований радянською пропагандою.*

Таким чином, можна зробити наступні висновки. В період Української революції 1917-1921 рр. широко використовується козацька тематика більшістю протиборчих сторін конфлікту. Значною мірою, історична белетристика сприяла підвищенню інтересу до теми козацтва, що популяризувала даний період історії України. У фондах бібліотеки вміщені найбільш яскраві історичні твори, що друкувались на той час, нерідко з дарчими чи власницькими написами.

Примітки

¹ Борис Віталійович Юрківський народився 1881 р. в місті Києві. Закінчив університет св. Володимира. Був одружений з Івашенко Оленою Єпифанівною, уродженкою Києва, що впродовж 20-40 рр. працювала в Науковій бібліотеці [5, с. 258].

² В зв'язку з Емським указом 1876 р. було заборонено писати українською орфографією, тому багато праць виходять написані російськими літерами, але при цьому зберігаючи українську мову, що отримало назву «ярижка». Ярижка побутувала до 1905 року, доки не було відмінено Емського указу у зв'язку із Першою російською революцією.

Список використаних джерел та літератури:

1. Антоненко-Давидович Б. На шляхах і роздоріжжях : спогади, невідомі твори / Борис Дмитрович Антоненко-Давидович ; авт. вступ. ст., упоряд. і комент. Б. О. Тимошенко. – Київ : Смолоскип, 1999. – 288 с.
2. Белаши А. Дороги Нестора Махно : историческое повествование / А. В. Белаш, В. Ф. Белаш. – Киев : Проза, 1993. – 592 с.
3. Записки генерал-хорунжого : [Спомини] / Юрко Тютюнник ; передм. І. Ольховський. – Київ : Книга Роду, 2008. – 312 с. – (Мемуари).
4. Лободаєв В. Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні, 1917-1918 рр. / Володимир Миколайович Лободаєв ; ред. Ю. Олійник. – Київ : Темпора, 2010. – 672 с.
5. Ляшенко О. «Московсько-українська фразеологія» В. Г. Дубровського у світлі сучасного розуміння проблем перекладознавства / Ольга Леонідівна Ляшенко // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2009. – Т. 14, вип. 19. – С. 252-262.
6. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. Ч. I : Центральна Рада – Гетьманщина – Директорія. Ч. II : Кам'янецька доба / Ісаак Прохорович Мазепа ; передм. В. С. Мороз. – Дніпропетровськ : Січ. – 2001. – 415 с.
7. Махно Н. Сповідь анархіста : [історична пам'ятка] / Нестор Махно ; передм. М. Головатий. – Київ : Книга Роду, 2008. – 624 с. – (Мемуари).
8. Мисечко А. Михайло Комаров як дослідник і популяризатор історії українського козацтва / Анатолій Іванович Мисечко // Чорноморська минувшина. – 2007. – Вип. 2. – С. 129-137.
9. Першина З. До історії видання роману П. Куліша «Чорна Рада» в Одесі / Заїра Валентинівна Першина, Лариса Похила // Записки історичного факультету / ОНУ імені І. І. Мечникова. – 1997. – Вип. 4. – С. 67-72.
10. Сосюра В. Третя Рота : роман / Володимир Миколайович Сосюра ; упоряд. С. А. Гальченко, В. В. Сосюра ; післямов. і приміт. С. А. Гальченка ; ред. В. Ф. Гужва. – Київ : Радянський письменник, 1988. – 359 с.
11. Тинченко Я. Українські збройні сили, березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії) / Ярослав Юрійович Тинченко. – Київ : Темпора, 2009. – 455 с.
12. ЦДАГОУ. – Ф. 59, оп. 1. – Спр. 979.
13. ЦДАГОУ. – Ф. 5, оп. 1. – Спр. 10.
14. Червоное казачество : сборник материалов к пятилетию. 1918-1923 / под ред. П. Мартынова. – Харьков : Путь просвещения, 1923. – 346 с.

Надійшла 15.11.2016 р.

Д. В. Кобельський,

бібліотекар І категорії Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРОЗА НА ТЕМУ «КАЗАЧЕСТВА» В СОБРАНИЯХ УНИВЕРСИТЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ И ЕЕ РОЛЬ В СОБЫТИЯХ УКРАИНСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1917-1921 ГГ.

Аннотация

В статье освещается издания исторической прозы о казачестве, которые находятся в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова и их влияние на события Украинской революции 1917-1921 гг. Обозначены причины популярности художественных произведений о казачестве, выявлены факторы использования идеи казачества в борьбе за власть в Украине 1917-1921 гг.

Ключевые слова: Кашченко А., Островский О., Комаров М., Ждаха А., Антоненко-Давидович Б., Сосюра В., Научная библиотека, Украинская революция, идея казачества, Червонное казачество, вольное казачество.

D. V. Kobelskii,

Librarian of the 1-st Category of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobrazhenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

HISTORICAL PROSE ON «COSSACKS» IN THE COLLECTIONS OF THE UNIVERSITY LIBRARY AND ITS ROLE IN THE EVENTS OF UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917-1921

Summary

Subject of article is illumination of historical prose of the end 19 – the beginning of the 20th century about the Cossacks and their role in events of 1917-1921 that is in funds of Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. The main objective of article is to expand knowledge of the unique editions, which are contained in a meeting of university library. On concrete examples, it is shown how the historical prose, ideologically influenced participants of events, the essence of use of the idea of the Cossacks by warring parties in race for power in Ukraine is disclosed 1917-1921. The popularity reasons of “the Cossack myth” in the Ukrainian people are established. In article, various parties of events of that time in the territory of Ukraine pay special attention to the analysis of various forms of involvement of the Cossacks. The main contribution of work, consists in what has been tracked library marks on this subject, clarifications of owners of books, are tracked bibliographic notes and dedicatory inscriptions and so forth. Results of a research have practical value for all who are interested in history of the Ukrainian revolution of 1917-1921, the Ukrainian historical fiction the beginning of the 20th century and history of Scientific Library of University.

Keywords: Kashchenko A. Ostrovskiy A., Komarov M., Zhdakha A., Antonenko-Davydovych B., V. Sosiura, Scientific Library, Ukrainian revolution, the idea of the Cossacks, the Red Cossacks, Free Cossacks.

References

- [1] Antonenko-Davydovych B. *Na shliakhakh i rozdorizhziakh: spohady, nevidomi tvory* [On roads and intersections: memoirs, unknown works]. Kyiv, 1999, 288 p.
- [2] Belash A. V., Belash V. F. *Dorogi Nestora Makhno: istoricheskoe povestvovanie* [Nestor Makhno Road: historical narration]. Kiev, 1993, 592 p.
- [3] Zapysky heneral-khorunzhoho [Notes of the general-khorunzhyi]. Kiev, 2008, 312 p.
- [4] Lobodaiev V. M. *Revoliutsiina stykhiia. Vilnozatskyi rukh v Ukraini, 1917-1918 rr.* [Revolutionary elements. The free-Cossack movement in Ukraine, 1917-1918]. Kiev, 2010, 672 p.
- [5] Liashenko O. “Moskovsko-ukrainska frazeolohiia” V. H. Dubrovskoho u svitli suchasnoho rozuminnia problem perekladoznavstva [“The Moscow-Ukrainian phraseology” of V. G. Dubrovsky in the light of modern understanding of problems of theory of translation]. *Visnik Odeskoho natsionalnogo universitetu* [Odessa National University Herald]. Odessa, 2009, t. 14, no. 19, pp. 252-262.

- [6] Mazepa I. *Ukraina v ohni i buri revoliutsii 1917-1921* [Ukraine in the fire and the storm of revolution 1917-1921]. Dnipropetrovsk, 2001, 415 p.
- [7] Makhno N. *Spovid anarkhista : [istorychna pamiatka]* [Anarchist's confession: historic landmark]. Kiev, 2008, 624 p.
- [8] Mysechko A. Mykhailo Komarov yak doslidnyk i populiaryzator istorii ukrainskoho kozatstva [Mykhailo Komarov as researcher and popular writer of history of the Ukrainian Cossacks], *Chornomorska mynuvshyna* [Chornomorska mynuvshyna]. Odessa, 2007, no. 2, pp. 129-137.
- [9] Pershyna Z. V., Pokhyla L. Do istorii vydannia romanu P. Kulisha "Chorna Rada" v Odesi [To the history of edition of the novel of P. Kulish "Chorna Rada" in Odessa]. *Zapysky istorychnoho fakultetu* [Notes of the Faculty of History]. Odessa, 1997, no. 4, pp. 67-72.
- [10] Sosiura V. M. *Tretia Rota: Roman* [Third Company: Novel]. Kyiv, 1988, 359 p.
- [11] Tynchenko Ya. Yu. *Ukrainski zbroini syly, berezen 1917r. – lystopad 1918r.* [The Ukrainian armed forces, March 1917 – November 1918]. Kyiv, 2009, 455 p.
- [12] *Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy* [Central State archive of public reunification of Ukraine]. F. 59, op. 1, spr. 979.
- [13] *Tsentralnyi Derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy* [Central State archive of public reunification of Ukraine]. F. 5, op. 1, spr. 10.
- [14] *Chervonnoe kazachestvo: Sbornik materialov k pyatiletiyu* [Red Cossacks: The collection of materials to the fifth anniversary]. Kharkov, 1923, 346 p.

УДК 027.7:090.1=135.1:378.4(477.74-21)

Е. А. Мельниченко,
ведущий редактор Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**РУМЫНСКИЕ ИЗДАНИЯ В ИМЕННОМ ФОНДЕ
В. И. ГРИГОРОВИЧА НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
И. И. МЕЧНИКОВА**

Статья посвящена исследованию румынских изданий XIX в. из книжного собрания Виктора Ивановича Григоровича, дана характеристика изданий и уделено внимание владельческим записям на экземплярах славистического книжного собрания В. И. Григоровича из фонда Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова.

Ключевые слова: В. И. Григорович, Я. Вэжэрескул, П. Майор, Г. Шинкай, Н. Бэлческу, А. Лауриан, славист, румынская кириллица, хроника, грамматика, румыны, Румыния, Валахия, Дакия.

В Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова хранится богатый фонд с уникальными и ценными изданиями, который пополнялся на протяжении многих лет. Особую ценность представляют румынские издания XVIII-XIX вв. из именного фонда В. И. Григоровича, напечатанные кириллическим шрифтом. Кириллический алфавит оставался в ходу до 60-х годов XIX в., после чего был полностью заменен латинским. Шрифт издаваемых в этот период румынских книг отражает поэтапный переход кириллической письменности на латиницу.

Книжный дар известного историка и слависта, профессора В. И. Григоровича, первого декана историко-филологического факультета ИНУ, стал первым именовым фондом университетской библиотеки. Виктор Иванович Григорович приобрёл большую часть своей библиотеки во время научной поездки по славянским землям в 1844-1847 гг. Будучи молодым преподавателем Казанского университета, В. И. Григорович оказался среди исследователей, для которых Министерство народного просвещения Российской империи организовывало поездки за границу для ознакомления с языками, литературой и историей славян. Такая практика считалась лучшим средством в подготовке преподавателей-славистов [1, с. 8-9]. В отличие от коллег, Виктор Иванович разработал свой план изучения истории южных славян, направленный, в первую очередь, на исследование раннеславянской письменности, болгарского языка и быта славянских народов на Балканском полуострове. Целью научного путешествия

было посещение малоизвестных уголков славянского мира и исследование находящихся там памятников славянской старины. В. И. Григорович посетил Константинополь, Афон, Македонию, Болгарию, Валахию, Венгрию и Вену. Книжное собрание, приобретённое Виктором Ивановичем во время поездки, содержит редкие и ценные издания XVI-XIX вв., изучение которых даёт представление об истории и культуре славянских народов [6, с. 15].

В данном исследовании внимание уделено румынским изданиям первой половины XIX в. из именного фонда Виктора Ивановича. Всего в именном фонде хранится шесть экземпляров книг, которые напечатаны румынской кириллицей, латиницей и на переходной азбуке румынского языка. Наличие подобных изданий в книжном собрании В. И. Григоровича говорит об интересе учёного к румынскому языку. Виктор Иванович, будучи преподавателем славянской филологии, занимался не только составлением сравнительной грамматики славянских языков, но и собиранием их образцов, позволяющих наглядно пояснить грамматику и успехи литературы. В ходе изучения румынского языка учёным было обнаружено много заимствований из славянского языка, он объяснял это тем, «... что ещё до исхода X столетия поселение нынешних Молдавии, Валахии и Бессарабии состояло исключительно из словен, соплеменных настоящим булгарам ... а язык их обитателей представляет своим образованием чрезвычайно любопытное сближение с болгарским» [3, с. 19-20].

На протяжении четырёх месяцев, проведённых в Валахии, В. И. Григорович проявил интерес не только к румынскому языку, но и к местности, культуре и истории румынского народа. Ознакомление с местностью и бытом румын, по мнению исследователя, должно было дополнить сведения об истории славян на данной территории. Виктор Иванович объехал западную и часть восточной Валахии в поисках интересующих его источников, а вернувшись в Бухарест, принялся за изучение румынского языка. Учёный посетил ряд городов (Тырговиште, Кимпулунгу, Куртя де Арджеш, Римник) в поисках собрания книг, напечатанных в разное время в Валахии. Им были изучены библиотеки учебных заведений, метрополий, мужских и женских монастырей. В монастыре Бистрице В. И. Григоровичем было обнаружено около 50 славянских и до 20 румынских рукописей, преимущественно религиозного содержания [3, с. 223].

Пребывание в это время в Бухаресте многих болгар, среди которых были учёные, писатели и деятели болгарского просвещения, дало возможность В. И. Григоровичу расширить круг своих сведений о болгарском языке и способах его усовершенствования [3, с. 221]. Кроме того, поиски в румынских землях позволили Виктору Ивановичу Григоровичу обрести для личной коллекции ряд ценных книжных изданий румынских писателей и деятелей ардяльской (трансильванской)¹ школы [2, с. 161].

Остановимся на более значимых экземплярах из именного фонда В. И. Григоровича Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова, напечатанных на румынской кириллице. Среди них особое место занимает «Наблюдения, или Рассмотрение правил румынской грамматики ...» (*«Обсерваций, сау Бэгэрь де сямэ, асупра регулелор Граматичий румынешти ...»*, Вена, 1787) [Прил. 1] –

первая грамматика румынского языка, написанная поэтом Я. Вэкэрескул (ил. 1). Румынский поэт Яннаке Вэкэрескул (Ianache Văcărescul ; 1740-1799) происходил из древнего рода румынских бояр. Он был эрудированным человеком, знал много языков как древних, так и современных [5, с. 77-88]. Я. Вэкэрескул, будучи филологом и историком, счёл своим долгом написать книгу о румынском языке, который был малоисследован. В своём труде он предпринял попытку раскрыть происхождение языка и проследить его взаимосвязь с языками романской группы индоевропейской языковой семьи. Основной упор был сделан автором на грамматику, орфографию и синтаксис. Яннаке Вэкэрескул придавал особое значение изучению поэзии, что отразилось в самой работе, которая была дополнена оригинальными примерами [9, р. 318-322 (№ 517)].

Большую ценность для историков и филологов имеет университетское издание «История происхождения румын в Дакии ...» (*«История пентру ынчену тул ромынилор ын Дакиа ...»*, Буда, 1834) [Прил. 2] Петру Майора (Petru Maior ; 1756-1821) – румынского теолога, историка и лингвиста, одного из представителей идеологического движения трансильванской школы (ил. 2). Толчком к формированию школы послужила жёсткая политика австрийских властей, всячески подавлявших в Трансильвании любое проявление национального духа коренного большинства. Для этого времени характерно появление работ, говорящих об едином происхождении жителей Дунайских княжеств, берущих начало от даков. Петру Майор описывает автохтонное происхождение румынской нации и формирование румынского языка на основе вульгарной латыни. Он приводит ряд филологических и исторических аргументов, направленных на защиту теории о римском происхождении румын. Петру Майор отстаивал версию о том, что румынская нация происходит непосредственно от древних римских колонистов Дакии. Его работа представляет собой своего рода ответ на существовавшую в то время теорию, в которой говорилось, что румыны являются этнической группой, пришедшей с Балкан [7, с. 569-570].

Не менее интересным является работа Георгия Шинкай «Хроника румын и других народов ...» (*«Хроника Ромынилор ши а май мултор нямурь ...»*, т. 1) [Прил. 3], изданная в Яссах в 1843 г. (ил. 3). Георгий Шинкай (Gheorghe Șincai ; 1753-1816) – румынский историк, теолог, педагог и переводчик, один из представителей движения трансильванской школы; яркий представитель румынской культуры и науки. На протяжении многих лет он собирал коллекцию документов, на основе которых написал свою историческую работу «Хронику румын и других народов ...». Это первая современная история румын от их истоков до XIX в. В ней автор комментирует важнейшие события из истории румынского народа и отстаивает точку зрения автохтонности румын на современной территории [7, с. 570]. Виктор Иванович Григорович приобрёл «Хронику ...», вероятнее всего, в 1845 г. в Бухаресте, где находился более четырёх месяцев во время своих научных исследований [8, с. 99-101]. Особый интерес представляет владельческая запись чернилами на титульном листе данного экземпляра: **«Capitanu Konstantin Oltelni | cianu. Bucuresci 1845 | Aug: 2»** («Капитан Кон-

стантин Олтелничану. Бухарест 1845/Авг:2» (ил. 4). Запись принадлежит Константину Олтелничану – румынскому библиофилу первой половины XIX в., в библиотеке которого собраны уникальные памятники по истории румынского языка и литературы [10, с. 20].

Следует отметить экземпляр издания из фонда В. И. Григоровича, напечатанный переходным шрифтом румынского языка (использование кириллических и латинских букв в едином тексте). Это периодическое издание по истории Дакии, редакторами которого являются Николай Бэлческу (Nicolae Bălcescu ; 1819-1852) и Требоний Лауриан (Treboniu Laurian ; 1810-1881), «Исторический вестник для Дакии ...» («*Magazinu istoriku pentru Dacia ...*») [Прил. 4], издаваемый в 1845-1851 гг. (ил. 5). Редакторы в своём издании придерживаются линии чисто римского происхождения румынского народа. Для ознакомления и распространения непосредственных источников по истории Валахии Н. Бэлческу и Т. Лауриани издавали в своём журнале летописи и грамоты, найденные в рукописных документах, а также народные предания и песни. В. И. Григорович познакомился с редакторами исторического журнала во время своего пребывания в Бухаресте. Результатом знакомства было сотрудничество Виктора Ивановича с румынскими учёными при подготовке издания журнала. В журнале был опубликован «документ, касающийся сношений молдавских воевод с охридским архиепископом» из личного собрания рукописей учёного [8, с. 102], найденный В. И. Григоровичем в Рыльском монастыре в Болгарии. Сведения об этом находим в первом томе издания на с. 278: «Данная переписка на славянском языке была обнаружена в Македонии в монастыре Святого Иоана Рильского русским учёным Д. Глигоровичем (т. е. В. И. Григоровичем), который ею поделился» (*переведено нами. – Е. М.*) (ил. 6). Виктор Иванович поддерживал стремления румынских учёных в поисках новых источников по истории края и надеялся на обнаружение уникальных славистических памятников. Также, Т. Лауриани было опубликовано рассуждение об истории румын, а Н. Бэлческу статью о материалах румынской истории, летопись и несколько документов [3, с. 227].

Отличительной чертой приобретённых на территории Румынии книжных изданий в личном собрании В. И. Григоровича является особый шрифт, характерный для этого времени на территории Румынии. В первой половине XIX в. румынские учёные, пытаясь доказать чисто римского происхождения своего народа, при этом занимались исследованием эпохи господства римлян в Дакии. Такого рода исследования отразились не только на истории, но и на орфографии румынского языка, как на неотъемлемой части национального самосознания румынского народа. Дальнейшая чистка славянских заимствований в румынском языке определило последующее преобразование языка, что повлекло за собой определённые изменения в орфографии, замену смешанного алфавита латиницей. Конечной целью нововведения стало не только замена кириллических букв на латинские, но и произношение румынских слов на латинский лад. Такие изменения отразились на шрифте выпускаемых книг на территории Румынии, вот почему встречаются книги, напечатанные на кирил-

лице и переходной азбуке румынского языка. Наличие подобных книжных изданий в именном фонде В. И. Григоровича говорит о непосредственном интересе учёного, как преподавателя славянских языков, к процессам, происходившим в румынском языке XIX в.

Примечания

¹Трансильванская школа – политическое и культурно-языковое движение греко-католической румынской интеллигенции на территории австро-венгерской Трансильвании. Движение зародилось во второй половине XVIII – начале XIX веках как литературно-лингвистическое, но в XIX-XX вв. его ответвления постепенно распространились на территории других восточно-романских земель, в том числе в Румынии. Идеи движения нашли широкую финансовую поддержку в странах Запада (в первую очередь в Германии и Австро-Венгрии), стремящихся дистанцировать основную массу православных румын и молдаван от Российской империи, их традиционного союзника. Они также легли в основу современного румынского национализма, а также новой языковой политики румынского государства. Несмотря на свой противоречивый характер, деятельность трансильванской школы стала заметным событием в жизни румынского народа в новое время [6, с. 570].

Список использованной литературы:

1. *Алексеев М. В.* К истории создания «Отдела по славянской филологии профессора В. И. Григоровича» в библиотеке Новороссийского университета / М. В. Алексеев // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці : матеріали II Міжнар. книгознавчих читань (Одеса, 18-19 верес. 2012 р.). – Одеса, 2013. – С. 8-27.
2. *Алексеев М. В.* Славистическое книжное собрание профессора Виктора Ивановича Григоровича в библиотеке Одесского университета / М. В. Алексеев // В. И. Григорович и развитие славяноведения в России : материалы «круглого стола» с междунар. участием, посвященного 200-летию со дня рождения ученого (Казань, 10 апреля 2015 г.) / сост. и отв. ред.: Г. П. Мягков, Е. А. Чиглинец. – Казань : изд-во Казан. ун-та, 2015. – С. 154-167.
3. *Григорович В. И.* Донесения В. И. Григоровича об его путешествии по славянским землям / В. И. Григорович. – Казань : типо-литогр. императ. ун-та, 1915. – VIII, 256 с.
4. Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета (1865-1920) : материалы к истории Одесского национального университета им. И. И. Мечникова / Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова, Науч. б-ка ; сост. Е. В. Полевщикова [и др.] ; науч. ред. В. А. Смытына ; ред.-библиограф М. А. Подрезова. – Одесса : Астропринт, 2005. – 422 с.
5. *Демин О. Б.* Молдавия и Румыния в деятельности российского слависта В. И. Григоровича / О. Б. Демин // В. И. Григорович и развитие славяноведения в России : материалы «круглого стола» с международным участием, посвященного 200-летию со дня рождения ученого (Казань, 10 апреля 2015 г.) / сост. и отв. ред.: Г. П. Мягков, Е. А. Чиглинец. – Казань : изд-во Казан. ун-та, 2015. – С. 77-88.
6. *Дьомін О. Б.* Шукач слов'янських скарбів В. І. Григорович : монографія / О. Б. Дьомін, М. В. Алексеев ; авт. передмови І. М. Коваль ; наук. ред. В. О. Колесник ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред. Г. В. Великодні ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : ОНУ, 2015. – 482 с., [12] арк. іл. – (Розвиток науки в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова ; вип. : «Славістика»).
7. *Константиnescу М.* Румынская историография XIX – начала XX в. [Электронный ресурс] / М. Константиnescу // Историография нового времени стран Европы и Америки / отв. ред. И. С. Галкин. – М. : изд-во МГУ, 1967. – Режим доступа: <http://qps.ru/znat9> (дата обращения 19. 10. 2016). – Загл. с экрана.
8. *Петровский Н.* Путешествия В. И. Григоровича по славянским землям / Н. Петровский // Журнал министерства народного просвещения. – Новая серия. – СПб., 1915. – Ч. 59, нояб. – С. 63-131.
9. *Bibliografia romaneasca veche : 1500-1830 / de I. Bianu, N. Hodos.* – Bucuresti : stabilimentul graphic J. V. Socec, 1903. – Т. 2. – 572 p.
10. *Ciurtin E.* L'Inde vue de l'Orient de l'Europe. Vers une histoire culturelle des études indiennes en Roumanie du XVIIe siècle à 1940 [Электронный ресурс] / E. Ciurtin. – Режим доступа: <http://qps.ru/gFeOC> (дата обращения 13. 10. 2016). – Загл. с экрана.

Поступила 17.11.2016 г.

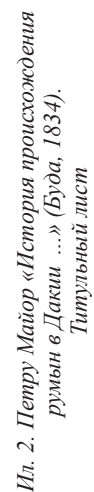
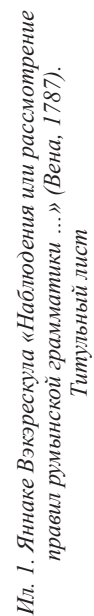
Приложения

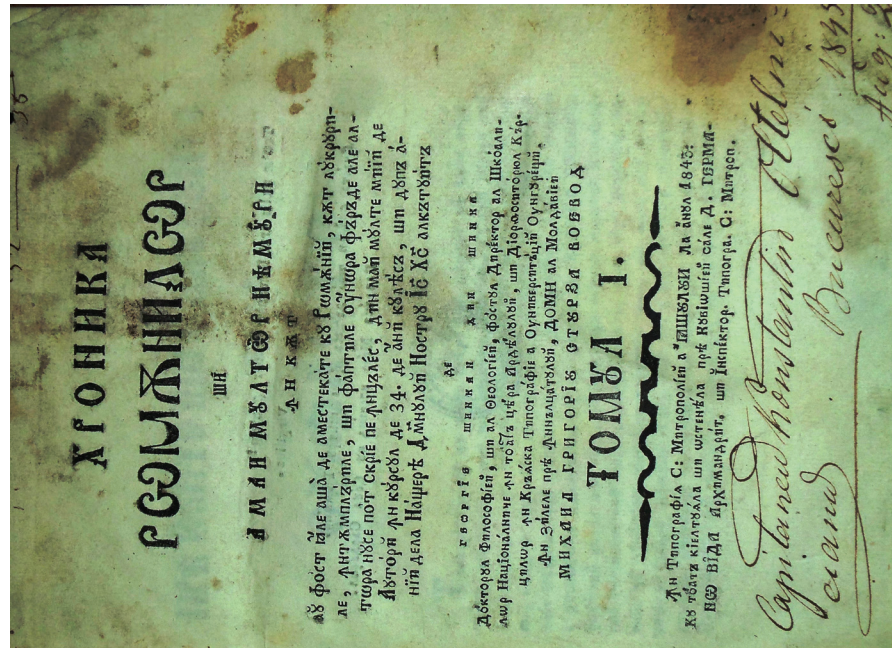
1. Вэкэрескул, Яннаке (Văcărescul, Ianahe ; 1740-1799). Обсерваций сау Бэгэрь де сямэ, асу-пра регулелор Граматичий румынешти / адунате ши алкэтуите де думнялуй Яннаке Вэкэрескул чел де акум дикеофулак а Бисеричий чей марь а Рэсэритулуй ши маре вистиеру а Принципатулуй Валахийей. – Типэритэ акум ынтру ал дойля рынду. – Ын Виенна Аустрией [Wien] : ла Иосифу ниблу де Бурцбек ынпэрэрескул ши крэескул ал Бурций типографу, 1787. (Шифр хранения – Григорович-Грамматика/112).

2. Маиор де Дичо-Сын[т]мэртин, Петру (Maior, Petru; 1756-1821). История пентру ынчепутул ромынилор ын Дакия / Ынтокмита де Петру Маиор де Дичо-Сынмэртин ... ; Ла Буда ын Крэяска типографие ла анул 1812 типэритэ ; Иар акум претипэритэ прин Йордаки де Мэлинеску ... ; Ку адаужеря Диалогулуй, ши а Диспутяциилор урмате ын лимба латиняскэ асупра ачестей историе, ши тэлмэчите ромэнеште прин Д. Дамаскин Божинка : Historia de origine valachorum. – Ын Буда : ку типарюл Крэештей типографие а Университатей Унгурешть, 1834. (Шифр хранения – Григорович История/93).

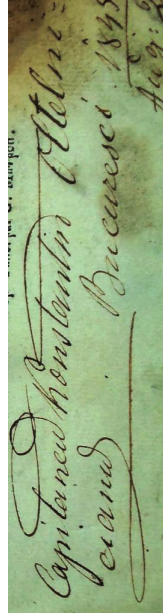
3. Шинкай, Георгие (Şincai, Gheorghe ; 1753-1816). Хроника Ромынилор ши а май мултор нямурь ын кыт ау фост еле аша де аместекате ку Ромыний, кыт лукруриле, ынтымилэриле, ши фаптиле унора фэрэ де але алтора ну се пот скрие пе ынцэлес, дин май мулте мий де Аутор ын курсул де 34 де ань кулясэ, ши дупэ аний де ла Наштеря Д[о]мнулуй Ностру И[су]с Х[ристос] / алкэтуитэ де Георгие Шинкай дин Шинка ... – [Iaşi] : ын типография С: Митрополией а Яшулуй, 1843. (Шифр хранения – Григорович Бытовые/18).

4. Magazinul istoricu пентру Dacia / Субт редакция луй А. Треб. Лауриану, ши Никол. Бэлческу. – Букурешть [Bucureşti] : ку типариул Колециулуй Национал, 1845-184[8]. (Шифр хранения – Григорович Бытовые/77).

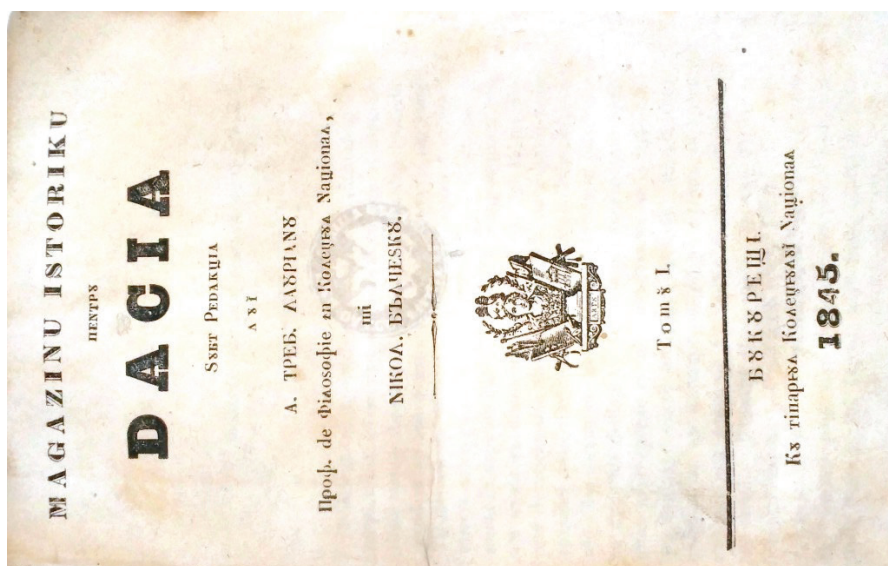

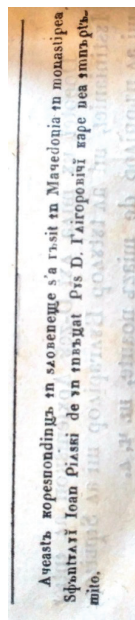
Ил. 3. Георгій Шинкай «Хроника румын и других народов ...» (Яссы, 1843). Титульный лист

Ил. 4. Владельческая запись:
«Капитану Константину Отелничану.
Бухарест 1845/Авг:2»

Ил. 5. «Исторический вестник для Дакии ...», т. 1 (1845). Титульный лист

Ил. 6. «Исторический вестник для Дакии ...», т. 1 (1845). Страница текста (с. 278)

О. О. Мельніченко,

провідний редактор Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
Тел. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**РУМУНСЬКІ ВИДАННЯ В ІМЕННОМУ ФОНДІ
В. І. ГРИГОРОВИЧА НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

Анотація

Стаття присвячена дослідженню книжкового зібрання Віктора Івановича Григоровича, охарактеризовано румунські книжкові видання XIX ст., також приділено увагу власницьким записам на примірниках славистичного книжкового зібрання В. І. Григоровича з фондів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова.

Ключові слова: В. І. Григорович, Я. Векерескул, П. Майор, Г. Шинкай, М. Белческу, А. Лауріан, славіст, румунська кирилиця, хроніка, граматика, румуни, Румунія, Валахія, Дакія.

E. A. Melnichenko,

Senior editor of the Scientific Library
of the Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**ROMANIAN PUBLICATIONS IN NOMINAL COLLECTION OF
BOOKS OF V. I. GRIGOROVICH AT THE SCIENTIFIC LIBRARY
OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY**

Summary

The present article is concerned with the investigation of Romanian publications from the book collection of Viktor Ivanovich Grigorovich, there are characteristic of book publications on the Romanian of XIX century, considered attention to the owner's provenance on the exemplars of scientific body of work of V. I. Grigorovich from the fund of ONU Scientific library named after I. I. Mechnikov. Book publications are interesting in that printed a special font, which is typical for that time in Romania. In the personal collection are saved 5 editions. These are printed in Cyrillic and Latin fonts.

Keywords: V. I. Grigorovich, Y. Vekereskul, P. Maiori, G. Shinkai, N. Balcescu, A. Laurian, slavic, romanian cyrillic alphabet, chronicle, grammar, romanians, Romania, Wallachia, Dacia.

References

- [1] Alekseenko M. V. K istorii sozdaniya «Otdela po slavyanskoy filologii professora V. I. Grigorovicha» v biblioteke Novorossiyskogo universiteta [The history of creation of the “Department for Slavic Philology Professor V. I. Grigorovich” in Novorossiysk University Library]. *Starodruky i ridsni vydannia v universytetskii bibliotetsi : materialy II 166 Mizhnarodnykh knyhozhnavchyykh chytan [Old printed books and rare books in the library of the university : materials of II 166 International bibliological readings]*. Odessa, 2013, pp. 8-27.
- [2] Alekseenko M. V. Slavisticheskoe knizhnoe cobranie professora Viktora Ivanovicha Grigorovicha v biblioteke Odesskogo universiteta [Victor Ivanovich Grigorovich’s collection of slavic books in the library of Odessa University]. *V. I. Grigorovich i razvitie slavyanovedeniya v Rossii : materialy «kruglogo stola» s mezhdunarodnym uchastiem [V. I. Grigorovich development of Slavic Studies in Russia : the materials of the “round table” with international participation]*. Kazan, 2015, pp. 154-167.
- [3] Grigorovich V. I. *Doneseniya V. I. Grigorovicha ob ego puteshestvii po slavyanskim zemlyam [Reports V. I. Grigorovich about his journey through the Slavic lands]*. Kazan, 1915, 256 p.
- [4] *Dariteli Nauchnoy biblioteki Odesskogo (Novorossiyskogo) universiteta (1865-1920) : materialy k istorii Odesskogo natsionalnogo universiteta im. I. I. Mechnikova [Donors Odessa (Novorossiysk) University Library (1865-1920) : materials to the history of the Odessa National University I. I. Mechnikov]*. Odessa, 2005, 422 p.
- [5] Demin O. B. Moldaviya i Rumyniya v deyatelnosti rossiyskogo slavista V. I. Grigorovicha [Moldova and Romania in the activities of Russian Slavist V. I. Grigorovich]. *V. I. Grigorovich i razvitie slavyanovedeniya v Rossii : materialy «kruglogo stola» s mezhdunarodnym uchastiem [V. I. Grigorovich development of Slavic Studies in Russia : the materials of the “round table” with international participation]*. Kazan, 2015, pp. 77-88.
- [6] Domin O. B. *Shukach slov 'ianskykh skarbiv V. I. Hryhorovych [Treasure Seeker Slavic V. I. Grigorovich]*. Odessa, 2015, 482 p.
- [7] Konstantinesku M. Rumynskaya istoriografiya XIX – nachala XX v. [Romanian historiography XIX-early XX century]. *Istoriografiya novogo vremeni stran Yevropy i Ameriki [The historiography of modern times in Europe and America]*. Available at : <http://qps.ru/znat9>.
- [8] Petrovskiy N. Puteshestviya V. I. Grigorovicha po slavyanskim zemlyam [Travel of V. I. Grigorovich through the Slavic lands]. *Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshcheniya [Journal of the Ministry of Public Education]*. Saint-Petersburg, 1915, t. 59, pp. 63-131.
- [9] *Bibliografia romaneasca veche : 1500-1830 [The old Romanian Bibliography : 1500-1830]*. Bucuresti, 1903, t. 2, 572 p.
- [10] Ciurtin E. *L’Inde vue de l’Orient de l’Europe. Vers une histoire culturelle des études indiennes en Roumanie du XVIIe siècle à 1940 [India on the East of Europe. Towards a cultural history of Indian studies in Romania from the 17-th century to 1940]*. Available at : <http://qps.ru/gFeOC>

УДК 027.7: 061.6:09:378.4(477.74-21)

Д. В. Ревенко,

бібліотекар I категорії Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,
тел.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

**ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ
КНИГОЗНАВСТВА У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
І. І. МЕЧНИКОВА**

У статті подано характеристику примірників видань Українського наукового інституту книгознавства, що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Надається короткий аналіз примірників, їх шляхів надходження до фондів бібліотеки, охарактеризовано власницькі ознаки.

Ключові слова: Український науковий інститут книгознавства (УНІК), бібліографознавство, бібліотекознавство, українська книга, Ю. Меженко.

У фондах університетської бібліотеки зберігаються видання Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) – першої науково-дослідної установи, яка існувала в Києві з 1922 р. по 1936 р. Діяльність УНІК можна розділити на два періоди: 1922-1931 роки, коли відбувається заснування і справжній розквіт досліджень у галузі книгознавства, і 1932-1936 роки – час реорганізації та розгрому.

Передумовою створення УНІК стала діяльність ряду установ. Насамперед це Бібліотечно-архівний відділ (Архівно-бібліотечний відділ) при Міністерстві народної освіти Центральної ради УНР (1917), який і започаткував основи державно-правового бібліотечно-бібліографічного будівництва в Україні [2, с. 11]. 18 лютого 1919 р. наказом комісара по Головному управлінню мистецтва та національної культури Бібліотечно-архівному відділу було запропоновано сформувати Головну книжкову палату (ГКП), яку слід вважати першим осередком української книгознавчої школи.

У грудні 1920 р. у Харкові при Всеукраїдаві (Всеукраїнському державному видавництві) було створено Центральний бібліографічний відділ (ЦБВ), на який було покладено функції збирання, реєстрації, збереження, статистичного обліку та наукової обробки друкарської продукції [2, с. 30]. Створення ЦБВ дозволило також зберегти апарат ГКП у Києві. Головна книжкова палата була реорганізована в Київський крайовий бібліографічний відділ при Київській філії Всеукраїдаву. Відділ здійснював контроль за одержанням нової літератури,

укладання реєстру літератури. У 1922 р. у Харкові було створено Українську книжкову палату, яка стала виконувати функції ЦБВ Всеукраїнського державного видавництва, і надалі саме вона здійснювала державний бібліографічний облік друкарської продукції. У цьому ж році за постановою «Про організацію Української книжкової палати ...» мала бути ліквідована Київська палата. З метою збереження київського бібліографічного осередку та його здобутків за попередні роки було створено Український бібліографічний інститут, головним завданням якого було видання списків всіх українських книжок, починаючи з перших років існування друкарства. Дещо пізніше він став називатися Інститутом українського книгознавства (ІУК), далі – Науковий інститут українського книгознавства (НІУК). Остаточна назва – Український науковий інститут книгознавства – з'явилася у першому «Положенні ...» про нього від 29 січня 1923 р. [12, с. 25].

Створення УНІКу було певною мірою зумовлене прикладом діяльності Інституту книгознавства в Петрограді. Коли восени 1920 р. Петроградська Книжкова палата припинила своє існування, натомість, було створено нову – у Москві. За рішенням колегії Державного видавництва 12 серпня 1920 р. Петроградська Книжкова палата мала продовжити свою діяльність як науково-бібліографічна установа. 20 серпня того ж року було прийнято рішення перейменувати її в Інститут книгознавства [4]. Аналогічно, коли в Харкові було відкрито Книжкову палату, керівник Головної Книжкової палати Ю. О. Меженко звернувся з пропозицією заснувати на базі київського осередку ГКП Інститут книгознавства, тобто УНІК.

Новостворений УНІК очолив Юрій Олексійович Меженко (1892-1969) – бібліограф, бібліотекознавець, книгознавець, літературний, театральний і музичний критик, визначний культурний діяч. Його спадщина охоплює майже всі галузі бібліографознавства та найповніше відображає пошуки українською бібліографією власних шляхів розвитку [12]. Саме з його ім'ям пов'язане створення основних бібліотечно-бібліографічних установ України. Ю. Меженко брав участь у написанні проекту Закону про створення Національної бібліотеки Української держави, був керівником Головної Книжкової палати (ГКП) у Києві 1919-1920 рр., головою Ради бібліотекарів Всенародної (Національної) бібліотеки України (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) у 1920-1922 рр. і директором Українського наукового інституту книгознавства (УНІКу) у 1922-1931 рр.

Першими співробітниками УНІКу стали колеги й однодумці Ю. О. Меженка по роботі у Всенародній бібліотеці України та Головній книжковій палаті Т. Г. Волобуєва, В. В. Шпілевич, Н. В. Заглада та ін. Основною заслугою Ю. Меженка слід уважати те, що йому вдалось залучити до активної роботи в Інститут на громадських засадах відомих на той час учених – Д. А. Балику, С. І. Маслова, В. А. Ігнатенка, С. О. Єфремова.

УНІК відіграв надзвичайно важливу роль у підвищенні рівня українського книгознавства та бібліотекознавства. Його діяльність поклала початок розробки історичних і теоретичних засад українського книгознавства. У листопаді 1923 р. на Всеукраїнській нараді працівників книги у доповіді директора Української книжкової палати М. Годкевича «Организация библиографической работы на Украине» були вперше обґрунтовані першочергові принципи організації бібліографічної діяльності в УНІК: вивчення загальних проблем бібліології та її окремих галузей; книговиріб, розповсюдження книг у бібліотечній та торговій формі, розроблення методів бібліографічного писання та класифікації, і, нарешті, соціально й індивідуально-психологічний бік вживання книги. У своїй теоретичній праці УНІК мав спиратися на постійну підтримку всіх установ, що сполучені з практичною роботою в царині виробництва та розповсюдження книг. Огляд видавництва, бібліотек, вивчення всього шляху книги від виробника до споживача, експериментальне вивчення всіх проблем, що стоять перед ним – такий повинен бути характер роботи Інституту. Друкування періодичних та неперіодичних видань зі всіх питань бібліології, організація курсів із книжної справи, об'єднання та напрямки кафедр книгознавства – таким повинен бути практичний напрям дослідчої праці Інституту. Інституту книгознавства повинна також підлягати бібліографія «Україніка». У цій галузі УНІК повинен використати не тільки свої книжкові матеріали, але й матеріали Центральних державних книгосховищ, у першу чергу Всенародної бібліотеки України та всіх інших бібліотек [8, с. 59].

У вступній статті до першого тому «Трудів Українського науково-дослідного інституту книгознавства» «Українська книга XVI, XVI, XVIII ст.» Ю. Меженко виділив основну мету УНІК як «... закладати фундамент під українське книгознавство. Через історичні обставини, що гальмували розвиток української культури, ми не дістали від попередніх поколінь майже нічого, на чому ми могли б твердо поставити свої книгознавчі дослідження. І тому робота Українського Науково-Дослідного Книгознавства протягом вже кількох років була не так фахово-дослідча, як бібліографічно-описова» [13, с. VII]. Головне завдання УНІК полягало в збиранні друкованих матеріалів, що виходили на території України з 1917 р., а також за її межами, у складанні бібліографій із різних галузей знань. Саме з цією метою УНІК продовжив формувати фонд Україніки. Адже з самого початку Інститут поділявся на відділи залежно від виду друкованих видань, а саме: книжковий, преси, прокламаційно-афішний та Україніка, що свідчить про практичну направленість у розвитку наукового характеру та створення повноцінної національної бібліографії.

Розквіт видавничої діяльності УНІК припадає на 1920-ті рр. Усі праці можна розділити на групи за тематикою: 1) історія книги, де розкриваються питання історії українського та початку європейського друкарства, історії української книги XIX ст., радянської книги; 2) мистецтво книги; 3) бібліографія – методологія опису стародруків, бібліографічні покажчики, каталогізація; 4) бібліо-

течна справа та вивчення читачів; 5) книжкова та видавнича справа; 6) історія української періодики; 7) книгознавство; 8) історія цензури; 9) поліграфія; 10) книжкова торгівля [2, с. 353-354].

Це роботи таких авторів, як В. І. Барвінок, Н. Біркіна, С. Боровий, Т. Г. Волобуєва, В. Дубровський, Ф. Ернст, В. Ф. Іваницький, В. Ігнатенко, С. І. Маслов, Ю. О. Меженко, П. М. Попов, Є. А. Рихлік, Я. І. Стешенко, І. Я. Фаас, В. Шпілевич, Д. М. Щербаківський. Усі роботи формували збірники або ж видавалися брошури окремих відбитків статей. Найбільш вагомими є видання чотирьох томів «Трудів Інституту книгознавства» (Київ, 1926, 1930), випуск журналу «Бібліологічні вісті» (1923-1930) та двох серій «Науково-популярна бібліотека книгознавства», «Українські біологи».

У ході дослідження зібрань Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова було виявлено й опрацьовано 42 примірника видань УНІК. Відмінною рисою всіх екземплярів є наявність марки УНІК (іл. 1). Більшість статей із «Бібліологічних вістей», інших журналів видавалися окремими брошурами більшим тиражем із приписом на звороті верхньої палітурки «відбитка з «Бібліологічних Вістей». Відбитки виглядали як окремі видання: мали свою обкладинку, титульний аркуш, заставки, кінцівки, власну пагінацію з першої сторінки, для них була встановлена ціна, за якою УНІК продавав чи обмінював їх на потрібні видання. Основна частина тиражу всіх видань використовувалася УНІК як обмінний фонд для комплектування книгознавчої бібліотеки, частина накладу йшла авторам.

На основі книжкових знаків (власницьких записів і штампів) було встановлено декілька шляхів надходження видань Інституту книгознавства до фондів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова. Це отримання книг у дар від авторів, власників примірників, про що свідчать штампи, автографи та власноручні написи дарувальників; книгообмін між бібліотеками та різними установами.

Неабиякий інтерес має екземпляр окремого відбитка Василя Дубровського (1897-1966) із журналу «Бібліологічні Вісті» «Нариси з історії Чернігівської Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст.» (1927), де йдеться про долю друкарні, яку 1679 р. Лазар Баранович перевів із Новгород-Сіверського до Чернігова. Автор всебічно проаналізував фінансовий стан друкарні при Чернігівському Троїцькому монастирі в 1799-1803 рр., 1804-1844 рр., принципи організації виробництва та продажу книжок, книготорговельні заходи митрополита Михайла, розглянув видання друкарні після 1804 р., простежив шлях книги з друкарні до бібліотек чи приватних власників, причини занепаду та умови ліквідації друкарні. Такі подробиці організації й функціонування Троїцько-Іллінської друкарні дало підстави досліднику припустити існування слідів діяльності друкарні і в XVII-XVIII ст.

На першій сторінці примірника є власницький запис В. Дубровського, який засвідчує факт дарування екземпляра у вересні 1928 р. Ф. Є. Петруню (1894-1963) (іл. 2).

Федір Петрунь був добре відомим як історик, бібліограф і географ. Із архівних документів Ф. Петруня відомо, що у 1928 р. він перебував у науковому відрядженні в Москві, де, за нашим припущенням, зустрічався з В. Дубровським [1].

Федір Євстафійович Петрунь був справжнім бібліофілом. Зібрав величезну особисту бібліотеку – книги та періодичні видання переважно з історії, географії, краєзнавства. За спогадами його сина, придбання книжок «стало суттєвою частиною наукової вдачі вченого протягом усього життя, незалежно від подальших посад та установ, в яких йому доводилося працювати» [9]. У 1963 р. Федір Євстафійович передав своє книжкове зібрання в дарунок Науковій бібліотеці Одеського державного університету, яке було виділено в окремий самостійний відділ – фонд Петруня, книги з якого супроводжуються штампом «Дар доц. Ф. Е. Петруня» (іл. 3).

У книжному фонді Ф. Петруня Наукової бібліотеки зберігається ще одне видання УНІК «Наукова бібліотека в сучасних умовах» (1930) С. Борового¹. Ця стаття з'явилася внаслідок роботи С. Я. Борового в Одеській Центральній науковій бібліотеці (ЦНБ) та її науково-дослідчої комісії. Наукова діяльність Саула Яковича почалася зі стін ЦНБ. У 1924 р. С. Л. Рубенштейн (1889-1960), директор Центральної наукової бібліотеки, поставив питання про професійне підготування бібліотечних працівників. Народний комісаріат освіти, вбачаючи ЦНБ одним із центрів наукової роботи в галузі бібліотекознавства в Україні, доручив їй підготування фахівців у цій галузі. І з 1926 р. на базі ЦНБ була відкрита аспірантура. С. Я. Боровий став першим її випускником і 1930 р. у журналі «Бібліологічні вісті» опублікував свою дисертацію «Наукова бібліотека в сучасних умовах» [10]. У передмові автор висловив подяку Ф. О. Петруню, що рецензував роботу й подарував йому примірник із підписом «Шановному Ф. О. Петруню від автора 22 X 1930» (іл. 4).

Із вище згаданими виданнями до фондів Наукової бібліотеки перейшов ще один окремий відбиток із журналу «Бібліологічні вісті» (1927, № 2) І. Я. Фааса «Інкунабули Центральної наукової бібліотеки м. Одеси : матеріали до зводного каталогу інкунабул бібліотек України» (1927). Іван Якович Фаас (1894-1945) – правознавець, історик права. Із 1921 р. жив і працював в Одесі, був вченим секретарем Одеського губернського комітету охорони пам'яток мистецтва та старовини, секретарем Археологічного інституту, ученим секретарем Головної бібліотеки вищої школи Одеси. Саме як бібліотекаря його зацікавило дослідження перших стародруків, що здебільшого написані на юридичну тематику та в результаті здійснив зразковий опис інкунабул із бібліотеки сенатора Р. Губе, яку Новоросійський університет придбав у 1868 році [14, с. 3].

Під час роботи Іван Якович співпрацював із різними науковцями як одеськими, так і київськими, про що свідчить його листування з Б. Зданевичем², який і написав рецензію до статті [6, с. 62]. Опублікуванням окремого відбитка займалася сама Центральна наукова бібліотека, яка подала до УНІКу заявку

на друкування статті в «Бібліологічних вістях». У Науковій бібліотеці зберігаються 5 примірників окремого відбитка. Один із примірників надійшов до фондів бібліотеки у складі книжного зібрання В. С. Фельдмана у 2008 р. За власницьким написом встановлено, що видання йому було подаровано дружиною Варнеке (іл. 5). Установити чиєю саме дружиною вона була чи Варнеке Бориса Васильовича³, чи його сина Олександра Борисовича⁴ складно, оскільки не знайдено документів, які б засвідчували цей факт.

Крім цього у фондах Наукової бібліотеки містяться вісім примірників відбитків, що на своїх сторінках мають штамп Бібліографічного кабінету, який був організований у 1920-х роках за сприяння Ф. Є. Петруня. П'ять окремих екземплярів відзначені штампом Української Державної Бібліотеки У.Р.С.Р ім. Т. Шевченка й один зі штампом «Бібліотека Одеського Державного Крайового Історич.-Арх. Музею» (нині Одеського археологічного музею). Ці власницькі особливості книжок можуть стати предметом окремих наукових досліджень.

Отже, 20-ті роки ХХ ст. відзначені значним інтересом науковців до становлення власного українського бібліографознавства та бібліотекознавства. Заснування в Києві Українського інституту книгознавства відіграло велику історичну, культурну цінність та заклало наукове підґрунтя у вивченні книги. Неабияку роль відіграло заснування українського відділу в Центральній науковій бібліотеці в м. Одесі, метою якого стало формування бібліотечної та бібліографічної бази для розвитку української культури на Одещині. Охарактеризовані нами примірники видань, що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова свідчать про те, що видання УНІК заклали бібліографічне підґрунтя в одеському науковому осередку, а їх наявність забезпечена насамперед завдяки обміну та даруванню друкованих матеріалів серед дослідників.

Примітки:

¹ **Боровий С. Я.** (1903-1989) – історик, автор близько 200 робіт з історії та історіографії українського єврейства, запорозького козацтва, українсько-єврейських стосунків, економічної історії Росії та України, книгознавства та бібліотечної справи, архівістики, пушкіністики, краєзнавства тощо.

² **Зданевич Б. І.** (1886-1966) – український орієталіст, книгознавець, мовознавець, перекладач, бібліограф. Із 1920 р. до 1944 р. працював у Всенародній бібліотеці України (нині – Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського) спочатку у відділі Orientalia, а з 1924 р. – у відділі стародруків (нині – відділ стародруків і рідкісних видань) на посадах фахівця-бібліотекаря, ученого бібліотекаря, помічника завідувача відділу Orientalia, помічника завідувача відділу стародруків, старшого наукового співробітника. Результатом багаторічної роботи став укладений Борисом Зданевичем «Каталог інкунабул Бібліотеки АН УРСР».

³ **Варнеке Б. В.** (1874-1944) – філолог-латиніст, історик театру, заслужений діяч науки УСРС.

⁴ **Варнеке О. Б.** (1904-1938) – історик України, сходознавець, етнограф.

Список використаної літератури:

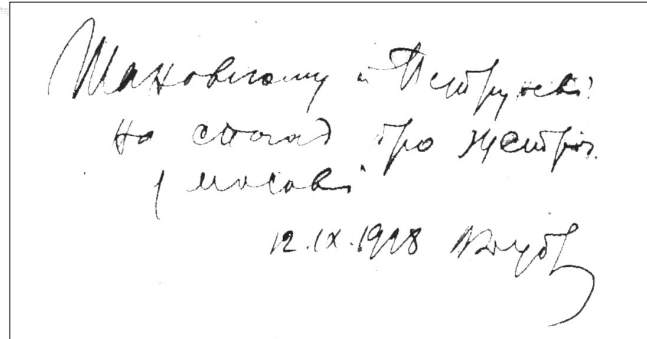
1. Архів Ф. Є. Петруня // Архів Наукової бібліотеки Одеського національного університету, відділ рідкісних книг і рукописів. – К. 48, од. зб. 451, арк. 6-11.
2. Ковальчук Г. І. Український науковий інститут книгознавства (1922-1936) / Г. І. Ковальчук; наук. ред. В. І. Попик; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Академперіодика, 2015. – 688 с.
3. Матяш І. Василь Дубровський / Ірина Матяш // Історіографічні дослідження в Україні. – Київ : НАН України. Ін-т історії України, 2002. – Вип. 12 : Визначні постаті української історіографії XIX-XX ст. – С. 384-405.
4. Михеева Г. В. История русской библиографии 1917-1921 гг. / Г. В. Михеева. – СПб. : Рос. нац. б-ка., 2012. – Ч. 1. – 559 с.
5. Михеева Г. В. Книжная палата в первые годы Советской власти, 1917-1920 / Г. В. Михеева // Современный библиограф. – М., 1967. – № 3. – С. 211-243.
6. Музичко О. Є. Взаємодія одеського та київського книгознавчих осередків у листуванні одеситів С. Я. Борового, Ф. Є. Петруня, І. Я. Фааса з киянами Ю. О. Меженко та Б. І. Зданевичем / О. Є. Музичко // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2011. – Т. 15, вип. 21. – С. 55-71.
7. Одеські історики : енциклопедичне видання / Одес. нац. у-т ім. І. І. Мечникова ; Асоціація європейської культури. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – Т. 1 : (початок XIX – середина XX ст.). – 480 с.
8. Перша Всеукраїнська нарада робітників книги [Електронний ресурс] // Бібліологічні вісті. – Київ, 1923. – № 4. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org/object.html?id=1500> (дата звернення 21.11.2016 р.). – Загл. з екрану
9. Савельєва Є. В. Дослідження історії України в науково-бібліографічній діяльності Ф. Є. Петруня / Є. В. Савельєва // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2007. – Т. 12, вип. 4. – С. 134-142.
10. Самодурова В. В. Научная библиотека Одесского университета в 1920-е годы / В. В. Самодурова // Наукова бібліотека в сучасному суспільстві. Історія. Проблеми. Перспективи : зб. ст. : до 185-річчя Наукової б-ки ОНУ ім. І. І. Мечникова / упоряд.: М. О. Подрезова, О. В. Суровцева, І. В. Шепельська ; відп. ред. В. А. Сминтина ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2003. – С. 97-106.
11. Солодова В. В. Формування та розвиток документальних колекцій у складі фондів одеських музеїв (1825-2003) / В. В. Солодова. – Одеса : Астропринт, 2010. – 304 с.
12. Стрішенець Н. В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 1997. – 144 с.
13. Українська книга XVI – XVII – XVIII ст. : твори Українського наукового інституту книгознавства / за ред.: М. О. Макаренка, С. І. Маслова. – Київ : ДВУ, 1926. – Т. I. – 434 с.
14. Фаас І. Я. Інкунабули Центральної наукової бібліотеки м. Одеси : матеріали до зводного каталогу інкунабул бібліотек України = Faas I. Die Wiegendrucke der Zentralen wissenschaftlichen Bibliothek zu Odessa : (Materialien zu dem Gesamtkatalog der Wiegendrucke der Bibliotheken Ukrainas) / І. Я. Фаас ; Праці Центральної наукової бібліотеки м. Одеси. – Одеса, 1927. – 25 с.

Поступила 17.11.2016 р.

Ілюстрації

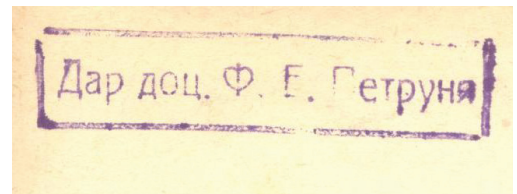

Іл. 1 Марки Українського наукового інституту книгознавства

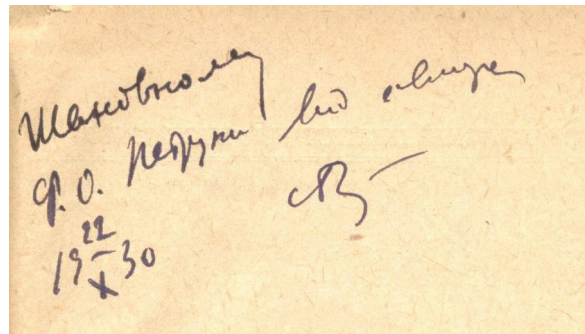

Михайловичу - Петруні!
На спогад про нещасливу
12.11.1918

Іл. 2 Дарчий напис Василя Дубровського Ф. Є. Петруню

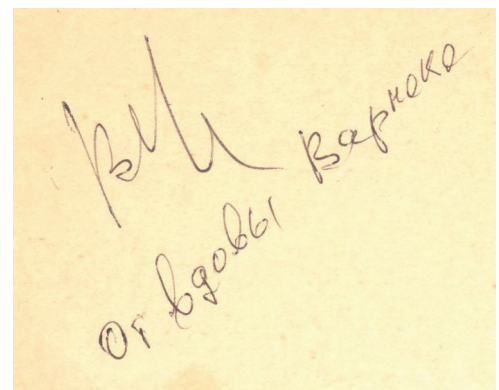

Іл. 3 Штамп: «Дар доц. Ф. Е. Петруня»

Михайловичу
Ф. О. Петруні
1922
1930

Іл. 4 Дарчий напис С. Я. Борового Ф. Є. Петруню

Варнеке
от вдовы

Іл. 5 Дарчий напис дружини Варнеке
В. С. Фельдману

Д. В. Ревенко,

библиотекарь I категории Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (0482) 34 80 11
e-mail: library@onu.edu.ua

**ИЗДАНИЯ УКРАИНСКОГО НАУЧНОГО ИНСТИТУТА
КНИГОВЕДЕНИЯ В ФОНДАХ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
И. И. МЕЧНИКОВА**

Аннотация

В статье дана характеристика экземпляров изданий Украинского научного института книговедения, которые хранятся в фондах Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Предоставляется краткий анализ изданий, их путей поступления в фонды библиотеки, рассмотрены владельческие признаки.

Ключевые слова: Украинский научный институт книговедения (УНИК), библиографоведение, библиотековедение, украинская книга, Ю. Меженко.

D. V. Revenko,

Librarian of the 1-st Category
of the Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenska St., Odesa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89
e-mail: library@onu.edu.ua

**PUBLICATION OF THE UKRAINIAN SCIENTIFIC INSTITUTE
OF BIBLIOLOGY IN THE FUNDS OF SCIENTIFIC LIBRARY OF
ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY**

Summary

The article contains characteristic of the examples of publications of the Ukrainian Scientific Institute of Bibliology which are stored in the funds of Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University. There is brief analysis of examples, ways of its entry to the funds of the library, characterized proprietary features.

During the study, it was identified and treated 42 copies of publications of the Ukrainian Scientific Institute of Bibliology. several ways of publications income has been established on the basis of bookmarks by the Institute of Bibliology for scientific libraries of Odessa I. I. Mechnikov National University. These are the gifts of the authors of books, owners of books and book exchange between libraries and various institutions.

Key words: Ukrainian Scientific Institute of Bibliology (USIOB), bibliography, library science, Ukrainian book, Yu. Mezhenko.

References

- [1] Arkhiv Petrunia F. Ie. [The Archives of Petrun F. Ie.]. *Arkhiv Naukovoi biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu, viddil ridsknykh knyh i rukopysiv* [Archive the Scientific Library of the Odessa Mechnikov, department of rare books and manuscripts]. Kart. 48, № 451, l. 6-11.
- [2] Kovalchuk H. I. *Ukrainskyi naukovi instytut knyhoznavstva (1922-1936)* [Ukrainian Research Institute of Book Science (1922-1936)]. Kiev, 2015, 688 p.
- [3] Matias I. Vasyl Dubrovskiy [Vasyl Dubrovskiy]. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini* [The historiography Research in Ukraine]. Kiev, 2002, no. 12, pp. 384-405.
- [4] Mikheeva G. V. *Istoriya russkoy bibliografii 1917-1921 gg.* [The history of Russian bibliography of 1917-1921]. Saint Petersburg, 2012, 559 p.
- [5] Mikheeva G. V. *Knizhnaya palata v pervye gody Sovetskoy vlasti, 1917-1920* [The Book Chamber in the early years of Soviet power, 1917-1920]. *Sovremenniy bibliograf* [The modern bibliographer]. Moscow, 1967, № 3, pp. 211-24.
- [6] Muzychko O. Ie. *Vzaimodiia odeskoho ta kyivskoho knyhoznavchykh osередkiv u lystuvanni odesytiv S. Ia. Borovoho, F. Ie. Petrunia, I. Ia. Faasa z kyianamy Iu. O. Mezhenko ta B. I. Zdanevychem* [Interaction between Odessa and Kiev bibliographical cells in correspondence from Odessa S. Y. Borovoy, F. E. Petrunya, I. Y. Faasa to Kiev Y. O. Mezhenko and B. I. Zdanevich]. *Visnik Odeskoho natsionalnogo universitetu* [Odessa National University Herald]. Odessa, 2011, t. 15, no. 21, pp. 55-71.
- [7] *Odeski istoryky : entsyklopedychne vydannia* [The Odessa historians: An Encyclopedic Edition]. Odessa, 2009, t. 1, 480 p.
- [8] *Persha Vseukrainska narada robitnykiv knyhy* [The first meeting of the Ukrainian workers Book]. *Bibliolohichni visti* [The Bibliolohichni news]. Kiev, 1923, no. 4. Available at : <http://elib.nplu.org/object.html?id=1500>
- [9] Savelieva Ie. V. *Doslidzhennia istorii Ukrainy v naukovo-bibliografichnii diialnosti F. Ie. Petrunia* [The research the history of Ukraine in the scientific and bibliographical activities of F. E. Petrun]. *Visnik Odeskoho natsionalnogo universitetu* [Odessa National University Herald]. Odessa, 2007, t. 12, no. 4, pp. 134-142.
- [10] Samodurova V. V. *Nauchnaya biblioteka Odesskogo universitetu v 1920-e gody* [The Scientific Library of Odessa University in 1920]. *Naukova biblioteka v suchasnomu suspilstvi. Istoriia. Problemy. Perspektyvy* [The Scientific Library in modern society. History. Problems. Prospects]. Odessa, 2003, pp. 97-106.
- [11] Solodova V. V. *Formuvannia ta rozvytok dokumentalnykh kolektsii u skladi fondiv odeskykh muzeiv (1825-2003)* [The formation and development of the documentary collections as a part the Odessa Museum (1825-2003)]. Odessa, 2010, 304 p.
- [12] Strishenets N. V. *Bibliografichna spadshchyna Yurii Mezhenka* [The bibliographic heritage of Yurii Mezhenko]. Kiev, 1997, 144 p.
- [13] *Ukrainska knyha 16-17-18 st. : trudy Ukrainskoho naukovoho instytutu knyhoznavstva* [The works Ukrainian Research Institute of Book Science]. Kiev, 1926, 434 p.
- [14] Faas I. Ia. *Inkunabuly Tsentralnoi naukovo biblioteki m. Odesy : materialy do zvodnogo katalohu inkunabul bibliotek Ukrainy* [Incunabulums the Central Scientific Library of Odessa]. Odessa, 1927, 25 p.

УДК 021.3:378

Т. Л. Бірюкова,

канд. наук із соц. ком., доцент
кафедри документознавства та
інформаційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету
просп. Шевченка, 1, Одеса, 65000, Україна

М. Г. Якубовська,

канд. філол. наук, доцент
кафедри документознавства та
інформаційної діяльності
Одеського національного політехнічного університету
просп. Шевченка, 1, Одеса, 65000, Україна

ІНТЕГРАТИВНІ ВЛАСТИВОСТІ БІБЛІОТЕЧНИХ ФУНКЦІЙ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стаття є продовженням низки наукових робіт із дослідження наукової комунікації, інтеграції знань, методів, технологій на прикладі взаємодії у системі «Бібліотека-Освіта». Авторами визначаються шляхи імплементації інтегративних властивостей бібліотечних функцій в освітньому електронному середовищі.

Ключові слова: система «Бібліотека-Освіта», бібліотечні функції, освітні інновації, електронне освітнє середовище.

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що бібліотечні заклади поступово змінюють свій традиційний імідж, але, як у всі віки і часи, мають найбільш систематизовану документно-інформаційну та гнучку комунікаційну структури. На нашу думку, цьому сприяють функції бібліотеки, які завжди були пов'язані із попитом на інформаційні продукти та послуги.

Метою статті є виявлення інтегративних властивостей бібліотечних функцій. Стаття є продовженням низки наукових робіт із дослідження наукової комунікації, інтеграції знань, методів, технологій на прикладі взаємодії у системі «Бібліотека-Освіта» [2-8]. Відповідно до цього, на даному етапі передбачено визначити результативність імплементації означеного явища для користувачів бібліотечних закладів, у першу чергу – студентів і працівників вишів.

Історична роль взаємодії у системі Бібліотека-Освіта

Культура і освіта стали невід'ємними складовими інформаційного суспільства. Цей зв'язок мав прояв ще у первісній культури, яка містила відповідні часу елементи освіти. Розвідки кожної наступної епохи підтверджують

взаємозв'язок і взаємозалежність цих понять. Результатом взаємодії стало породження цілої низки закладів, які несуть в собі як культурний так і освітній зміст. Одною з таких є бібліотека.

Бібліотечні й освітні заклади в своєму розвитку зазнавали змін і відповідного розмежування. Бібліотеки здобули статус інформаційних, культурних та інтелектуальних центрів, а освіта, із звичайного навчання письму і читанню, перетворилася на систему, без якої подальший розвиток людства стає неможливим.

Історія освіти доносить до нас відомості, що у складі освітнього закладу завжди була бібліотека. Факти з історії свідчать про те, що часто виникнення великої бібліотеки у місті сприяло створенню навчального закладу.

В Україні бібліотеки збиралися ще за часів Ярослава Мудрого, який поважав людей за освіченість та книжність і сам сприяв цьому, відкриваючи освітні заклади. Неможливо не згадати славетні Братства та Братські школи, які ще з XVI ст. у Львові, Острозі, Луцьку, згодом і у Києві, перетворювалися на культурно-освітні центри, маючи в своєму складі друкарні і бібліотеки. Сприяли розвитку цих осередків культури і освіти відомі вчені й громадські діячі того часу – гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, Петро Могила.

Доречі, перша міська публічна бібліотека в Україні збудована в Одесі за наказом імператора від 13 (25) вересня 1829 року (за поданням графа М. Воронцова). Після цього публічні бібліотеки виникали й в інших містах. Мотивацію документно-інформаційної діяльності на той час можна виявити, аналізуючи доповідну записку редактора газети «Одеський вісник» дійсного статського радника (і градоначальника Одеси у 1831-1837 рр.) Олексія Іраклійовича Льовшина, яку він подав генерал-губернатору Воронцову у лютому 1829 року: «Я вжив би на зло поблажливе увагу Вашого сіятельства і навіть образив би особу Вашу, якщо б став доводити перед Вами користь установи публічної бібліотеки <...>. Якщо думка ця заслуговує схвалення Вашого сіятельства, то дозвольте вжити складений газетою капітал у сумі 15 тисяч рублів на покупку книг, котрі складуть основу тутешньої міської бібліотеки. Думати повинно, що приватні приношення грошима і книгами доставлять значні кошти до досягнення бажаної мети. Щедрість і *любов до освіти* Ваші послужать першим прикладом. Наслідуючи оному, і я буду уклінно просити суспільство міське прийняти від мене приношення книгами» [12].

Раніше нами було прослідковано за розвитком мотивації документно-інформаційної діяльності у бібліотечному документно-інформаційному інституті та визначені основні її напрямки, в яких має чіткий прояв взаємодії бібліотеки й освіти:

- 1) накопичення та продукування знань (документно-інформаційне забезпечення науки та освіти);
- 2) розвиток освіти, культури, приєднання до освіченої спільноти (афіліація);
- 3) задоволення інформаційних потреб користувача, накопичення і поширення знань (мотиви саморозвитку, пізнавальні) [7].

Бібліотечні функції

Основні функції бібліотечного документно-комунікаційного інституту зумовлені метою та сферою діяльності:

- 1) інформаційна – надання інформації, зафіксованої на носіях, інформування;
- 2) комунікаційна – здійснення комунікації, опосередкованої документованою інформацією;
- 3) меморіальна – збереження культурного спадку суспільства у вигляді документів;
- 4) кумулятивна – обробка та накопичення ІР у зручній для використання формі;
- 5) культурно-виховна – вплив на формування національної і світової культури;
- 6) просвітницька – вплив на розвиток світогляду користувача;
- 7) освітня – сприяння отриманню новітніх знань;
- 8) соціалізації – сприяння адаптації людини в суспільстві;
- 9) науково-методична – вивчення інформаційних потреб користувачів, інструктивно-методичне забезпечення діяльності, науково-дослідна робота в галузі нових інформаційних технологій, розробка навчально-методичних матеріалів [7].

Інтегративні властивості бібліотечних функцій

Докази того, що структурно-діяльнісна модель бібліотеки як документно-комунікаційного інституту є функціонально інтегрованою у соціальну систему наводились у наших попередніх дослідженнях [4, с. 23-24].

Освіта як соціальний інститут також успішно розвивається. Цей розвиток підтримує рівновагу між попитом на освітні послуги, мотивацією освітньої діяльності та функціями.

Новітня освітня парадигма характеризується безперервним творчим процесом навчання людини протягом всього життя. Швидкість росту знань у сучасному суспільстві спрямовує освітні установи виходити на рівень постійного забезпечення людства новими знаннями. Виконання цього завдання неможливе без надійної інформаційної бази, здатної накопичувати інформацію, переробляти для більшої зручності та видавати за вимогою кожному, хто її потребує. Такі функції взяли на себе нові бібліотеки, які зазнали великих змін і зараз, за вимогами часу виконують обов'язки як традиційні, історично складені, так і новітні, обумовлені вимогами інформаційного суспільства. Профіль діяльності бібліотек розширюється і вони забезпечують для всіх громадян доступ до знань і культури. Бібліотеки зараз стають інформаційними центрами як універсальними, так і за різними галузями, центрами інтелектуального розвитку тощо. Інформатизація та вихід у Інтернет допомогли поєднати ресурси конкретного бібліотечного закладу із світовими інформаційними ресурсами. Доступність

таких ресурсів надала змоги як підвищити ефективність бібліотечних послуг, так і ще більш розвинути зв'язки бібліотек з іншими установами культури і освіти на місцевому, регіональному, державному та міжнародному рівні. Результатом цього співробітництва стали обговорення, зустрічі, конференції, об'єднані проекти тощо, які допомагають в визначенні і вирішенні спільних проблем. Нами також було проведено дослідження форм роботи обласних універсальних наукових бібліотек Півдня України, завдяки якому були визначені універсальність їх фондів і потенціал [5, с. 72-75].

Виконуючи свої функції, бібліотеки вступають у взаємодію зі споживачами документної (інформаційної) продукції і послуг. Взаємодія та взаємовплив виникає і на рівні освітніх закладів, у тому числі й віртуальна.

Інтеракція у соціальній комунікації відбувається, як мінімум, у трьох площинах: 1) науковій; 2) технологічній; 3) освітній.

На науковому рівні – це діалог у форматі конференцій, семінарів, на сторінках наукових видань, результатом якого є інтеграційні процеси і створення загальної теоретичної бази.

На технологічному рівні – спільне використання стандартів та інших нормативних документів, застосування відповідного програмного забезпечення, створення інформаційних баз і порталів.

На освітньому – поява необхідності вивчення суміжних наук і наукових дисциплін з метою більш досконалого оволодіння знаннями і навичками, необхідними для фахівця документно-інформаційної діяльності.

Освітні програми та інновації

Реформа вищої освіти ставить перед навчальними закладами нові завдання. Модернізація системи підготовки фахівців зі спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», з урахуванням встановлених вимог, передбачає гармонізацію входження нашої системи освіти до європейського освітнього простору та довгоочікувану стандартизацію навчальних програм.

Спеціалізація «Документно-інформаційна діяльність» передбачає наявність у фахівця фундаментальних знань з наукової (аналітичної) обробки інформації та банків даних, навичок з інформаційного менеджменту, консалтингової діяльності, управління персоналом.

Це передбачає наявність теоретичних знань і практичних навичок із:

- 1) розробки та впровадження технологій документування;
- 2) методах аналізу документних потоків;
- 3) пошуку, збирання та обробки інформації;
- 4) аналізу й узагальнення отриманого матеріалу;
- 5) роботи з документованою інформацією на основі використання сучасних автоматизованих технологій;
- 6) налагодження ефективних інформаційно-комунікаційних процесів.

Тому особливого значення сьогодні набуває проблема впровадження інновацій в освітній процес на всіх рівнях. При цьому якість функціонування сучасних освітніх систем обумовлюється інтенсивністю використання інформаційно-технологічних інновацій, під якими розуміється особливий вид нововведень як в управлінні освітньою сферою, так і сам процес освіти, що базуються на застосуванні інформаційних і телекомунікаційних технологій. Осмислення системи освіти в умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства та глобальної конкуренції призвело до активної розробки педагогічних інновацій на практиці. В даний час існує велика кількість досліджень, присвячених теорії і практиці впровадження інновацій в освіту. Вчені, в цілому, констатують, що сучасна система освіти істотно відстає від інших громадських галузей за масштабами і глибиною впровадження інформаційно-технологічних інновацій. Одночасно з цим, важливість інтенсифікації розвитку сфери освіти на основі впровадження інформаційно-технологічних інновацій відзначається в Проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 [20].

У цілому, все розмаїття наукових праць в галузі освітніх інновацій можна умовно розділити на кілька напрямків:

- загальна теорія освітніх інновацій: підстави та зміст інновацій в освіті, місце інновацій в освіті, роль інновацій у розвитку освіти і науки, освітня компетентність в контексті інноваційної культури, взаємодія традицій та інновацій як методологічних орієнтирів дослідження інноваційних процесів в освіті, ідеологія інноваційних освітніх процесів;
- теорія педагогічних інновацій (педагогічна інноватика): суть педагогічних інновацій; особливості проектування та моделювання інновацій в структурі педагогічної діяльності; методологічні основи педагогічної інноватики;
- різні форми педагогічних інновацій: інтерактивні технології, дистанційна освіта [15, с. 240];
- педагогічні інновації у професійній освіті;
- різні аспекти інноваційних технологій у вишах;
- інновації в менеджменті освіти (інноваційне адміністрування навчальними закладами): режим інноваційного розвитку освіти, інноваційні підходи до підготовки та перепідготовки вчителів і керівників освітніх установ, досвід побудови управління освітою на муніципальному рівні в режимі інноваційного розвитку, управління знаннями та інноваційний маркетинг освітніх послуг, інноваційне проектування навчального процесу, методи і засоби вирішення завдань проектування освітніх систем нового типу, наукові основи інноваційної моделі освітньої системи держави і регіону інновації в управлінні університетською кафедрою [16, с. 408], інноваційні підходи до менеджменту освіти [17, с. 59];
- інноваційна діяльність освітнього закладу: аналітика і експертиза інноваційних проектів, сценарний підхід в аналізі інноваційної діяльності освітніх установ;

- моніторинг інновацій в освіті;
- експертиза інновацій в освіті: ефективність інноваційної діяльності в освіті, експертиза інновацій в освіті.

Освітні технології вивчалися і з позицій ринкових відносин: нові тенденції і перспективи в перехідній економіці, програми MBA при вищих навчальних закладах України. Існує також широкий спектр електронних джерел, присвячених проблемам інновацій в освіті. Це: «Distance Education Clearing house», University Wisconsin-Extension; сторінки Teleeducation New Brunswick; сторінки Американського центру вивчення дистанційної освіти (American Center for Study Distance Education – ACSDE) при Pennsylvania State University; докладний список джерел дистанційної освіти в University Illinois; сторінки Internet School house for staff development тощо.

Стосовно проблем дистанційної освіти успішно функціонують такі лістсервери: DEOS-L (Distance Education Online Symposium – відкритий модерується інтерактивний симпозиум), ACSDE (проводиться при Pennsylvania State University), WWDEV (з проблем використання і розробки Web технологій в освіті, за підтримки канадського університету New Brunswick). Традиційні та електронні журнали про інновації в освіті: «American journal distance education», «Дистанційна освіта», «Педагогічні та інформаційні технології в освіті», «Deosnews», «Distance education», «Journal Instructional Science and Technology». Таким чином, наш аналіз доводить високий рівень наукового інтересу до теорії і практики впровадження інноваційних освітніх технологій, актуальність. У той же час в цілому наукові завдання вдосконалення організаційно-управлінських механізмів впровадження інформаційно-технологічних інновацій в діяльність великих територіальних освітніх систем поки страждають від нестачі конкретних методів планування і фінансування впровадження освітніх інновацій, так і створення адекватної організаційно-управлінської інфраструктури для їх реалізації. До сих пір не знайдений механізм, який би дозволив ефективно проводити політику адаптації існуючих зарубіжних схем і стандартів на користь нової якості освіти, в тому числі із-за значної невідповідності змісту програм. На нашу думку, інноваційна схема розвитку освіти неможлива без участі держави (відповідних суб'єктів державного управління), яка покликана засобами закону і права забезпечувати умови для формування та реалізації національної освітньої системи і створювати механізми, що стимулюють суспільну активність в напрямку розвитку національної системи освіти. Також треба зауважити, що впровадження дистанційної освіти, як найбільш інноваційного її напрямку, безпосередньо залежить від взаємодії у системі «Бібліотека-Освіта», через додаткові можливості підвищення потужностей завдяки спільному створенню та використанню необхідного, відповідно систематизованого електронного ресурсу.

Взаємодія у електронному середовищі

На нашу думку, для застосування програм із дистанційної освіти насамперед необхідно побудувати взаємодію освітніх і бібліотечних закладів у електронно-

му середовищі. Створення електронних інформаційних ресурсів на сьогодні є невід'ємним напрямом діяльності кожної організації, а особливо закладів, що генерують ресурси знань. У вітчизняних вишах щодня створюється та накопичується знання, яке є результатом окремих досліджень і загальної наукової діяльності викладачів. Поєднати та відповідно систематизувати всі наукові ресурси навіть однієї кафедри – робота, що може бути під силу лише фахівцю інформаційного профілю, який отримав під час навчання відповідні навички і з успіхом застосовує бібліотечні та інформаційно-бібліографічні технології. Тільки бібліотека, як документно-комунікаційний інститут, в якому століттями розроблялась і відображалась інформаційна модель суспільства, здатна продовжувати (бо вона вже її давно очолила) систематизацію національних інформаційних ресурсів. І тільки бібліографічні та документографічні методи, зокрема аналітико-синтетична переробка документованої інформації, дійсно сприяє її збереженню і релевантному пошуку. Систематизація заснована на бібліотечно-бібліографічній класифікації та індексації опирається на міжнародні та вітчизняні стандарти опису документів, відповідає традиціям наукового реферування і, що найбільш є важливим у епоху інформатизації та віртуалізації, дозволяє спростити процеси пошуку документа на будь-якому носії. Відповідно до цього інформаційні ресурси електронних мереж, будь-то електронна бібліотека, або сайт, що відображає результати наукової діяльності університетської кафедри, коледжу, видавничої організації, стають більш структурованими і доступними для пошукових систем, тобто – для багатьох користувачів.

У відповідності до нового закону «Про вищу освіту» [19], бажано, щоб всі наукові та науково-освітні ресурси вишів знаходились у відкритому доступі. Проблема відкритого доступу активно досліджується та обговорюється фахівцями бібліотечної та документально-інформаційної сфери. Забезпечити цей процес можливо за рахунок наявності відкритого репозитарію бібліотек вишу та/або побудовою Web-сайту ВНЗ, із відповідним упорядкуванням наукових ресурсів. На жаль, найчастіше Web-сайти переобтяжені великою кількістю поточної інформації, не здатні ще вмістити в себе складне структурування сторінок, яке вимагає побудова наукового ресурсу. Тому на великих Web-сайтах вишів наукова інформація подається лише схематично, у загальному вигляді. Але, треба відмітити, що документація та інформаційне наповнення (контент) Web-сайту вишу, як і будь-якої іншої установи (організації), є факторами формування її іміджу [21].

Проблеми формування електронного наукового ресурсу висвітлюються в колективних монографіях науковців-співробітників Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського [11]. Особливості продукування наукової інформації у вітчизняному науковому виробництві детально було розглянуто В. М. Горовим [9]. В. Здановською запропоновано класифікацію наявних інформаційно-бібліотечних ресурсів науково-дослідних установ (НДУ) [10]. Ці роботи підтверджують думку, що чим ширший спектр доступу до систематизованих повнотекстових та наукових ресурсів, тим більше користувачів відвідує Web-сайт.

Web-сайт як наукове та навчальне комунікаційне середовище та можливості його інформаційне моделювання вивчали О. Л. Березенко, Л. В. Калашнікова, Н. Р. Пасічник, А. М. Фесенко, Л. Я. Філіпова, А. М. Шелестова та інш. [24, 23, 22, 18, 13, 1]. Науковцями підкреслюється, що наявність моделі контенту Web-сайту вишу може сприяти ефективнішій комунікації користувачів і в подальшому – інтеграційному входженню України у світовий інформаційно-освітній простір. З цього логічно виходить, що наявність сайту не тільки розвиває комунікативний простір, а й формує інформаційне суспільство. Тому електронна навчальна документація та наукові праці викладачів мають бути невід'ємною складовою Web-сайту ВНЗ. До того ж, вкрай важливим є наповнення сайту навчального підрозділу аналітичними матеріалами, оскільки це є одним із початкових етапів формування системи наукових досліджень.

Переваги та можливості електронного репозитарію, створеного на основі технологій за методикою бібліографування джерел вже нами досліджувались [4, с. 72-78]. Але треба також враховувати, що науковий сайт часто являє собою ресурс із дуже розрізненим контентом, який виходить за межі структури типового репозитарію.

У дослідженні Т. А. Лугової та М. Г. Якубовської вказується на необхідність створення онлайн-бази даних науково-методичного забезпечення кафедри та онлайн-бібліотеки [16, с. 399]. Це підтверджує нашу думку про доцільність структуризації інформаційного ресурсу шляхом поєднання інформаційно-технологічних принципів та бібліографічних (документографічних) методів.

Використання бібліографічних (документографічних) методів, на наш погляд, сприяє підвищенню інформативності сторінок наукового Web-сайту. Наприклад, *метод бібліографічного аналізу документів* та складання бібліографічного опису дозволяє систематизувати наукові праці за предметом (галуззю знань, дисциплінами), полегшити пошук документу в бібліотеці. *Анотування* надає загальну інформацію про документ (монографію, науковий збірник, статтю тощо), визначає основні пошукові маркери, терміни, призначення.

Другим завданням нашого проекту стала розробка професійно-орієнтованих інформаційних сторінок в електронних соціальних мережах. Ці інформаційно-комунікаційні ресурси сприяють професійному спілкуванню та орієнтації на всебічний розвиток світогляду студентів. Наприклад, сторінка ВКонтакті під назвою «Ми у просторі інформації» (<http://vk.com/club32449850>) створена у співробітництві з канд. псих. наук, ст. наук. співробітником Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України С. О. Лукомською. Ресурс присвячено взаємообміну інформацією з питань:

- аналізу впливу інформаційного простору на людину;
- дослідження проблеми інтернет-залежності, психологічної допомоги;
- вивчення інформації, як основи всіх процесів у сучасному суспільстві;
- управління інформацією і управління за допомогою інформації;
- реклами та PR;

- маніпулятивних інформаційних технологій,
- проблем інформаційної комунікації.

Для студентів сторінка стає також комунікаційним майданчиком, де можна поспілкуватися з випускниками минулих років, які вже пройшли адаптацію у професійному середовищі та обіймають відповідні посади.

Результативність імплементації в освітньому електронному середовищі

Методологічні розробки створені завдяки взаємодії у системі Бібліотека-Освіта увійшли до практики викладання дисциплін «Інформаційні ресурси», «Інформаційно-бібліографічні технології», «Інформаційний менеджмент» (доц. Бірюкова Т. Л.), «Аналітико-синтетична обробка документів» (доц. Коляда-Березовська Т. Ф.), «Вступ до фаху», «Риторика та культура мови» (доц. Якубовська М. Г.)

На кафедрі ДІД ОНПУ створені та діють студентські гуртки, робота яких сприяє засвоєнню теоретичного матеріалу на практиці, безпосередньо в інформаційному закладі, адаптуванню у професійному середовищі, надається можливість проходження повноцінної виробничої та переддипломної практик.

Необхідні навички можна здобути лише повністю занурившись у професійне середовище. Студенти кафедри ДІД отримують цю змогу вже з 2 курсу навчання. Цьому сприяє наявність високоякісного науково-педагогічного персоналу кафедри, комп'ютерна лабораторія, мультимедійне обладнання, плідне співробітництво з ОУНБ ім. М. Грушевського, яка надає свої інформаційні ресурси, приміщення, висококваліфіковану допомогу. Завдяки цьому бакалаври, спеціалісти, магістри – випускники кафедри ДІД з успіхом працюють в інформаційно-аналітичних і PR-відділах українських та зарубіжних компаній, освітніх установах, в бібліотеках, архівах, рекламних службах. І перші кроки до вибору свого робочого місця відбуваються під час навчання.

Студенти кафедри залучаються до науково-дослідницьких та науково-практичних розробок, застосовують на практиці навички, що отримали вивчаючи дисципліни документно-інформаційного, інформаційно-аналітичного й інформаційно-комунікативного циклів.

Наприклад, метою студентського проекту «Симбіоз інформаційно-технологічних принципів та бібліографічно-документографічних методів як основа побудови контенту наукового Web-сайту» (студ. 4 курсу І. І. Компанієць, наук. керівн. доц. Т. Л. Бірюкова), представленого на Всеукраїнському конкурсі (диплом, призове місце) 2016 року – наближення практичної частини навчального процесу до умов професійного середовища фахівця за спеціалізацією «Документознавство та інформаційна діяльність». Одним із завдань проекту стала розробка та підтримка сайту, завдяки якому висвітлюється наукова діяльність кафедри ДІД (<http://opu-konf.at.ua/>). Як ми зауважували раніше, що «необхідність створення подібного сайту постала два роки тому, коли прийшло розуміння, що наукове середовище і студентство потребує оперативної інформації у режимі «негайно».

Реалізація поставленої мети зумовила потребу вирішення таких завдань: проаналізувати сучасний стан наукових досліджень за темою роботи; обґрунтувати методологічні засади дослідження; розробити структурну модель наукового Web-сайту; втілити результати дослідження у наукову роботу кафедри ДІД ОНПУ та накреслити перспективи розвитку Web-сайту» [6, с. 37]. Проект з успіхом було розроблено і втілено за підтримки Центру досліджень соціальних комунікацій та СІАЗ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Одеської універсальної наукової бібліотеки імені М. Грушевського.

Міжнародний інформаційний проект-конференція «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття», створений під керівництвом зав. каф. ДІД, доц. В. Г. Спрінсяна, при постійній підтримці всіх співробітників кафедри, сприяє науково-методичному діалогу, обміну досвідом, розширює межі досліджень. Велике значення у цьому проекті надається співробітництву із Одеською обласною універсальною бібліотекою імені М. Грушевського. До редколегії збірки конференції входять заслужений працівник культури України, директор Одеської національної наукової бібліотеки О. Ф. Ботушанська, директор департаменту загальноосвітніх дисциплін Університету бібліотекознавства та інформаційних технологій М. Ніколова (Болгарія, Софія). Все це ще раз підкреслює актуальність, міждисциплінарність, міжінституційність як самої конференції, так і спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», та визначає своєчасність і необхідність модернізації документознавчої освіти, створення стандартів навчання у новому вимірі.

Висновки

У наш час педагог і бібліотекар разом забезпечують доступ до культурних і наукових скарбниць, а перед освітніми закладами і бібліотеками постає завдання організації інформаційної освіти, забезпечення доступу до інформації та підвищення інформаційної культури кожної окремої особистості.

Новітні бібліотеки – це інформаційні та інтелектуальні центри, які, накопичуючи і зберігаючи інформаційне надбання людства на всіх формах носіїв, надають доступ кожному громадянину суспільства до інформації і знань, відповідно до законодавства та місії, а також сприяють розвитку культури, освіти, науки, шляхом популяризації літератури, сучасних технологій, участі в міжнародних, державних, регіональних проектах.

Культурні перетворення суспільства пов'язані з появою нових духовних потреб, які збуджуються зростаючим інтересом до національної культури як свого народу, так і інших, а також потоком нових культурних цінностей. Концепція та зміст освіти також зазнає змін, вступаючи на шлях відповідності до міжнародних стандартів, вбираючи в себе всі найкращі здобутки людства, однак не кануть в забуття і традиційні народні та національні виміри педагогічної науки. Відбувається проекція національної та світової культури в освіту, відроджуються віковічні культурні цінності, і в цьому бібліотека, як заклад, що

саме займається збереженням національного культурного надбання має неоціненне значення.

Бібліотека як осередок національної культури відіграє велику роль в формуванні національної свідомості кожної окремої особистості. Сучасна українська бібліотека всіма видами індивідуальної та масової роботи, у співпраці з іншими закладами культури, творчими колективами, науковими та освітніми закладами, видавництвами, засобами масової інформації вносить свій вклад у формування світогляду людини, допомагає їй самоідентифікуватись, відчувати себе частиною великої нації, з віковими культурними традиціями.

У новому світовому середовищі акцент робиться на взаємодопомогу і взаємовикористання культурно-освітніх надбань.

Через свої багатогранні функції, можливості, зв'язки в інформаційному просторі, здатність до трансформації, адаптації до нових умов вона стає осередком культурного життя суспільства.

Спільні проекти, учасниками яких є провідні спеціалісти та науковці освітньої та бібліотекознавчої галузі, сприяють розвитку освітнього та культурного рівня суспільства, визначаючи шляхи задоволення потреб кожного громадянина суспільства в освіті, самоосвіті, отриманні інформації та знань.

Отже, попит на інформаційні продукти та послуги зростає. Це впливає на розвиток мотивації документно-інформаційної діяльності. Бібліотека стає найбільш потужним документно-комунікаційним інститутом. Бібліотечні функції, властивості яких пов'язані з універсальністю документа – основного елемента системи документної комунікації, сприяють інтеграції соціальних інститутів на науково-методичному, освітньому та прикладному рівнях. Імплементация цього явища в практику на прикладі взаємодії системи «Бібліотека-Освіта» доводить дійсну її результативність для багатьох користувачів бібліотечних закладів, та у першу чергу – студентів і працівників вишів.

Список використаної літератури:

1. *Березенко О. Л.* Концепція створення веб-сайта національного університету «Львівська політехніка» [Електронний ресурс] / О. Л. Березенко, А. М. Пелешин, П. І. Жежнич // Інформація вищого навчального закладу. – 2012. – № 731. – С. 57-65. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15069/1/12-Berezko-57-65.pdf> (дата звернення 28.11.2016).
2. *Бірюкова Т. Л.* Межинституциональная интеракция в социальной коммуникации: влияние на образовательный процесс и факторы взаимодействия в электронной среде / Т. Л. Бірюкова // Библиотека как феномен культуры : чтение и информационная культура в современном обществе : материалы III Международного конгресса (Минск, 21-22 октября 2015 г.) / Национальная библиотека Беларуси ; [составитель А. А. Суша]. – Минск, 2015. – С. 28-33.
3. *Бірюкова Т. Л.* Інноваційні технології створення та використання інформаційно-бібліографічної продукції / Т. Л. Бірюкова, Н. Корольчук // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI ст. : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. / заг. ред. В. Г. Спрінсяна. – Одеса : Грін Д. С., 2014. – С. 72-78.
4. *Бірюкова Т. Л.* Структурно-діяльнісна модель бібліотеки як документно-комунікаційного інституту / Т. Л. Бірюкова // Вісник Книжкової палати України. – 2013. – № 9. – С. 23-24.
5. *Бірюкова Т.* Культура та освіта крізь історичну призму : взаємодія бібліотек і освітніх закладів / Т. Бірюкова // Рідна школа. – 2007. – № 1. – С. 72-75.

6. Бірюкова Т. Л. Бібліотека – Освіта: наукова комунікація, інтеграція знань, методів, технологій / Т. Л. Бірюкова, І. І. Компанієць // Вісник Книжкової палати України. – № 8. – 2016. – С. 33-37.
7. Бірюкова Т. Л. Бібліотека в системі документних комунікацій: функціональний аспект : автореф. ... канд. наук із соц. комунікацій, спец. : 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство / Т. Л. Бірюкова. – Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2015. – 16 с.
8. Бірюкова Т. Л. Подолання суперечностей між існуючою системою освіти і вимогами сучасного суспільства : підготовка фахівців документно-інформаційної галузі / Т. Л. Бірюкова // Current problems of human society development : materials digest of the VIIth Internat. Scientific and Practical Conference (Odessa; London, 21st July – 28th July, 2011). – Odessa ; London, 2011. – С. 52-53.
9. Горовий В. Особливості продукування наукової інформації у вітчизняному науковому виробництві [Електронний ресурс] / В. Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2014. – Вип. 39. – С. 11-25. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nprnbuimviv_2014_39_3.pdf (дата звернення 28.11.2016).
10. Здановська В. Інформаційно-бібліотечний складник сайтів науково-дослідних установ НАН України [Електронний ресурс] / В. Здановська // Бібліотечний вісник. – 2010. – № 3. – С. 3-7. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bv_2010_3_1.pdf (дата звернення 28.11.2016).
11. Інтеграція України у світове співтовариство в контексті розвитку бібліотечних інформаційних технологій : [монографія] / [О. С. Онищенко та ін.] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2011. – 222 с.
12. Історія бібліотеки [Електронний ресурс] / Одеська національна наукова бібліотека. – Режим доступу: http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=108 (дата звернення 28.11.2016).
13. Калашнікова Л. В. Інтернет-сайти вищих навчальних закладів як інноваційні канали комунікацій в умовах формування інформаційного суспільства України : дис. ... канд. соціол. наук / Л. В. Калашнікова. – Харків, 2005. – 175 с.
14. Лугова Т. А. Новітні технології автоматизації роботи з документами на кафедрах вищих навчальних закладів / Т. А. Лугова, М. Г. Якубовська // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI ст. : зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. / заг. ред. В. Г. Спрінсяна. – Одеса : ФОП «Гаража», 2015. – С. 399-408.
15. Лугова Т. А. Дослідження можливостей використання соціальних мереж при управлінні знаннями студентів ОНПУ / Т. А. Лугова, Н. О. Черниш // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI ст. : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, вересень 2011 р.). – Одеса : Друк, 2011. – 238-242.
16. Лугова Т. А. Новітні технології автоматизації роботи з документами на кафедрах вищих навчальних закладів / Т. А. Лугова, М. Г. Якубовська // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI ст. : зб. матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 10-12 вересня 2015 г.) / під. заг. ред. В. Г. Спрінсяна. – Одеса : ФОП Гаража, 2015. – С. 399-408.
17. Лугова Т. А. Проблеми інноваційного підходу до менеджменту освіти / Т. А. Лугова // Культура та інформаційне суспільство XXI ст. : у 2 ч. : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених (Харків, 22-23 квітня 2010 р.) / Харк. держ. акад. культури ; [редкол. В. М. Шейко та ін.]. – Харків : ХДАК, 2010. – Ч. 1. – С. 58-59.
18. Пасічник Н. Р. Інформаційна технологія формування аналітичних ресурсів сайту [Електронний ресурс] / Н. Р. Пасічник // Системи обробки інформації. – 2011. – Вип. 3. – С. 224-227. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/soi_2011_3_56.pdf (дата звернення 28.11.2016).
19. Про вищу освіту : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38, ст. 2004.
20. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/document/d/1TAgiYiteJKK2wWwjJuYyLC63iu0FgCiXJbqWkr8iqDU/edit?hl=ru&pref=2&pli=1#> (дата звернення 28.11.2016).
21. Спрінсян В. Г. Ресурси та технології інформаційного менеджменту : навч. посіб. / В. Г. Спрінсян, Т. Л. Бірюкова. – Одеса : ОНПУ, 2012. – 252 с.
22. Фесенко А. М. Веб-сайт як засіб комунікативної діяльності ВНЗ : проблема ефективності використання (на прикладі ВНЗ м. Миколаїв) [Електронний ресурс] / А. М. Фесенко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Соціологія. – 2014. – Т. 244, вип. 232. – С. 76-79. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdusoc_2014_244_232_18.pdf (дата звернення 28.11.2016).

23. *Філіпова Л.* Інформаційне моделювання контенту університетського веб-сайту : загальні принципи та методика / Л. Філіпова, А. Шелестова // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 3. – С. 17-19. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vkr_2014_3_7.pdf (дата звернення 28.11.2016).
24. *Шелестова А. М.* Веб-сайт ВНЗ як комунікаційне середовище функціонування електронної навчальної документації [Електронний ресурс] / А. М. Шелестова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 4. – С. 47-53. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2011_4_10.pdf (дата звернення 28.11.2016).

Надійшла 16.11.2016 р.

Т. Л. Бирюкова,

канд. наук из соц. ком., доцент
кафедры документоведения и
информационной деятельности
Одесского национального политехнического университета
просп. Шевченка, 1, Одесса, 65000, Украина

М. Г. Якубовская,

канд. филол. наук, доцент
кафедры документоведения и
информационной деятельности
Одесского национального политехнического университета
просп. Шевченка, 1, Одесса, 65000, Украина

**ИНТЕГРАТИВНЫЕ СВОЙСТВА БИБЛИОТЕЧНЫХ ФУНКЦИЙ:
ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ЭЛЕКТРОННОЙ
СРЕДЕ**

Статья является продолжением ряда научных работ по исследованию научной коммуникации, интеграции знаний, методов, технологий на примере взаимодействия в системе «Библиотека-Образование». Авторами определяются пути имплементации интегративных свойств библиотечных функций в образовательной электронной среде.

Ключевые слова: система «Библиотека-Образование», библиотечные функции, образовательные инновации, электронная образовательная среда.

T. L. Biriukova,

CandSc (Social communication), Associate Professor
at the Department of Documentation and Information of
Odessa National Polytechnic University
1, Shevchenko Ave., Odesa, 65000, Ukraine

M. H. Yakubovska,

CandSc (Philology), Associate Professor
at the Department of Documentation and Information of
Odessa National Polytechnic University
1, Shevchenko Ave., Odesa, 65000, Ukraine

**INTEGRATIVE PROPERTIES OF LIBRARY FUNCTIONS:
IMPLEMENTATION IN THE EDUCATIONAL ELECTRONIC
ENVIRONMENT**

Summary

The article is a continuation of a number of scientific research works on scientific communication, integration of knowledge, methods and technologies on the example of the interaction in the "Library Education". The authors defined ways of implementing integrative properties of library functions in educational electronic environment.

In Ukraine, the library served as an example of educational institutions and libraries Brotherhoods in Lviv, Lutsk, Kyiv, the first municipal public library built in Ukraine in Odessa.

Contributed to the development of centers of cultural and educational well-known scientists and public figures. Modern libraries have received status information, cultural and intellectual centers, education and training of normal writing and reading, turned on the system, without which further development of mankind is impossible.

The rate of growth of knowledge in modern society directs educational institutions to enter the constant level providing humanity with new knowledge. In terms of modernization of training in the specialty "Information, Library and Information Science," pressing problem is the harmonization of our education system entry into the European educational space and appropriate standardization of curricula.

So special importance today is the problem of innovation in the educational process. Understanding the education system in the rapid development of the information society and global competition, has led to active development of pedagogical innovations in practice. The importance of intensification of education through the introduction of information technology innovations noted in the Draft National Strategy for the Development of Education in Ukraine for 2012-2021. Practice shows that the introduction of distance education as the most innovative of its direction depends on the interaction in the "Library Education", due to the possibility of joint creation and use of the necessary, under systematic electronic resource.

In our opinion, the use of distance education programs primarily to build interaction of educational and library establishments in the electronic environment. To achieve this goal, through the interaction of the system Library Education created and signed to the practice of teaching subjects at the Documentation and information activities

department Odessa National Polytechnic University methodological development, there are student groups whose work promotes the assimilation of theoretical material in practice, just in the information institution, adapting to the professional environment, provided the possibility of passing the full production and pre-diploma practice.

Keywords: system “Library Education”, library functions, educational, innovation, e-learning environment.

References

- [1] Berezenko O. L., Peleshchyshyn A. M., Zhezhnych P. I. Kontsepsiia stvorennia veb-saita natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika» [Concept of creation of the website of national university “Lviv Polytechnic”]. *Informatsiya vyshchoho navchalnoho zakladu [Information of higher educational institution]*. 2012, no. 731, 57-65 pp. Available at : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15069/1/12-Berezko-57-65.pdf>.
- [2] Biryukova T. L. Mezhhinstitutsionalnaya interaktsiya v sotsialnoy komunikatsii: vliyanie na obrazovatelnyy protsess i faktory vzaimodeystviya v elektronnoy srede [Interinstitutional interaction in social communication: influence on educational process and factors of interaction in the electronic environment]. *Biblioteka kak fenomen kultury: chtenie i informatsionnaya kultura v sovremennom obshchestve [Library as culture phenomenon: reading and information culture in modern society]*. Minsk, 2015, pp. 28-33.
- [3] Biriukova T. L., Korolchuk N. Innovatsiini tehnologii stvorennia ta vykorystannia informatsiino-bibliografichnoi produktsii [Innovative technology creation and use of information and bibliographic production]. *Informatsiina osvita ta profesiino-komunikativni tehnologii XXI st. [Information Education and professional communication technologies of 21st century.]*. Odesa , 2014, pp. 72-78.
- [4] Biriukova T. L. Strukturno-dialnisna model biblioteki yak dokumentno-komunikatsiinoho instytutu [The structure and activity model library as a document-communication institution]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty Ukrainy [Herald of the Book Chamber of Ukraine]*. 2013, no. 9, pp. 23-24.
- [5] Biriukova T. Kultura ta osvita kriz istorichnu pryzmu: vzaiemodii bibliotek i osvitykh zakladiv [Culture and education through the prism of history: the interaction of libraries and educational institutions]. *Ridna shkola [Native School]*. 2007, no. 1, pp. 72-75.
- [6] Biriukova T. L., Kompaniets I. I. Biblioteka – Osvita: naukova komunikatsiia, intehtatsiia znan, metodiv, tehnologii [Library – Education: scientific communication, integration of knowledge, methods, technologies]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty Ukrainy [Herald of the Book Chamber of Ukraine]*. 2016, no. 8, pp. 33-37.
- [7] Biriukova T. L. Biblioteka v systemi dokumentnykh komunikatsii: funktsionalnyi aspekt: avtoreferat kandydata nauk iz sotsialnykh komunikatsii [Library in system of document communications: functional aspect]. Kyiv, 2015, 16 p.
- [8] Biriukova T. L. Podolannia superechnosti mizh isnuiochoiu systemoiu osvity i vymohamy suchasnoho suspilstva: pidhotovka fakhivtsiv dokumentno-informatsiinoi haluzi [Overcoming contradictions between the existing education system and requirements of modern society: training of specialists of dokument-information branch]. *Current problems of human society development : materials digest of the VIIth Internat. Scientific and Practical Conference*. Odessa; London, 2011, pp. 52-53.
- [9] Horovyi V. Osoblyvosti produkuvannia naukovo informatsii u vitchyznianomu naukovomu vyrobnytsvi [Features producing scientific information in national scientific production]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [Proceedings of the Vernadsky National Library of Ukraine]*. 2014, no. 39, pp. 11-25. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/npnbuimviv_2014_39_3.pdf.
- [10] Zdanovska V. Informatsiino-biblioteknyi skladnyk saitiv naukovykh doslidnykh ustanov NAN Ukrainy [Information and Library component sites of research institutions of NAS of Ukraine]. *Biblioteknyi visnyk [The Library Bulletin]*. 2010, no. 3, pp. 3-7. Available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bv_2010_3_1.pdf.
- [11] *Intehratsiia Ukrainy u svitove spivtovarystvo v konteksti rozvytku biblioteknykh informatsiinykh tehnologii [Ukraine's integration into the world community in the context of library information technology]*. Kyiv, 2011, 222 p.
- [12] *Istoriia biblioteki [The history of library]*. Available at: http://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=108
- [13] Kalashnikova L. V. Internet-saity vyshchykh navchalnykh zakladiv yak innovatsiini kanaly komunikatsii v umovakh formuvannia informatsiinoho suspilstva Ukrainy: dysertatsiia kandydata sotsiologichnykh nauk [Internet sites of higher education institutions as innovative communication channels in the emerging information society of Ukraine]. Kharkiv, 2005, 175 p.

- [14] Luhova T. A., Yakubovska M. H. Novitni tekhnolohii avtomatyzatsii roboty z dokumentamy na kafedrah vyshchych navchalnykh zakladiv [New technologies automation of work with documents in the departments of higher education institutions]. *Informatsiina osvita ta profesiino-komunikatyvni tekhnolohii XXI st. [Education and information and communication technologies of the 21st century]*. Odesa, 2015, pp. 399-408.
- [15] Luhova T. A., Chernysh N. O. Doslidzhennia mozhlyvosti vykorystannia sotsialnykh merezh pry upravlinni znanniamy studentiv ONPU [Research possibilities of using social networks in the management of knowledge students ONPU]. *Informatsiina osvita ta profesiino-komunikatyvni tekhnolohii XXI st. [Education and information and communication technologies of the 21st century]*. Odesa, 2011, pp. 238-242.
- [16] Luhova T. A., Yakubovska M. H. Novitni tekhnolohii avtomatyzatsii roboty z dokumentamy na kafedrah vyshchych navchalnykh zakladiv [New technologies automation work with documents in the departments of higher education institutions]. *Informatsiina osvita ta profesiino-komunikatyvni tekhnolohii XXI st. [Education and information and communication technologies of the 21st century]*. Odesa, 2015, pp. 399-408.
- [17] Luhova T. A. Problemy innovatsiinoho pidkhodu do menedzhmentu osvity [The problems of innovative approach to management education]. *Kultura ta informatsiine suspilstvo XXI st. [Culture and Information Society of the XXI century]*. Kharkiv, 2010, no. 1, pp. 58-59.
- [18] Pasichnyk N. R. *Informatsiina tekhnolohiia formuvannia analitychnykh resursiv сайту [The information technology of forming analytical resources website]. Systemy obrobky informatsii [Systems of information processing]*. 2011, no. 3, pp. 224-227. Available at : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/soi_2011_3_56.pdf.
- [19] Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy [About the higher education: law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady [Bulletin of Verkhovna Rada]*. 2014, no. 37-38, st. 2004.
- [20] Proekt Natsionalnoi stratehii rozvytku osvity v Ukraini na 2012-2021 roky [The project of the National Strategy the Development of Education in Ukraine for 2012-2021]. Available at : <https://docs.google.com/document/d/1TAriYitcJkK2wWwJyLC63iu0FgCiXJbqWkr8iqDU/edit?hl=ru&pref=2&pli=1#>
- [21] Sprinsian V. H., Biriukova T. L. *Resursy ta tekhnolohii informatsiinoho menedzhmentu [Resources and technologies of information management]*. Odesa, 2012, 252 p.
- [22] Fesenko A. M. Veb-sait yak zasib komunikatyvnoi diialnosti VNZ: problema efektyvnosti vykorystannia (na prykladi VNZ m. Mykolaiv) [Website as means of communicative activity of higher education institution: a problem of efficiency of use (on the example of higher education institutions of Nikolaev)]. *Naukovi pratsi. Seriya: Sotsiologhiia [Scientific works. Series: Sociology]*. 2014, t. 244, no. 232, pp. 76-79. Available at : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npchdusoc_2014_244_232_18.pdf.
- [23] Filipova L., Shelestova A. Informatsiine modeliuvannia kontentu universytetskoho veb-saitu : zahalni pryntsypy ta metodyka [Information modeling of content of the university website: general principles and technique]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty [Herald of the Book Chamber of Ukraine]*. 2014, no. 3, pp. 17-19. Available at : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vkp_2014_3_7.pdf
- [24] Shelestova A. M. Veb-sait VNZ yak komunikatsiine seredovyshche funktsionuvannia elektronnoi navchalnoi dokumentatsii [Website of higher education institution as communication environment of functioning of electronic educational documentation]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia [Library science. Document science. Informology]*, 2011, no. 4, pp. 47-53. Available at : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2011_4_10.pdf.

УДК 378.602(477.73-21)

Т. М. Костирко,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
директор Наукової бібліотеки,
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова,
проспект Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025, Україна,
тел.(0512) 70-91-00-428
E-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕРЕРВНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ НОВОЇ ФОРМАЦІЇ

Розглядаються наявність проблемної ситуації формування системи підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів ВНЗ у сучасних соціально-комунікативних умовах. Визначаються пріоритетні напрями в організації безперервної бібліотечної освіти. Описується досвід роботи з підвищення кваліфікації методичного об'єднання бібліотек ВНЗ м. Миколаєва. Зроблено висновки про необхідність врахування обов'язкових умов раціональної організації роботи з підвищення кваліфікації, а саме: диференціація форм і методів навчання, доцільність та актуальність тематики заходів, активність прагнення до навчання, дисциплінованість, регулярність проведення.

Ключові слова: система підвищення кваліфікації бібліотечних фахівців ВНЗ, науково-інформаційна діяльність, професійна компетенція, дистанційне навчання, тренінги, інтерактивні форми навчання.

Сучасне інформаційне суспільство визначає підвищення ролі і статусу бібліотеки ВНЗ завдяки впливу таких чинників, як зміна освітньої парадигми, посилення самоосвітнього компоненту навчального процесу в освітніх закладах, зростання значення інформаційної культури особистості.

Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних умовах має яскраво виражений когнітивний характер.

Бібліотека ВНЗ, яка за своєю природою є суто комунікаційною структурою та концентрує в собі всі форми соціальної взаємодії, стає головним елементом системи комунікаційних відносин університету, системоутворюючим центром його медіа-середовища та інтеграції університету до медіапростору суспільства. З елемента інформаційної інфраструктури вона перетворюється на безпосереднього суб'єкта освіти, який не тільки забезпечує інформаційну підтримку всіх напрямів діяльності вищого навчального закладу, а й безпосередньо бере участь в освітньому процесі, взаємодіючи як з основними освітніми структурами ВНЗ (факультетами, кафедрами), так і з користувачами бібліотеки.

Для здійснення науково-інформаційної діяльності фахівцям бібліотек ВНЗ, у сучасних умовах, необхідно мати професійні й комунікативні навички, зна-

ння з управління, маркетингу в галузі інформаційних систем та вміти вести пошук із застосуванням новітніх технологій, володіти іноземними мовами тощо. Набути такі знання неможливо як без кардинальних змін підготовки фахівців у ВНЗ, так і без безперервної професійної освіти працівників бібліотек.

У сучасній соціально-комунікативній ситуації гостро постає проблема формування системи підвищення кваліфікації (СПК). І хоча роль власне навчальних закладів залишається надзвичайно важливою, вони все більше поділяють сферу впливу з багатьма установами СПК. Остання повинна надати людині можливість будувати власний, прийнятний саме для неї, план пролонгованого навчання, що буде засобом соціального захисту, гарантією прав особистості на самореалізацію.

Наявність проблемної ситуації у сфері підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів ВНЗ й визначає актуальність доповіді.

Бібліотекам необхідні професіонали, які здатні швидко адаптуватися до нових суспільних умов і вимог.

Сьогодні бібліотеки перебувають у надзвичайно складних умовах. У зв'язку з невисоким рівнем оплати праці, невизначеністю перспективи службового зростання, не відбувається оновлення кадрового потенціалу молодими фахівцями. На жаль, бібліотечні школи середньої і вищої навчальної ланки в новій ситуації досить повільно перебудовують свою діяльність, значна кількість випускників йде працювати в інші сфери.

Вакансії заповнюються людьми, що не мають спеціальної освіти та потребують перенавчання або здобуття спеціальної бібліотечної освіти. У зв'язку з стрімким розвитком інформаційних технологій в бібліотечній справі, виникла проблема зниження рівня професіоналізму. Тому постійне підвищення кваліфікації бібліотекаря-бібліографа сьогодні є невід'ємною частиною професійної діяльності, що визначає її якість.

З досвіду роботи по підвищенню кваліфікації працівників бібліотек ВНЗ Миколаївського методичного об'єднання можу зазначити, що робота з підвищення кваліфікації бібліотечних кадрів повинна бути системною. Основу цієї системи складає сукупність взаємопов'язаних форм навчання, які організовуються для всіх категорій бібліотечних працівників і проводяться в послідовності та з певною періодичністю, базуються на принципах системності, спадкоємності, варіативної диференціації, залежно від контингенту слухачів і їх рівня. У кожній сучасній бібліотеці має бути цільова програма постійного навчання, перенавчання і підвищення кваліфікації, поповнення професійних знань працівників в галузі сучасних інформаційних технологій і автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем.

В першу чергу, визначимо пріоритетні напрями в організації безперервної бібліотечної освіти:

- залучення в систему підвищення кваліфікації всіх бібліотечних працівників, незалежно від стажу, рівня освіти і посади;

- організація навчання молодих кадрів професійним знанням і лідерським якостям, розвитку інтелектуальних і професійних здібностей;
- навчання бібліотечного персоналу навичкам інноваційної творчості в бібліотечній діяльності;
- оперативна трансляція найцікавішого і значущого в широке середовище професійної діяльності за допомогою реалізації принципово нових інтерактивних форм навчання;
- пробудження здатності самостійно спостерігати, аналізувати, знаходити оптимальні рішення в різних ситуаціях.

Підвищення професійної компетенції бібліотечних фахівців Миколаївського методоб'єднання бібліотек ВНЗ забезпечується комплексом заходів, що проводяться диференційовано за трьома рівнями:

- міжвідомчим.
- міжвузівським;
- внутрішньобібліотечним.

I рівень. Міжвідомчий

За ініціативи Наукової бібліотеки НУК, яка є обласним методичним центром бібліотек ВНЗ м. Миколаєва, в червні 2013 р. 22 бібліотечних працівника НБ НУК (55% від загальної кількості співробітників НБ) та 11 фахівців (14% від загальної кількості) книгозбірень вишів м. Миколаєва, що входять до МО, та Науково-педагогічної бібліотеки, підвищили свою професійну кваліфікацію на курсах Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. За курсом «Інноваційні зміни в бібліотеці на основі проектного, кадрового менеджменту та ініціативної діяльності бібліотек». Викладали лекції для співробітників бібліотек вишів м. Миколаєва фахівці Інституту післядипломної освіти Шевченко І. О., кандидат педагогічних наук, доцент, заслужений працівник культури України, президент Української бібліотечної асоціації та Загумена В. В., доктор філософії, кандидат педагогічних наук, професор. Під час лекційних занять учасники навчання набули нових знань, ознайомилися з досвідом зарубіжних колег. Узагальненню отриманих знань сприяла розробка та захист слухачами курсів інноваційних проектів. На завершенні навчання всі слухачі курсів – працівники бібліотек вишів м. Миколаєва – отримали «Свідоцтва про підвищення кваліфікації».

З метою взаємодії, обміну та розповсюдження бібліотечного досвіду роботи фахівці бібліотек ВНЗ, що входять до складу МО, беруть участь у конференціях, семінарах, що проводять бібліотеки, підпорядковані Міністерству культури України, а саме:

- участь у роботі конференції Миколаївського регіонального відділення УБА на базі Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. Гмирява;

- участь у роботі семінару-тренінгу «Ресурси відкритого доступу» на базі Центральної бібліотеки імені М. Л. Кропивницького ЦБС для дорослих м. Миколаєва;
- участь у роботі Всеукраїнського науково-практичного семінару «Освітнянські бібліотеки України на шляху трансформації у базові документально-комунікаційні комплекси: стан та перспективи», організованою Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського спільно з Науково-педагогічною бібліотекою міста Миколаєва;
- участь у роботі Всеукраїнської науково-практичної конференції «Літературна Миколаївщина: актуальні проблеми збереження культурно-історичної спадщини», організованою Науково-педагогічною бібліотекою міста Миколаєва спільно з редколегією інтернет-журналу «Миколаїв літературний».

На базі Наукової бібліотеки Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова другий рік поспіль проводяться **науково-практичні семінари** спільно з викладачами кафедри документознавства та інформаційних систем відокремленого підрозділу «Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв»), а саме: **«Бібліотечно-інформаційні ресурси на допомогу навчальному та науковому процесам» (2016)**, **«Складові ефективності наукових досліджень» (2015)** з метою їх інформування про пріоритетні напрямки розвитку сучасної бібліотеки вишу та ефективні інструменти організації наукових досліджень тощо.

Наукова бібліотека НУК – методичний центр бібліотек вишів м. Миколаєва є колективним членом Миколаївської обласної бібліотечної асоціації, бере активну участь у її роботі, а саме участь у конкурсах. Такі заходи теж сприяють підвищенню кваліфікації бібліотекарів ВНЗ, оскільки вимагають використання креативних та інноваційних здібностей та проводяться з метою стимулювання ініціативи, творчих навичок бібліотечних працівників та користувачів бібліотек.

Серед них:

- конкурс віртуальних презентацій з популяризації творчості миколаївських літераторів «Миколаївський літературний вернісаж». За підсумками конкурсу в номінації «Відеосюжет» творча робота «Крізь музику вірша», яка була створена працівниками НБ НУК посіла друге місце;
- конкурс-фотопосмішка «Бібліотечний двигун»;
- конкурс буктрейлерів за творами відомого миколаївського поета В. Бойченка «Вітрильник мій на хвилю сміло йшов»;
- конкурс фотографій «Портрет читача в інтер'єрі бібліотеки».

У номінації «Читай, щоб зробити світ кращим» співробітники НБ НУК посіли 1 та 3 місце. У номінації «Спілкуємось і відпочиваємо в бібліотеці» – 2 місце та ін.

Молоді фахівці бібліотеки беруть активну участь в роботі Ради молодих бібліотечних лідерів при МОБА.

В рамках проекту «Ініціатива молодих – майбутнє бібліотек» веде роботу школа «Бібліотекар ХХІ століття».

Цікавим досвідом для провідних фахівців бібліотеки стало дистанційне фахове навчання.

З 27 січня по 7 червня 2016 року співробітники (7) НБ НУК взяли участь у дистанційному курсі «Електронна бібліографія» для бібліотекарів-бібліографів, який організувала та провела Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка за підтримки Дистанційної академії ВГ «Основа» та отримали сертифікати з підвищення кваліфікації. Всього було проведено 12 вебінарів.

Головна мета курсу – надати слухачам сучасні уявлення про електронну бібліографію, тенденції її розвитку, проблеми та перспективи.

Форма навчання: вебінари — один раз на 3-4 тижні.

Куратор проекту: Глазунова Людмила Володимирівна — заступник директора з наукової роботи Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, кандидат наук із соціальних комунікацій.

Під час проведення дистанційного курсу було організовано конкурс віртуальних (електронних) виставок. За результатами конкурсу (по місту Миколаєву): 1 місце Миколаївська обласна бібліотека для дітей імені В. О. Лягіна, 2 місце Корольова Тетяна Діонісіївна Наукова бібліотека Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова за віртуальну виставку «Борис Андреевич Бугаенко – ученый, писатель, художник» <http://lib.nuos.edu.ua/uk/> (віртуальні виставки) та фахівці Відокремленого підрозділу МФ КНУКіМ.

До кола обов'язків бібліотекарів, окрім сервісних послуг, нині входить і навчання та консультації користувачів, і посередництво, оскільки великий обсяг інформації вимагає більшої, ніж раніше, кількості фахівців, які володіють навичками сучасного пошуку інформації та вміють проводити моніторинг ресурсів і потреб аудиторії.

Для вдосконалення цих навичок співробітники нашої бібліотеки взяли участь у серії онлайн-семінарів за ресурсами Thomson Reuters з 26 по 28 січня 2016 р. за наступними темами:

- Платформа Web of Science – базові можливості пошуку;
- Робота з бібліографією в програмі EndNote Online;
- Пошук за автором та ResearcherID,
- Пошук та аналіз наукових журналів з використанням Journal Citation Reports.
- Платформа Web of Science – розширені можливості пошуку;
- Пошук за організаціями в Web of Science;

- Аналітичний інструмент InCites для порівняльної оцінки наукової діяльності;
- Бази даних найбільш впливових наукових публікацій Essential Science Indicators.

По закінченню семінарів 20 співробітників НБ НУК отримали сертифікати учасника он-лайн семінарів по ресурсам Thomson Reuters для наукових досліджень.

II рівень – міжвузівський

Особливе місце в системі підвищення кваліфікації як працівників НБ НУК, так і методичного об'єднання займає проведення науково-практичних конференцій, спрямованих на глибоке вивчення досвіду, теоретичне його осмислення, вироблення практичних рекомендацій. Так, за останні роки було організовано науково-практичні конференції за актуальними темами: Всеукраїнська науково-практична конференція «Бібліотека – фундамент освіти, берегиня знань, осередок культури», присвячена 95-річчю заснування НБ НУК (2015), «Функції бібліотеки ВНЗ в умовах розвитку науково-комунікаційної сфери» (2014), «Сучасні аспекти діяльності бібліотеки вишу на новому етапі розвитку комунікацій» (2013), «Діяльність бібліотеки вишу: традиційні напрямки та сучасні пріоритети в роботі з урахуванням глобалізаційних умов розвитку суспільства» (2012).

Науково-практичні семінари та семінари практикуми: семінар-практикум «Бібліотека – ВНЗ: грані взаємодії» на базі бібліотеки ЧДУ імені Петра Могили (2016, науково-практичний семінар «Бібліотека і книга в контексті часу», присвячений 45-річчю заснування бібліотеки ВП «МФ КНУКіМ».

Цікавою формою методичної діяльності стали – виїзні презентації бібліотек вишів.

Удосконалюючи традиційні форми методичної роботи, акцентуючи увагу на новизні методики подання матеріалу та актуальності тем, що розглядаються, ми намагаємося надати перевагу тренінгам. Практика показала, що такі форми підвищення кваліфікації є найбільш ефективним. Так, у рамках роботи «Школи менеджера» проводились тренінги за темами:

- Стратегічний менеджмент як основа інноваційного розвитку бібліотеки.
- SWOT-аналіз – сучасна методика ефективного менеджменту.

У рамках роботи «Школи інноватики» проводились тренінги за темами:

- Сервіси у створенні віртуальних виставок;
- Хмарні технології в бібліотеках: практичні аспекти;
- Знайомтесь, нова форма роботи – подкастинг;
- Скрайбінг: нове у візуалізації інформації.

В рамках роботи «Школи дослідника» проведено заняття за темою:

- Наукометрія, бібліометрія. Вебометрія: сутність, можливості, перспективи;

- Методи бібліометричного і наукометричного аналізу для оцінки ефективності наукової діяльності ВНЗ;
- «Соціометрія як метод вдосконалення бібліотечного кадрового менеджменту».

З 2010 року видавнича діяльність відділу бібліотечного маркетингу, інноваційної та методичної роботи набула нового змісту, форм і напрямків. За цей час методичним відділом видано прес-дайджести серії «Сучасна бібліотека ВНЗ», які висвітлюють досвід роботи вітчизняних і зарубіжних бібліотек з актуальних питань розвитку бібліотек вишів. Серед них:

- Інформаційно-бібліографічна діяльність бібліотеки ВНЗ: сучасний стан та перспективи розвитку,
- Соціальні мережі: можливості використання в бібліотеці ВНЗ,
- Бібліометрія як метод інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек ВНЗ,
- Гуманітарно-просвітницька діяльність бібліотек: інноваційний аспект»,
- Бібліотека ВНЗ у віртуальному просторі,
- Бібліотека 2.0: сучасний етап розвитку бібліотек.

Також, з метою підвищення професійного рівня фахівців бібліотек ВНЗ, працівниками відділу підготовлено два випуски «Глосарія сучасного фахівця», який являє собою короткий опис термінів і понять, що використовуються в бібліотечній та інформаційно-бібліографічній практиці на сучасному етапі.

Ознайомитись з цими виданнями можна на сайті Наукової бібліотеки за адресою www.nuos.edu.ua, у розділі «Бібліо-профі».

III рівень – внутрішньобібліотечний

З метою вдосконалення професійної компетентності, стимулювання активності бібліотечних працівників до ефективного використання технологій, зокрема веб-2.0 у професійній діяльності у Науковій бібліотеці НУК імені адмірала Макарова проводяться професійні конкурси. Так у поточному році тривав професійний конкурс «Креатив-захід», спрямований на сучасну, інтерактивну рекламу книги, читання, послуг бібліотеки та створення умов для обміну креативними ідеями, а також сприяння підвищенню іміджу НБ серед університетської спільноти та її популяризація як сучасного інформаційного та дозвілєвого центру НУК.

Розроблено «Положення про конкурс» та методичні рекомендації «Креативні форми роботи: здивувати, захопити, залучити...».

У 2014 році в рамках підготовки до 95-річчя з дня заснування Наукової бібліотеки НУК проводився конкурс зі створення емблеми Наукової бібліотеки НУК імені адмірала Макарова, спрямований на підтримку та удосконалення позитивного іміджу НБ НУК, формування фірмового стилю книгозбірні.

Крім того, проводились:

- професійний тренінг «Як написати статтю та підготувати прес-реліз»;

- школа керівника за темою: «Організація роботи бібліотеки відповідно до системи менеджменту якості»;
- день фахівця за темою: «Методика проведення Дня кафедри в мультимедійному режимі»;
- семінар-тренінг: «Відкриті ресурси, цифрова наука та міжнародні публікації».

В практику роботи увійшло проведення виїзних методичних рад на базі відділів НБ НУК.

Бібліотека впевнено перетворюється на сучасний інформаційний центр з інтегрованою автоматизованою технологією виконання бібліотечних процесів. У зв'язку з модернізацією бібліотечної техніки та технологій, зміною інформаційних запитів, появою нових видів документів бібліотека як ніколи потребує кваліфікованих кадрів.

Традиційне підвищення кваліфікації перетворюється на щоденну роботу з вивчення та впровадження у практику новітніх технологій. Збільшується значення самостійного навчання, тому пріоритет у системі підвищення кваліфікації має бути зміщений у бік відповідальності кожного бібліотекаря за самостійне придбання професійних знань і умінь [3].

Поза сумнівом, для самостійного вирішення професійних завдань доводиться витрачати великі зусилля, але в результаті співробітники отримують великий досвід.

Один із важливіших меседжів навчання: необхідно вчасно ставити нову мету, як тільки підходимо до втілення попередньої, щоб не втратити сенс існування, не застигнути в руйнівній бездіяльності (або в неактуальній діяльності).

Необхідно враховувати обов'язкові умови раціональної організації роботи з підвищення кваліфікації, а саме:

- охоплення системою підвищення кваліфікації всіх співробітників бібліотеки;
- диференціація форм і методів навчання з урахуванням освіти, стажу, функціональної спеціалізації співробітників;
- доцільність і актуальність тематики заходів щодо підвищення кваліфікації, наукова цінність й системність охопленням усіх аспектів діяльності бібліотеки в матеріалах, що викладаються;
- урахування таких важливих психологічних факторів, як активність, прагнення до навчання, дисциплінованість при організації заходів з підвищення кваліфікації;
- регулярність проведення заходів з підвищення кваліфікації не менше одного разу на місяць.

Список використаної літератури

1. *Ільганасва В. О.* Формування комунікаційних стратегій сучасного університету / В. О. Ільганасва // Бібліотека вищої школи на новому етапі розвитку соціальних комунікацій : Матеріали II Міжнар. наук.-

- практ. конф. (Дніпропетровськ, 24-25 жовт. 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпропетр. нац. ун-т залізнич. транспорту, 2013. – С. 9-11.
2. Ковальчук С. Києво-Могилянська бізнес-школа для бібліотекарів : перевершені сподівання / С. Ковальчук, С. Кравченко // Бібліотечна планета. – 2016. – № 2. – С. 25-26.
 3. Кулієва Т. Імідж бібліотекаря : від минулого до сьогодення / Т. Кулієва // Вісник Книжкової палати. – 2015. – № 8. – С. 16-18.
 4. Макеєва І. Організація системи підвищення кваліфікації співробітників бібліотек вищих навчальних закладів України : історія та сучасний стан / І. Макеєва // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 6. – С. 12-16.
 5. Мудроха В. О. Підвищення кваліфікації як складова частина науково-методичного забезпечення діяльності бібліотеки / В. О. Мудроха // Бібліотеки і суспільство : рух у часі та просторі : матеріали наук.-практ. інтернет-конф., присвяч. 210-річчю Харк. нац. мед. ун-ту та 95-річчю Наук. б-ки ХНМУ (Харків, 5-12 жовт. 2015 р.). – Харків : НБ ХНМУ, 2015. – С. 112-118.
 6. Скар В. К. Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти в Україні : становлення, розвиток та співпраця / В. К. Скар // Бібліотечна планета. – 2001. – № 1. – С. 29-30.
 7. Чачко А. С. Библиотекарь – актуальная профессия информационного общества / А. С. Чачко // Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии. – 2003. – № 1. – С. 70-74.

Надійшла 16.02.2016 р.

Т. Н. Костырко,

кандидат наук по социальным коммуникациям,

директор Научной библиотеки,

Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова,

проспект Героев Украины, 9, г. Николаев, 54025, Украина

Тел.: (0512) 70-91-00-428

E-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua

ОРГАНИЗАЦИЯ НЕПРЕРЫВНОГО БИБЛИОТЕЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФАКТОР ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТА НОВОЙ ФОРМАЦИИ

Аннотация

Рассматриваются наличие проблемной ситуации формирования системы повышения квалификации библиотечных кадров вузов в современных социально-коммуникативных условиях. Определяются приоритетные направления в организации непрерывного библиотечного образования. Описывается опыт работы по повышению квалификации методического объединения библиотек высших учебных заведений. Николаева. Сделаны выводы о необходимости учета обязательных условий рациональной организации работы по повышению квалификации, а именно: дифференциация форм и методов обучения, целесообразность и актуальность тематики мероприятий, активность в стремлении к обучению, дисциплинированность, регулярность проведения.

Ключевые слова: система повышения квалификации библиотечных специалистов вузов, научно-информационная деятельность, профессиональная компетенция, дистанционное обучение, тренинги, интерактивные формы обучения.

T. M. Kostyrko,

Cand. Sc. (Social Communication)

Director of the Scientific Library of

The Admiral Makarov National University of Shipbuilding,

9, Heroiv Ukrainy Avenue, Mykolaiv, 54025, Ukraine,

Tel.: (0512) 70-91-00-428

E-mail: tamara.kostyrko@nuos.edu.ua

THE ORGANIZATION OF CONTINUING LIBRARY EDUCATION AS A FACTOR OF NEW FORMATION SPECIALIST TRAINING

Summary

For realization of scientifically informative activity to the specialists of University libraries, in modern terms, it is necessary to have professional and communicative skills, knowledge of a management and marketing in industry of the informative systems and be able to conduct a search with the use of the newest technologies, to own foreign languages and others like that.

Presence of problem situation in the field of in-plant training University librarians determines actuality of report.

We will define priority directions in organization of continuous library education: it is bringing in the system of in-plant training all librarians, regardless of experience, level of education and position; organization of studies of young librarians to professional knowledge and leader qualities; teaching the librarians of skills of innovative creation; operative translation of the most interesting and meaningful in the wide environment of professional activity; awakening of ability is independent to look after, to analyze, to find optimal decisions.

It is necessary to take into account the obligatory terms of rational organization of work from in-plant training, namely: by the scope of in-plant training system of all library employees; differentiation of forms and methods of studies taking into account education, experience, functional specialization of employees; expedience and actuality of subject of measures on in-plant training, account of such important psychological factors, as activity, aspiring to the studies, during organization of measures on in-plant training; regularity of lead through of measures on in-plant training no less than one time per a month.

Keywords: system of in-plant training the University libraries specialists, scientifically informative activity, professional competency, controlled from distance studies, trainings, interactive forms of studies.

References

- [1] Ilhanaieva V. O. Formuvannia komunikatsiinykh stratehii suchasnoho universytetu [Formations of communication strategy of modern university]. *Biblioteka vyshchoi shkoly na novomu etapi rozvytku sotsialnykh komunikatsii : Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Library of high school at a new stage of social communication : Materials II of the International scientific and practical conference]*. Dnipropetrovsk, 2013, pp. 9-11.
- [2] Kovalchuk S. Kyievo-Mohylianska biznes-shkola dlia bibliotekariv : pereversheni spodivannia [Kyievo-Mohyliansky business school for librarians: the exceeded expectations]. *Bibliotechna planeta [Library Planet]*, Kyiv, 2016, no.2, pp.25-26.

- [3] Kuliieva T. Imidzh bibliotekaria : vid mynuloho do sohodennia [Image librarian from past to present]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty* [Bulletin of book chamber]. Kyiv, 2015, no.8, pp.16-18.
- [4] Makeieva I. Orhanizatsiia systemy pidvyshchennia kvalifikatsii spivrobitnykiv bibliotek vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy : istoriia ta suchasnyi stan [Organization of system of professional development of staff of libraries of higher educational institutions of Ukraine: history and current state]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty* [Bulletin of book chamber]. Kyiv, 2012, no.6, pp. 12-16.
- [5] Mudrokha V. O. Pidvyshchennia kvalifikatsii yak skladova chastyna naukovo-metodychnoho zabezpechennia diialnosti biblioteki [Professional development as component of scientific and methodical ensuring activity of library]. *Biblioteki i suspilstvo : rukh u chasi ta prostori : materialy naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* [Libraries and society: the movement in time and space: materials of a scientific and practical Internet conference]. Kharkiv, 2015, pp. 112-118.
- [6] Sknar V. K. Tsentri bezperervnoi informatsiino-bibliotечноi osvity v Ukraini : stanovlennia, rozvytok ta spivpratsia [Center of continuous information and library education in Ukraine: formation, development and cooperation]. *Bibliotечna planeta* [Library Planet]. Kyiv, 2001, no.1, pp.29-30
- [7] Chachko A. S. Bibliotekar – aktualnaya professiya informatsionnogo obshchestva [Librarian – actual profession of the information society]. *Vestnik Bibliotечноy Assamblei Yevrazii* [Herald of the Library Assembly of Eurasia]. 2003, no.1, pp.70-74.

УДК 378.4(477.74-21):929Григорович(049.32)''1815/1876''

І. С. Гребцова,

доктор історичних наук,
професор кафедри нової і новітньої історії
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Елісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 723 62 87
e-mail: isgrebtsova@mail.ru

**НАУКОВЦІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
ДО 200-РІЧЧА В. І. ГРИГОРОВИЧА**

Шукач слов'янських скарбів В. І. Григорович : монографія / О. Б. Дьомін, М. В. Алексєєнко ; авт. передмови І. М. Коваль ; наук. ред. В. О. Колесник ; відп. ред. М. О. Подрезова ; бібліогр. ред. Г. В. Великодна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : ОНУ, 2015. – 482 с. – (Розвиток науки в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова ; випуск : «Славістика»).

Нещодавно викладачі та студенти, жителі Одеси відмічали 150-річний ювілей Одеського університету. Ця знаменна подія співпала з 200-річним ювілеєм з дня народження Віктора Івановича Григоровича (1815-1876), одного з яскравих науковців університету XIX ст. Філолог, історик, палеограф, професор Казанського і Московського університетів, перший професор кафедри історії та літератури слов'янських нарід і перший декан історико-філологічного факультету Новоросійського університету В. І. Григорович був одним з тих, хто стояв біля витоків вітчизняної славістики.

Діяльності та науковій спадщині відомого вченого в ювілейних рік присвятили свою монографію доктор історичних наук, завідувач кафедри нової та новітньої історії О. Б. Дьомін і співробітник Наукової бібліотеки Одеського національного університету М. В. Алексєєнко. Сьогодні інтелектуальна історія як елемент аналізу суспільно-політичного і науково-культурного життя модерної доби є актуальним напрямком досліджень і заслуговує на серйозну увагу істориків.

Слід відзначити багатогранну пошукову роботу авторів, яка дозволила їм створити фундаментальну джерельну базу монографії. Автори плідно працювали в бібліотеках і архівних фондах України, що дало їм можливість залучити до наукового обігу низку нових джерел. Біографічний метод у контексті аналізу історіографічного процесу, на чому базується дане дослідження, є одним із перспективних методологічних підходів до вирішення подібного роду завдань. У книзі О. Б. Дьоміна і М. В. Алексєєнко такий підхід був успішно реалізований.

Монографія складається з трьох розділів. Перший розділ «У пошуках слов'янських скарбів: до 200-ї річниці з дня народження Віктора Івановича Григоровича» підготував професор О. Б. Дьомін. Автором другого розділу «Слов'янська книгозбірня В. І. Григоровича – наукові пошуки вченого» стала випускниця історичного факультету, співробітник відділу рідкісних книг та рукописів Наукової бібліотеки ОНУ М. В. Алексеєнко. Вона ж є упорядник третього розділу «Каталог книжкового зібрання Віктора Івановича Григоровича». В рамках певного історичного періоду авторам монографії вдалося простежити професійне становлення В. І. Григоровича як науковця і дослідити процес формування його наукової спадщини.

В першому розділі рецензованої праці «У пошуках слов'янських скарбів: до 200-ї річниці з дня народження Віктора Івановича Григоровича» (с. 11-52) О. Б. Дьомін всебічно проаналізував становлення вченого від перших кроків навчання в Уманському училищі, Харківському і Дерптському університеті до періоду, коли В. І. Григорович досяг вершини своєї професійної кар'єри, ставши відомим дослідником. Розглядаючи роки навчання В. І. Григоровича, автор справедливо наводить думку професора Новоросійського університету О. О. Кочубинського, який писав, що саме в Дерптському університеті перед В. І. Григоровичем «широко розкрилась і філософія Гегеля, яка обійняла усю Європу, і раціональні класичні студії з їхнім культом виховної старовини; між ними несміло, випадково пробивалися й слов'янські питання, що зачіпали мимохідь допитливого юнака-класика» (с. 12). І хоча тоді він ще не проникся духом славістики, але вже зміг звернути увагу на неї, як на новий і дуже перспективний напрямок досліджень. Роки навчання, безумовно, заклали міцний фундамент знань В. І. Григоровича.

О. Б. Дьомін проаналізував перші наукові роботи В. І. Григоровича з слов'янської філології у Казанському університеті, які дозволили вченому представити в 1842 р. працю «Досвід викладання літератури в її найголовніших епохах», за що йому було присуджено ступінь магістра. Помітний акцент автор зробив на періоді закордонного відрядження (1844-1847) В. І. Григоровича, під час котрого науковець спілкувався з відомими діячами слов'янських народів, збирав слов'янські книжки і рукописи. О. Б. Дьомін справедливо підкреслює, що відомості, які отримав В. І. Григорович після подорожі, вчений висвітлює у низці своїх робіт, що зробило його знаним у науковому та університетському просторах.

У монографії О. Б. Дьомін характеризує короткий час викладацької роботи В. І. Григоровича в 1848 р. у Московському університеті. Більш глибоко автор першого розділу розглядає період викладання науковця в Казанському університеті, якому він присвятив значну частину життя (1849-1864), де проявив себе як мовознавець та історик, що постійно підкреслюється у рецензованій монографії. Саме в Казані визначився подальший життєвий шлях В. І. Григоровича – шлях науковця-славіста.

Головна увага, цілком виправдано, О. Б. Дьоміним сконцентрована на періоді викладання вченого в Новоросійському університеті. В. І. Григорович фактично увійшов до складу фундаторів молодого університету, став першим деканом історико-філологічного факультету (1865-1868). Досягнення і складнощі роботи на цій посаді всебічно досліджує автор розділу. По закінченню першого терміну В. І. Григорович відмовився від подальшої адміністративної роботи, бажаючи займатися наукою. В університеті професор В. І. Григорович постав як історик широкого профілю. Він практично відійшов від філології й писав наукові праці з різних напрямків історії, тобто в Новоросійському університеті змінюється тематика його публікацій та наукових інтересів.

Всебічно проаналізувавши внесок В. І. Григоровича в становлення університету і факультету, О. Б. Дьомін відмічає плідну наукову і викладацьку роботу В. І. Григоровича в останні роки його перебування в Одесі та зупиняється на його несподіваній відставці. Значення В. І. Григоровича для Новоросійського університету професор Дьомін сформулював чітко й аргументовано, підкресливши, що науковець не тільки передавав знання, не тільки збирав та накопичував письмові скарби, але й радо ділився ними. Подарована В. І. Григоровичем університету слов'янська бібліотека засвідчила широту та благородство душі людини науки. Автор розділу переконливо обґрунтований взаємозв'язок наукових праць В. І. Григоровича зі слов'янської історії з рівнем розвитку історичної науки в країні, ступенем зацікавленості в поширенні цього напрямку в рамках мінливої політичної ситуації XIX ст.

Другий розділ «Слов'янська книгозбірня В. І. Григоровича – наукові пошуки вченого» (с. 53-74) належить М. В. Алексєєнко. Авторка розглядає процес формування книжкових фондів Новоросійського університету, підкресливши, що початок практики створення іменних книжкових фондів у бібліотеці університету було покладено даром славіста В. І. Григоровича. Цей дар зберігається з самого початку існування університетської бібліотеки як «Відділ зі слов'янської філології професора В. І. Григоровича», більша частина якого була зібрана науковцем під час подорожі слов'янськими землями у 1844-1847 рр.

Сама ідея збирання книг з історії, філології та літератури слов'янських народів з'явилася у В. І. Григоровича ще до початку його подорожі. М. В. Алексєєнко припускає, що цьому сприяло знайомство В. І. Григоровича зі слов'янською бібліотекою О. М. Бодяньського, що цілком можливо. Дослідниця докладно зупиняється на етапах подорожі В. І. Григоровича та простежує місця придбання стародруків і рукописів, труднощі їх доставки у Російську імперію. М. В. Алексєєнко відмічає, що, на превеликий жаль, спочатку розбір книг славістичної бібліотеки професора В. І. Григоровича в бібліотеці університету не відрізнявся особливою ретельністю та продуманістю, тому процес їх систематизації затягнувся.

Змістовним і цікавим є аналіз у другому розділі слов'янських видань, що зібрав В. І. Григорович, характеристики їх авторів, відомих і не дуже відомих. З

цього матеріалу є очевидним, що не тільки праці вітчизняних науковців (О. Бодянского, І. Срезневського, М. Максимовича та ін.) з історії і філології слов'ян були присутні у зібранні В. І. Григоровича. Вельми помітне місце у ньому займають праці південнослов'янських і західнослов'янських науковців та літераторів (І. Богорова, В. Водника, В. Ганки, І. Гундулича, Й. Добровського, В. Караджича, А. Мажуранича, С. Радулова, А. Сломшека, Й. Хаджича, Й. Шафарика та ін.). Підводячи підсумки, автор розділу влучно зауважує, що книжковий дар професора В. І. Григоровича бібліотеці Новоросійського університету був не бібліофільським зібранням, а спеціально дібраною науково-навчальною слов'янською бібліотекою, яка була розрахована на використання її викладачами та студентами.

До окремого каталогу бібліотеки надійшли подаровані В. І. Григоровичем протягом 60-70-х рр. XIX ст. Новоросійському університету рукописи. Вони були виділені в раритетний рукописний відділ, загальна кількість якого становить 59 одиниць рукописів. Авторка констатує, що подаровані славістом рукописи, зараз зберігаються в Одеській національній науковій бібліотеці, і справедливо пояснює це реорганізацією вищої школи та бібліотеки університету як складової частини вищого навчального закладу.

М. В. Алексеєнко наводить дуже цікавий факт: нещодавно у фонді Наукової бібліотеки ОНУ вдалося виявити ще один примірник рукопису з дару професора В. І. Григоровича. Належність рукопису до подарованих славістом Новоросійському університету раритетів дослідниця аргументовано підтверджує записом у «Каталогі Фундаментальной библиотеки Ришельевского лицея», куди він був помилково записаний разом із книгами. В. І. Григорович прагнув придбати майже все, що видавалося в Європі зі славістики. Як справедливо підкреслює М. В. Алексеєнко, сама славістика на прикладі книжкового фонду вченого постає як науковий простір, що не має політичних кордонів.

Найбільшим за обсягом (с. 76-444) у монографії є професійно складений М. В. Алексеєнко третій розділ під назвою «Каталог книжкового зібрання Віктора Івановича Григоровича». Він відкривається вступною статтею від упорядника. В даному розділі дослідниця поділяє книжкові скарби В. І. Григоровича на видання кириличного шрифту, видання латинського шрифту і видання грецького шрифту; запропонує класифікацію видань по періодичності, поділивши їх на періодичні та продовжувані видання. Також третій розділ вміщує алфавітний показник назв, хронологічний показник, географічний показник міст видання, показник провенієнцій і список умовних позначень використаної літератури.

У монографії окремо складений «Іменний показник» (35 с.), що значно полегшує роботу дослідників життя та книжкової спадщини В. І. Григоровича.

Комплексний аналіз історіографічного доробку вченого дозволив авторам монографії всебічно розглянути поступове нарощування знань в сфері слов'янознавства в російському академічному просторі, виявити тенденції і

напрямки змін позицій і методологічних підходів дослідника. Авторам вдалося встановити, що В. І. Григорович у процесі свого становлення як науковця пройшов складну еволюцію, яка в значній мірі визначалася політичними і соціокультурними факторами, а також особистісними якостями діяча академічного середовища.

При всіх вадах роботи, слід відзначити, що у монографії недостатньо розкритий ще один важливий аспект діяльності В. І. Григоровича – практична робота науковця в руслі підтримки слов'янських народів. На наш погляд, факт того, що наукова діяльність вченого-славіста мала своє практичне втілення, також заслуговує бути окремо відміченим. Зокрема, в другій половині XIX ст. у Російській імперії і за її межами набула поширення ідея слов'янської єдності, результатом чого стало створення спочатку в Москві, пізніше і в інших містах імперії слов'янських благодійних товариств. В Одесі під назвою «Слов'янське благодійне товариство імені св. Кирила і Мефодія» така організація почала діяти весною 1869 р., а її статут був затверджений урядом у травні наступного року. Сучасники підкреслювали, що думка про створення слов'янського товариства належала само В. І. Григоровичу. Він став першим секретарем товариства і одним з найбільш зацікавлених у його діяльності членів цієї благодійної організації. Починаючи з допомоги слов'янської молоді у придбанні освіти в навчальних закладах Російської імперії, з перекладу праць слов'янських літераторів, науковців і громадських діячів, товариство поступово змінювало свої пріоритети. 1875-1876 роки ознаменувалися хвилею виступів балканських народів проти турецького панування: Старозагорське повстання, повстання в Боснії та Герцеговині, Квітневе повстання 1876 р. у Болгарії. У цих умовах слов'янське товариство постійно надавало матеріальну підтримку боротьбі за незалежність балканських слов'ян. Наприкінці 1875 р. В. І. Григорович прийняв від Одеського слов'янського товариства доручення проводити збір пожертвувань на користь потерпілих герцеговинців і босняків у всіх навчальних закладах міста. В тому ж році товариство зібрало близько 9000 руб. пожертвувань. У групі благодійників помітне місце належало професорам і співробітникам Новоросійського університету. Основна маса пожертвувань тоді призначалася мирним жителям Боснії і Герцеговини, які постраждали в період повстання.

Професори В. І. Григорович та О. М. Богдановський також виступили ініціаторами створення спеціального міського комітету зі збору коштів для сімей Боснії і Герцеговини, але цей задум так і не було реалізовано. Всі права в даному питанні зберегло за собою слов'янське благодійне товариство. З весни 1876 р. правління товариства змінило характер діяльності по відношенню до повсталого регіону. Велика частина пожертвувань у цей період призначалася вже не постраждалим від повстання сім'ям, а адресувалася «борцям за свободу». Було відкрито спеціальний рахунок для відправки добровольців в Сербію та їх повернення на батьківщину, який поповнювався приватними пожертвами. Активну роботу зі збору матеріальної допомоги повсталим проводили викла-

дачі Новоросійського університету на чолі з В. І. Григоровичем. Проте це лише маленький, хоча і важливий штрих до портрету науковця-славіста.

Книга дослідників О. Б. Дьоміна і М. В. Алексеєнко, яка всебічно розкриває життя і діяльність В. І. Григоровича, глибоко аналізує наукову спадщину і книжкове зібрання видатного славіста, має безперечний інтерес для істориків, філологів та інших представників гуманітарних знань, усіх, хто цікавиться історією науки й університету. Монографія є фундаментальним, новаторським дослідженням, яке узагальнює і підсумовує результати тривалої роботи її авторів над проблемою. Успішна розробка цього напрямку, вихід даної монографії дозволяє стверджувати, що у межах Одеського національного університету імені І. І. Мечникова систематично народжуються цінні наукові праці, якою є рецензована монографія О. Б. Дьоміна і М. В. Алексеєнко «Шукач слов'янських скарбів В. І. Григорович».

Надійшла 29.11.2016 р.